

**ДОНИШКАДАИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САИИДМУЎМИН РАҲИМОВ**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТОШМАТОВ РАҲМИДДИН НУРИДДИНОВИЧ

**РУШДИ ШАКЛҲОИ ТАШКИЛИ ХУДИДОРАКУНИИ
ДОНИШЧЎЁН ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ
ОЛИИ МОСИРИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯйи ихтисоси 5.3. – Педагогика, 5.3.1. - Педагогикаи умумӣ,
таърихи педагогика ва таҳсилот

Рохбари илмӣ:

Муҳиддинзода Баҳриддин -
номзади илмҳои педагогӣ

ДУШАНБЕ – 2026

МУНДАРИҶА

Муқаддима	3
БОБИ I. Самтҳои рушди муассисаи таҳсилоти олии муосир	19
1.1. Стратегияҳои муҳими рушди таҳсилоти олии дар Тоҷикистон	19
1.2. Нақши худташкилдихӣ дар рушди ташкилии муассисаи таҳсилоти олии муосир	30
1.3. Нақши худидоракунии дар ташаккул ва рушди ҷомеаи муассисаи олии	43
Хулосаҳои боби I	55
БОБИ II. Раванди тарбия дар муассисаи таҳсилоти олии муосир.....	58
2.1. Усулҳои муосири ташкили низомии тарбиявии муассисаи таҳсилоти олии дар асоси принципҳои худташкилдихӣ	58
2.2. Хусусиятҳои рушди созмонҳои ҷамъиятии ҷавонон дар Тоҷикистони муосир.....	72
2.3. Таҳияи усулҳои фаъолияти тарбиявӣ дар муассисаи таҳсилоти олии муосир	89
Хулосаи боби II	105
БОБИ III. Ташаккул ва самаранокӣ фаъолияти ҷомеаҳои донишҷӯён	108
3.1. Шартҳои ташаккули иттиҳодияҳои донишҷӯён дар муассисаҳои таълимӣ	108
3.2. Равандҳои ташкили иттиҳодияҳои донишҷӯён дар муассисаҳои таълимӣ	121
3.3. Натиҷаҳои фаъолияти ҷомеаи донишҷӯён дар муассисаҳои таълимӣ	140
Хулосаи боби III.....	156
Хулоса.....	158
Рӯйхати адабиёти истифодашуда	167

МУҚАДДИМА

Мубрам будани мавзуи таҳқиқот. Таҳқиқи таҳаввули шаклҳои ташкили худидоракунии донишҷӯён дар муассисаҳои олиии муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз нигоҳи назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ баррасӣ мегардад, дар марҳилаи кунунии рушди ҷомеа аҳамияти махсус пайдо мекунад. Ин бесабаб нест. Зеро талабот ва ҷолишҳои замони муосир, ҳам аз ҷониби ҷомеа ва ҳам аз ҷониби ҳуди шахсияти донишҷӯ, зарурати навсозии ҷиддии равишҳои назариявӣ ва методиро ба миён мегузоранд.

Бозори меҳнати муосир нисбат ба мутахассис талаботи дуҷониба пеш мегузорад. Аз як тараф, ӯ бояд дорои дониши амиқи касбӣ ва назариявӣ бошад. Аз тарафи дигар, бояд малакаҳои дошта бошад, ки танҳо бо як фан ё як ихтисос маҳдуд намешаванд. Ба ин малакаҳо қобилияти худташқилдиҳӣ, роҳбарӣ, фаъолияти самаранок дар гурӯҳ ва омодагӣ ба худтакмилдиҳии пайваста дохил мешаванд. Дар чунин шароит худидоракунии донишҷӯён танҳо як сохтори маъмурӣ нест. Он майдони муҳимест, ки дар он донишҷӯён метавонанд ин малакаҳоро аз сатҳи назария ба амалияи воқеии ҳаёт гузаронанд.

Худидоракунии донишҷӯён ба иҷтимоишавии амиқи донишҷӯён дар муҳити таълимӣ мусоидат намуда, ба яке аз омилҳои муҳими ташаккули касбии онҳо табдил меёбад. Ҷалби донишҷӯён ба равандҳои идоракунӣ на танҳо мутобиқшавии онҳоро ба шароити муассисаи олий осон мегардонад, балки ҳисси масъулиятшиносиро низ дар онҳо мустаҳкам мекунад. Ҳамзамон, дар донишҷӯён эҳсоси мансубият ба муҳити академӣ, ба гурӯҳи донишҷӯён ва ба муассисаи таълимӣ ташаккул меёбад.

Дар доираи назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ худидоракунӣ ба воситаи таъсирбахши ташаккули малакаҳои идоракунӣ ва ташкилотчиғӣ мубаддал мегардад. Малакаҳои, ки дар солҳои донишҷӯӣ ташаккул меёбанд, баъдан дар фаъолияти касбии оянда бевосита истифода мешаванд. Ин масъала махсусан дар шароити бозори меҳнати зудтағйирёбанда аҳамияти калон дорад. Ҷалби фаъолонии донишҷӯён ба механизмҳои худидоракунӣ

омили муҳими баланд бардоштани ҳавасмандии таълимӣ мебошад. Вақте, ки донишҷӯ имконияти воқеии таъсир расонидан ба шароит ва равандҳои таълими худро эҳсос мекунад, ӯ дигар танҳо қабулкунандаи ғайрифаволи маълумот наместонад. Баръакс, ӯ ба иштирокчии фаъл ва ҳаммасъули раванди таълим табдил меёбад.

Ташаббусҳои ҳуди донишҷӯён шаклҳои дигару муҳими худидоракунии онҳо маҳсуб меёбад. Донишҷӯёни фаъл бо пешниҳод намудани ғояҳо ва равишҳои нав дар ташкили раванди таълим ба бой гардидани воситаҳои методии таҳсилоти касбӣ мусоидат мекунанд.

Дар шароити муосир, муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба эҷоди шаклҳои ташкилии худидоракунии донишҷӯён ниёз доранд. Ин шаклҳо бояд ҳамкориҳои самараноки донишҷӯёро бо маъмурият таъмин намуда, майдони устувор барои иброи андеша, баррасии масъалаҳо, ҳалли созандаи мушкилот ва пешгирии ихтилофот фароҳам оваранд.

Рушди ниҳодҳои худидоракунии ба фаъл гардидани ҳаёти донишҷӯён, ташаккули сифатҳои роҳбарӣ, ташкили чорабиниҳои ҷамъиятӣ, фарҳангӣ ва маърифатӣ, инчунин ба рушди салоҳиятҳо дар соҳаи идоракунии ва соҳибкорӣ мусоидат мекунад.

Таҳлили масъалаҳои худидоракунии донишҷӯён дар Тоҷикистон имкон медиҳад, ки ҳолати имрӯзаи он муайян карда шавад ва самтҳои минбаъдаи рушди он ошкор гарданд. Ин ба баланд шудани сифати таҳсилоти олии таҳкими ҷомеаи фаъолу масъули ҷавонон мусоидат менамояд.

Навсозии шаклҳои ташкили худидоракунии донишҷӯён дар муассисаҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаи муҳим ва зарурӣ аст, зеро сифати хизматрасониҳои таълимӣ, мазмун ва фаълнокии ҳаёти донишҷӯён, инчунин омодагии ҷавонон ба ҷолишҳои касбии оянда аз он вобастагии мустақим дорад.

Дарҷаи омӯзиши илмӣ мавзӯ. Масъалаи худташкилдихии ҷомеаи донишҷӯён ва механизмҳои худидоракунии донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назария ва амалияи педагогӣ

муосир мавқеи муҳим дорад. Дар ин самт ҷустуҷӯҳои илмӣ хусусияти байнисоҳавӣ дошта, на танҳо масъалаҳои педагогӣ, балки асосҳои фалсафӣ-методологии таҳсилоти олиро низ дар бар мегиранд. Корҳои бунёди дар ин соҳа ба олимоне чун Ф. Алтбах, Н.В. Бордовская, А.И. Джуринский, И.М. Бриколл, В. Садовничий, П. Скотт, В.М. Филиппов ва дигарон тааллуқдоранд [100; 101; 102; 116; 119; 132; 171; 172; 180; 181; 182; 190; 191]. Барои илми ватанӣ таҳқиқоти олимони тоҷик, аз ҷумла И. Раҳимов, Р.Н. Асадуллоев, Н.С. Буриев, К.А. Миралиев, А.А. Шамолов, С.Б. Ашуров, Ф. Ходибоев, А. Ҳусейнов, Б. Боронов ва дигарон аҳамияти махсус доранд [18; 20; 24; 54; 64; 81; 83; 86; 89].

Доираи таҳқиқоти назариявие, ки заминаи методологии кори мазкурро ташкил медиҳанд, масъалаҳои асосии низомҳои тарбиявиро фаро мегирад. Дар ин самт корҳои Е.Н. Барышников, В.А. Караковский, А.О. Кравцов, Н.Л. Селиванова, Ю.П. Сокольников, Е.Н. Степанов ва дигарон қобили зикр мебошанд [21; 22; 37; 38; 66; 70; 88; 95; 175]. Ҷойи махсусро таҳқиқоте ишғол мекунанд, ки ба хусусиятҳои фаъолияти тарбиявӣ дар муассисаҳои олий бахшида шудаанд. Дар ин корҳо В.А. Айнштейн, О.Н. Волкогонова, А.С. Запесоцкий, И.А. Зимняя, К.С. Абдурахимов ва дигарон ба хусусиятҳои институтсионалии раванди тарбия дар муассисаи олий диққати ҷиддӣ медиҳанд [97; 99; 123; 138; 139]. Дар доираи аксиологияи педагогӣ ва равиши инсонгароёна дар таҳсилот, корҳои Т.Г. Браже, Х.Б. Буйдаков, В.Г. Воронцова, А.К. Колеченко, П. Скотт, Ю.Г. Татур ва дигарон аҳамияти назаррас доранд [25; 41; 73; 118; 124; 180; 181; 182; 186].

Қисми дигари муҳими таҳқиқот ба ташаккули мавқеи субъектии донишҷӯён дар муассисаҳои олии муосир ва хусусияти давраи донишҷӯӣ ҳамчун марҳилаи муҳими рушди шахсият бахшида шудааст. Дар ин самт корҳои М. Весна, А.Г. Гогоберидзе, Е. Гуртовой, С.В. Евтушенко, А.О. Кравцов, В.Е. Радионов ва дигарон муҳим мебошанд [56; 63; 90; 91; 95; 122; 130]. Ҳамзамон, масъалаҳои сифати таҳсилоти олий низ мавриди таҳлили амиқ қарор гирифтаанд. Ин масъалаҳо дар таҳқиқоти Ф.Г. Алтбах, Е.П.

Белозерцев, И. Борисов, О. Волкогонова, А. Запесоцкий, В. Качалов ва дигарон инъикос ёфтаанд [100; 101; 102; 112; 113; 114; 117; 123; 138; 143].

Дар илми педагогии ватанӣ маҷмӯи васеи таҳқиқот ташаккул ёфтааст, ки равандро гуногунҷанбаи навсозии маорифро шарҳ медиҳанд. Ба ин гурӯҳ корҳои А.М. Джуринов, В.А. Квалевский, А.О. Кравцов, О.Е. Лебедев, М.В. Рыжков, Ю.Г. Татур, В.В. Тумалев ва дигарон дохил мешаванд [49; 73; 95; 132; 144; 170; 186; 187]. Дар баробари ин, таҳлили назариявии механизмҳои худташқилдиҳӣ ва лоиҳакашӣ низ рушд ёфта истодааст. Инро таҳқиқоти И.Ю. Алексашина, Е.С. Заир-Бек, С.П. Курдюмов, Е.Н. Князева, О.Г. Прикот, В.Е. Радионов ва дигарон равшан нишон медиҳанд [16; 33; 39; 45; 46; 47; 60; 61; 62; 63; 92; 148; 149; 150; 158]. Бахши махсуси таҳқиқот ба масъалаҳои минтақавикунонии таҳсилоти олий бахшида шудааст. Дар ин самт андешаҳои асосиро И.Г. Асадулина, В.Н. Кузовлев, О.Ю. Стрелова, Е.В. Фоминых ва дигарон таҳия намудаанд [17; 157; 184; 185; 192].

Бо вуҷуди мавҷуд будани чунин доираи васеи таҳқиқот, бояд таъкид кард, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯзиши ин масъала то ҳол ба дараҷаи кофӣ анҷом наёфтааст. Маҳз ҳамин ҳолат яке аз сабабҳои боқӣ мондани як қатор мушкилот дар самти худташқилдиҳии ҷомеаи донишҷӯён ва ташаккули худидоракунии донишҷӯён дар муассисаҳои олии муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Бешубҳа, худташқилдиҳии ҷомеаи донишҷӯён ва рушди худидоракунии донишҷӯён ба сатҳ, сифат ва самаранокии ташкили раванди тарбиявӣ дар муассисаҳои олии ҷумҳурӣ вобастагии зич дорад. Агар кори тарбиявӣ дар донишгоҳҳо мақсаднок, пайваста ва бо дарназардошти эҳтиёҷоти воқеии донишҷӯён ташкил карда шавад, имконияти рушди худидоракунии донишҷӯён низ бештар мегардад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо, лоиҳаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи нақшаи дурнамои фаъолияти илмӣ-таҳқиқотии кафедраи педагогикаи Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов иҷро шудааст. Мавзӯи мазкур ба самти

илмий «Технологияҳои ташкили худидоракунии донишҷӯён дар муҳити муосири инноватсионии муассисаи олий» алоқаманд мебошад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи нақшаи дурнамои фаъолияти илмӣ-таҳқиқотии кафедраи педагогикаи Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов дар мавзӯи «Технологияҳои ташкили худидоракунии донишҷӯён дар муҳити муосири инноватсионии муассисаи таҳсилоти олий» иҷро шуда, бо мақсади мусоидат дар амалисозии муқаррароти Нақшаи миёнамӯҳлати амал барои солҳои 2024-2026-и Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ва Лоиҳаи мавзӯи илмӣ-таҳқиқотии фармоиши давлатии Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов барои солҳои 2023-2027 дар мавзӯи “Тақмили салоҳиятҳои шахсӣ ва касбии донишҷӯён-варзишгарони оянда дар шароити муосир” коркард шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Тавсифи умумии таҳқиқот ҷанбаҳои калидии таҳқиқоти диссертатсиониро дарбар гирифта, дар он асосҳои назариявӣ, ҳуқуқӣ ва ташкилии фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бо таври умумӣ инъикос ёфтаанд. Робитаи таҳқиқот бо барномаҳои илмӣ, концепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои давлатӣ нишон дода шуда, мақсади таҳқиқот, вазифаҳо, объект ва мавзӯи он тавсиф шудаанд. Асосҳои назариявӣ ва эмпирӣ таҳқиқот тавсиф гардида, навгонии таҳқиқот, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшуда ва ҳулосаҳои илмӣ, назариявӣ ва тавсияҳои амалии муаллиф бо андешаҳо ва далелҳои мушаххас асоснок карда шудаанд.

Инчунин, унсурҳои асосии тавсифи умумии таҳқиқотиро аҳамияти илмӣ ва амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии он, мутобикати диссертатсия бо ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии унвонҷӯи дараҷаи илмӣ, интишороти он ва сохтору ҳаҷми таҳқиқоти диссертатсионӣ ташкил медиҳанд.

Мақсади таҳқиқот аз омӯзиш, таҳлил ва ҷамъбасти таҷрибаи ташкили худидоракунии донишчӯён дар муассисаҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат мебошад. Дар доираи таҳқиқот кӯшиш карда мешавад, ки шаклҳо ва усулҳои нисбатан самараноки фаъолияти худидоракунии донишчӯён муайян карда шаванд. Ин шаклҳо бояд ба рушди сифатҳои роҳбарӣ, баланд гардидани фаъолнокии иҷтимоии донишчӯён ва беҳтар шудани сифати раванди таълим мусоидат намоянд.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба мақсади гузошташуда дар таҳқиқот як қатор вазифаҳо муайян ва иҷро карда шуданд:

- омӯзиши консепсияҳо ва моделҳои худидоракунии донишчӯён дар низоми таҳсилоти олӣ;
- таҳлили санадҳои қонунгузорӣ ва меъёрие, ки фаъолияти мақомоти худидоракунии донишчӯёнро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим мекунанд;
- баррасии раванди таърихии ташаккул ва рушди худидоракунии донишчӯён дар муассисаҳои олии Тоҷикистон;
- омӯзиши ҳолати кунунӣ ва хусусиятҳои ташкили худидоракунии донишчӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар;
- муайян ва ҷамъбаст намудани таҷрибаҳои муваффақ ва шаклҳои самараноки худидоракунии донишчӯён;
- таҳлили усулҳои фаъолияти мақомоти худидоракунии донишчӯён, ки ба рушди қобилияти роҳбарӣ, масъулиятшиносӣ ва фаъолнокии иҷтимоии донишчӯён равона шудаанд;
- ошкор намудани мушкилот ва монеаҳое, ки донишчӯён ва маъмурияти муассисаҳои олӣ ҳангоми ташкили худидоракунӣ бо онҳо рӯ ба рӯ мешаванд;
- таҳияи тавсияҳо барои беҳтар намудани фаъолияти худидоракунии донишчӯён дар муассисаҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- муайян намудани таъсири худидоракунии самараноки донишчӯён ба сифати раванди таълим ва тарбия.

Объекти таҳқиқот фаъолияти таълимӣ-тарбиявӣ ва раванди фаъолияти худидоракунии донишҷӯён дар муассисаҳои олии муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Предмети таҳқиқот раванд, шаклҳо ва шароити ташкили худидоракунии донишҷӯён дар муассисаҳои олии муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Фарзияи таҳқиқот аз он иборат аст, ки рушди худидоракунии донишҷӯён дар фаъолияти таълимӣ-тарбиявӣ дар он сурат натиҷаи беҳтар медиҳад, агар як қатор шартҳои педагогӣ риоя карда шаванд. Аз ҷумла:

- моҳият, мазмун, сохтор ва хусусиятҳои асосии мафҳуми «худидоракунии донишҷӯён» равшан муайян карда шаванд;
- модели рушди худидоракунии донишҷӯён ва барномаи амалии он таҳия гардад;
- технологияи педагогии татбиқи ин модел пешниҳод карда шавад;
- меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои арзёбии рушди худидоракунии донишҷӯён муайян карда шаванд.

Дар маҷмӯъ, таҳқиқот ба он равона шудааст, ки худидоракунии донишҷӯён на ҳамчун як сохтори расмӣ, балки ҳамчун воситаи воқеии тарбия, рушди шахсият ва омодагории донишҷӯён ба ҳаёти касбӣ ва иҷтимоӣ баррасӣ карда шавад.

Усулҳои таҳқиқот. Бо дарназардошти мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот дар кори илмӣ якҷанд гурӯҳи усулҳо истифода шуданд.

Ба усулҳои назариявӣ таҳлили адабиёти илмӣ-педагогӣ, иҷтимоӣ, фарҳангшиносӣ ва сиёсӣ дохил мешавад. Ҳамчунин дар таҳқиқот моделсозӣ ва муносибати системавӣ истифода гардиданд.

Ба усулҳои амалӣ мушоҳида, пурсиш, анкетагузаронӣ, суҳбат, таҳлили мазмуни эссеҳои донишҷӯён ва омӯзиши таҷрибаи педагогӣ дохил карда шуданд.

Илова бар ин, барои ҷамъбаст ва таҳлили натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ усули таҳлили омӯрӣ низ истифода гардид.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Таҳқиқот дар се марҳила, дар давраи солҳои 2018–2023 гузаронида шуд.

Марҳилаи якум солҳои 2018–2019-ро дар бар гирифт. Дар ин давра адабиёти илмӣ оид ба масъалаи таҳқиқшаванда таҳлил карда шуд. Ҳамзамон таҷрибаи ташаккул ва фаъолияти низомҳои корҳои тарбиявӣ дар муассисаҳои олии омӯхта гардид.

Марҳилаи дуюм солҳои 2020–2022-ро фаро гирифт. Дар ин марҳила шартҳои ташкили педагогии рушди ҷомеаи донишҷӯён муайян карда шуданд. Инчунин технологияҳои ташкили ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯён таҳия гардида, тавсияҳои амалӣ оид ба худидоракунии ҷомеаи донишҷӯён санҷида шуданд.

Марҳилаи сеюм соли 2023 таъкиқот анҷом дода шуд. Дар ин давра натиҷаҳои фаъолияти ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯён ҷамъбаст гардиданд. Ин натиҷаҳо ҳамчун натиҷаҳои асосии таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ таҳлил ва пешниҳод карда шуданд.

Асоси назариявии таҳқиқот. Асоси назариявии таҳқиқотро қонуниятҳои педагогии худидоракунии ҷомеаи донишҷӯён ташкил медиҳанд. Ҳамчунин дар қор асосҳои педагогии ташкили раванди худидоракунии донишҷӯён, манбаъҳо ва наشريҳои илмӣ оид ба масъалаҳои худидоракунии ҷомеаи донишҷӯён дар фаъолияти таълимӣ истифода шудаанд.

Дар таҳқиқот инчунин он манбаъҳое ба назар гирифта шуданд, ки ба имкониятҳои рушди худидоракунии ҷомеаи донишҷӯён ва таҳияи самтҳои нави ташкили раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии дахлдоранд.

Асоси методологии таҳқиқот. Асоси методологии таҳқиқотро ақидаҳои фалсафӣ дар бораи ягонагии диалектикий назария ва амалия ташкил медиҳанд. Дар қор инчунин концепсияи фалсафии робитаи рушди шахсият бо муҳит, робитаи шахсият бо фаъолият ва алоқамандии назария бо усули маърифати воқеият ба назар гирифта шудааст.

Ҳамзамон, дар таҳқиқот асосҳои илмӣ-назариявии педагогика, психология, мантиқ, назария ва методикаи ташкили худидоракунии ҷомеаи

донишчӯён истифода гардиданд. Ин заминаҳо имкон доданд, ки мавзӯ на танҳо аз ҷиҳати ташкилӣ, балки аз нигоҳи тарбиявӣ, иҷтимоӣ ва шахсиятшиносӣ низ баррасӣ карда шавад.

Манбаъҳои таҳқиқот. Манбаъҳои таҳқиқотро осори файласуфон, педагогҳо, психологҳо ва дигар олимони соҳаи педагогика ташкил медиҳанд. Дар ин манбаъҳо масъалаҳои кори тарбиявӣ дар муассисаи олӣ, худташкिल्дихии ҷомеаи донишчӯён ва ташаккули худидоракунии донишчӯён баррасӣ шудаанд.

Илова бар ин, дар таҳқиқот санадҳои меъёрии танзимкунандаи фаъолияти касбӣ-педагогӣ, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф ва дигар ҳуҷҷатҳои қонунгузорӣ истифода гардиданд. Ин ҳуҷҷатҳо талабот ва тағйиротро дар амалияи таълим ва тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамоянд.

Заминаҳои эмперикӣ таҳқиқот. Бо дарназардошти мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот дар кори илмӣ якҷанд гурӯҳи усулҳо истифода шуданд.

Ба усулҳои назариявӣ таҳлили адабиёти илмӣ-педагогӣ, иҷтимоӣ, фарҳангшиносӣ ва сиёсӣ дохил мешавад. Ҳамчунин дар таҳқиқот моделсозӣ ва муносибати системавӣ истифода гардиданд.

Ба усулҳои амалӣ мушоҳида, пурсиш, анкетагузаронӣ, суҳбат, таҳлили мазмуни эссеҳои донишчӯён ва омӯзиши таҷрибаи педагогӣ дохил карда шуданд.

Илова бар ин, барои ҷамъбаст ва таҳлили натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ усули таҳлили омӯрӣ низ истифода гардид.

Пойгоҳи таҳқиқот. Пойгоҳи асосии таҳқиқот Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов мебошад. Ҳамчунин таҳқиқот дар филиалҳои Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон дар шаҳрҳои Леваканди вилояти Хатлон ва Хучанди вилояти Суғд гузаронида шуд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот дар ҷанд нуктаи асосӣ ифода меёбад:

- дар таҳқиқот моделҳои гуногуни концептуалии худидоракунии донишҷӯён дар низоми таҳсилоти олии Тоҷикистон ҳамаҷониба баррасӣ ва муқоиса карда шуданд. Ин равиш имкон дод, ки дар бораи таҳаввул ва самаранокии онҳо дар шароити маҳаллӣ тасаввуроти пурратар ба вуҷуд оварда шавад;

- таҳлили таърихӣ ва системавии ташаккули ниҳодҳои худидоракунии донишҷӯён дар донишгоҳҳои Тоҷикистон анҷом дода шуд. Ин таҳлил аз таҷрибаҳои ибтидоии давраи шӯравӣ то шаклҳои муосири ташкили худидоракуниро дар бар мегирад. Чунин муносибат имкон медиҳад, ки марҳилаҳои асосии рушд муайян шуда, аз таҷрибаи таърихӣ ҷамъшуда хулосаҳои зарурӣ бароварда шаванд;

- арзёбии ҳолати кунунии ташкилотҳои худидоракунии донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон гузаронида шуд. Дар натиҷа на танҳо тамоюлҳои асосӣ, балки мушкілот ва омилҳои низ муайян гардиданд, ки рушди ин ниҳодро маҳдуд месозанд;

- таҷрибаҳои пешқадам ва шаклҳои самараноки фаъолияти мақомоти донишҷӯён дар муассисаҳои олии Тоҷикистон ҷамъбаست карда шуданд. Ин кор барои паҳн намудани таҷрибаи муваффақ ва мутобиқ намудани он ба дигар муассисаҳои таълимӣ имконият фароҳам меорад;

- усулҳои таҳлил гардиданд, ки ба рушди сифатҳои роҳбарӣ ва фаъолнокии иҷтимоии донишҷӯён тавассути механизмҳои худидоракунӣ равона шудаанд. Дар ин маврид диққати асосӣ ба таъсири воқеии ин усулҳо дода шуд;

- мушкілот ва монеаҳои асосие муайян карда шуданд, ки донишҷӯён ва маъмурияти муассисаҳои олий ҳангоми ташкили худидоракунӣ бо онҳо рӯ ба рӯ мешаванд. Дар асоси ин таҳлил тавсияҳои амалӣ барои бартараф намудани чунин мушкілот пешниҳод гардиданд;

- таъсири худидоракунии самараноки донишҷӯён ба сифати раванди таълим ба таври таҷрибавӣ арзёбӣ карда шуд. Ин арзёбӣ аҳамияти

худидоракунии донишчӯёнро барои баланд бардоштани натиҷабахшии таълим ва корҳои тарбиявӣ асоснок менамояд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда.

1. Зарурати таҳқиқи ҳамаҷонибаи моделҳои назариявӣ ва концепсияҳои амалии худидоракунии донишчӯён дар низоми таҳсилоти олии Тоҷикистон *асоснок карда шудааст*. Ин таҳқиқ барои ташаккули тасаввуроти ягона дар бораи равишҳои мавҷуда ва арзёбии самаранокии онҳо дар шароити маҳаллӣ муҳим мебошад.

2. Аҳамияти таҳлили амиқи қонунҳо ва санадҳои зерқонунӣ, ки ҷаъолияти мақомоти худидоракунии донишчӯёнро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим мекунад, *нишон дода шудааст*. Чунин таҳлил барои ошкор намудани камбудии меъёрҳои ҳуқуқӣ ва пешниҳод намудани роҳҳои тақмили онҳо зарур аст.

3. Зарурати муайян намудани мушкилот ва монеаҳои асосие, ки донишчӯён ва маъмурияти муассисаҳои олии ҳангоми ташкили худидоракунӣ бо онҳо рӯ ба рӯ мешаванд, *асоснок карда шудааст*. Ҳамзамон, тавсияҳои амалӣ барои бартараф намудани мушкилоту монеаҳои дар ин ҷода мавҷуда, рушди нуруи роҳбарӣ ва иҷтимоии донишчӯён *коркард ва пешниҳод шудааст*.

4. Арзёбии таъсири худидоракунии самараноки донишчӯён ба сифати раванди таълим, аз ҷумла ба натиҷаҳои таълим ва ҷаъолияти тарбиявӣ аҳамияти ин амалро ба таври асоснок *нишон дод*. Таҳқиқот *собит сохт*, ки худташқилдиҳии донишчӯён метавонад яке аз омилҳои муҳими гузариши донишчӯ аз ҳолати қабулқунандаи ғайриҷаъол ба иштирокчиҳои ҷаъоли раванди таълим бошад. Танҳо таҳлили системавии ин раванд имкон медиҳад, ки имкониятҳои пинҳонии баланд бардоштани самаранокии таҳсилот ошкор карда шаванд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар таҳияи асосҳои концептуалии худидоракунии донишчӯён ифода меёбад. Ин асосҳо дар бораи омилҳои

назариявии ин падида тасаввуроти мукамалтар медиҳанд ва барои таҳияи моделҳои нави илмӣ замина фароҳам меоранд.

Таҳлил ва ворид намудани консепсияҳои худидоракунии донишҷӯён дар заминаи таҳсилоти олии Тоҷикистон фаҳмиши механизмҳои идоракунии ва ташкили фаъолияти донишҷӯёнро васеъ менамояд. Ин кор ба рушди назарияи таҳсилоти муосир саҳм мегузорад.

Таҳқиқот ҳамчунин заминаи методологӣ барои пажӯҳишҳои минбаъда фароҳам меорад. Воситаҳо ва равишҳои пешниҳодшуда имкон медиҳанд, ки маводи таҷрибавии ҷамъшуда низомбандӣ гардида, амалияи таҳқиқот дар ин самт такмил дода шавад.

Таҳлили санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқие, ки фаъолияти худидоракунии донишҷӯёнро танзим мекунанд, фаҳмиши назариявии механизмҳои танзими ҳуқуқӣ ва идоракуниро дар низоми таълим амиқтар мегардонад. Омӯзиши таърихи ташақкул ва рушди ин падида низ аҳамияти калон дорад. Таҳлили таърихӣ имкон медиҳад, ки дигаргуниҳои ниҳодҳои худидоракунии ва мутобиқсавии онҳо ба рушди таҳсилоти олии дурусттар дарк карда шаванд.

Муайян ва асоснок намудани таҷрибаҳои самаранок, инчунин ҷамъбасти шаклҳои муваффақи ташкили фаъолият, назарияи идоракунии муассисаҳои таълимиро ғанӣ мегардонад. Ин натиҷаҳо барои истифода ва мутобиқ намудани чунин таҷрибаҳо дар шароити гуногуни иҷтимоӣ ва фарҳангӣ аҳамияти илмӣ доранд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки дар асоси натиҷаҳои он тавсияҳо ва стратегияҳои мушаххас барои беҳтар намудани ташкили худидоракунии донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олии Тоҷикистон таҳия карда мешаванд.

Таҷрибаҳо ва усулҳои самаранок, ки дар ҷараёни таҳқиқот муайян гардиданд, метавонанд дар дигар муассисаҳои олии низ мутобиқ ва истифода шаванд. Онҳо ба рушди сифатҳои роҳбарӣ, баланд шудани фаъолнокии иҷтимоии донишҷӯён ва ташаққули масъулияти онҳо мусоидат мекунанд.

Маълумоти бадастомада барои арзёбии ҳолати кунунии низоми худидоракунии донишҷӯён ва муайян намудани мушкилоте, ки донишҷӯён ва маъмурияти муассисаҳои олий бо онҳо дучор мешаванд, заминаи таҳлилий фароҳам меорад. Дар навбати худ, ин имкон медиҳад, ки барои бартараф намудани мушкилоти мавҷуда тадбирҳои мақсаднок таҳия карда шаванд.

Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд ҳангоми таҳияи санадҳои нави меъёрӣ-ҳуқуқӣ, ки фаъолияти худидоракунии донишҷӯёнро танзим мекунанд, истифода шаванд. Ҳамчунин онҳо барои барномаҳои тақмили ихтисоси омӯзгорон ва кормандони маъмурии муассисаҳои олий аҳамияти амалӣ доранд.

Татбиқи равишҳои пешниҳодшуда ба ташаккули муҳити мусоид ва самаранок барои дастгирии ташаббусҳои донишҷӯён ва ҷалби онҳо ба идоракунии ҳаёти донишгоҳӣ мусоидат мекунад. Ин раванд, бешубҳа, ба беҳтар шудани сифати умумии таълим ва тарбия таъсири мусбат мерасонад.

Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо истифодаи равишҳои боэътимоди методологӣ таъмин карда шудааст. Дар кор таҳлили системавӣ, усулҳои таърихӣ-мантиқӣ ва муқоисавӣ истифода гардиданд.

Объективӣ ва ҳамаҷониба будани хулосаҳо бо тақия ба манбаъҳои гуногун тасдиқ мешавад. Ба ин манбаъҳо ҳуҷҷатҳои расмӣ, ҳисоботҳои оморӣ, натиҷаҳои пурсишҳо ва маълумоти таҳқиқоти амалӣ дохил мешаванд.

Дар ҷараёни кор усулҳои таҳлили миқдорӣ ва сифатӣ истифода шуданд. Ин имкон дод, ки масъалаи таҳқиқшаванда аз чанд ҷиҳат баррасӣ карда шавад. Таҳлили интиқодии назарияҳо ва таҷрибаҳои мавҷуда, инчунин ба назар гирифтани заминаи таърихӣ ва тамоюлҳои муосири рушди худидоракунии донишҷӯён ба таҳияи хулосаҳои асоснок ва далелнок мусоидат намуд.

Ғайр аз ин, натиҷаҳои таҳқиқот аз ҷониби мутахассисони соҳаи таҳсилоти олий ва худидоракунии донишҷӯён баррасӣ ва тасдиқ гардиданд. Ин ҳолат сатҳи эътимоднокии маълумоти бадастомадаро боз ҳам баланд мебардорад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуъ ва мухтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 5.3. Педагогика, 5.3.1. Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот мутобиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот, пеш аз ҳама, дар муайян намудани мақсад, вазифаҳо, объект ва предмети таҳқиқот ифода меёбад. Муаллиф масъалаҳои асосии таҳқиқотро муайян намуда, таҳлили ҳамаҷонибаи концепсияҳо ва моделҳои худидоракунии донишҷӯёнро дар заминаи таҳсилоти олии Тоҷикистон анҷом додааст.

Довталаб равишҳои методологӣ ва воситаҳои зарурии гузаронидани таҳқиқотро мустақилона таҳия намудааст. Аз ҷумла, барои ҷамъовари маълумот анкетагузаронӣ ва мусоҳиба бо иштирокчиёни худидоракунии донишҷӯён ва намоёндагони маъмурияти муассисаҳои олии истифода шудаанд.

Аз ҷониби муаллиф раванди таърихӣ рушди худидоракунии донишҷӯён дар Тоҷикистон амиқ омӯхта шудааст. Ҳамчунин заминаи меъёрӣ-ҳуқуқӣ, ки фаъолияти ин соҳахоро танзим мекунад, таҳлил гардида, таҷрибаҳои муваффақе муайян карда шудаанд, ки метавонанд дар дигар муассисаҳои таълимӣ низ истифода шаванд.

Муаллиф дар таҳлил ва шарҳи маълумоти таҷрибавӣ, таҳияи хулосаҳо ва пешниҳод намудани тавсияҳои амалӣ бевосита иштирок кардааст. Ин тавсияҳо ба такмили ташкили худидоракунии донишҷӯён дар муассисаҳои олии кишвар равона шудаанд.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар конференсияҳо ва семинарҳои илмӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Иштироки фаъоли довталаб дар муҳокимаҳои илмӣ, гирифтани пешниҳодҳо ва эродҳои мутахассисон имкон дод, ки ба таҳқиқот ислоҳоти зарурӣ ворид карда шуда, аҳамияти илмӣ он боз ҳам баланд бардошта шавад.

Тасвиб ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот дар ҷараёни семинарҳои назариявии кафедраи педагогика ва психологияи Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов анҷом дода шуданд. Ҳамчунин

натиҷаҳои таҳқиқот дар филиалҳои Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон дар шаҳри Леваканди вилояти Хатлон ва шаҳри Хучанди вилояти Суғд мавриди истифода ва муҳокима қарор гирифтанд.

Маводи таҳқиқот дар конференсияҳои байналмилалӣ илмӣ-амалӣ пешниҳод гардидааст. Аз ҷумла, натиҷаҳои кор дар ҷунин чорабиниҳои илмӣ маъруза шудаанд: «Проблемаҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар шароити муосири иҷтимоӣ ва иқтисодӣ» — Ҷумҳурии Беларус, шаҳри Гомел, 27 март соли 2020; «Варзиши донишгоҳӣ: саломатӣ ва шукуфоии миллат» — шаҳри Улан-Батор, Ҷумҳурии Муғулистон, 20–21 апрели соли 2018; «Технологияҳои физиологӣ, биохимиявӣ ва педагогии мутобиқшавӣ ба сарборҳои ҷисмонӣ» — Федератсияи Россия, шаҳри Қазон, 18 ноябри соли 2022; «Муоширати ҳамгирӣ дар варзиш ва сайёҳӣ: таҳсилот, тамоюлҳо ва таҷрибаи байналмилалӣ» — Федератсияи Россия, шаҳри Краснодар, 18 ноябри соли 2022.

Ҳамчунин натиҷаҳои таҳқиқот дар XI Конгресси байналмилалӣ Россия «Варзиш, инсон, саломатӣ» - Санкт-Петербург, 26-28 апрели соли 2023; конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ «Варзиши донишгоҳӣ дар ҷомеаи муосири таълимӣ» - шаҳри Минск, 23-24 апрели соли 2015; XXVII Конгресси байналмилалӣ илмӣ «Варзиши олимпӣ ва варзиш барои ҳама» - Душанбе, 20-23 октябри соли 2021 ва конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ «Такмили низоми идоракунии рушди сайёҳӣ дар кишвар: мушкилот, омилҳо ва тамоюлҳо» - Душанбе, 28 декабри соли 2023 пешниҳод шудаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи таҳқиқот. Аз рӯйи мавзӯи диссертатсия муаллиф беш аз 17 мақола ва дастури илмӣ-методӣ нашр намудааст. Аз ҷумла, 5 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшаванда, ки ба рӯйхати тавсияшудаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил мебошанд, ба таъъ расидаанд. Ҳамчунин **8 мақола** дар маҷмуаҳои маводи конференсияҳо нашр шудаанд.

Дар асоси маводи таҳқиқот тавсияҳои илмӣ-методӣ таҳия гардидаанд. Ин тавсияҳо ба раванди таълими Донишқадаи тарбияи ҷисмонӣ Тоҷикистон ба номи Саидмуъмин Раҳимов ворид карда шудаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад. Рӯйхати адабиёт 207 манбаъро дар бар мегирад. Муҳтавои асосии диссертатсия дар 187 саҳифаи матни компютерӣ баён шудааст.

БОБИ I. САМТҲОИ РУШДИ МУАССИСАИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ МУОСИР

1.1. Стратегияҳои муҳими рушди таҳсилоти олии дар Тоҷикистон

Масъалаи тарбияи насли ҷавон дар низоми маориф яке аз самтҳои муҳими сиёсати иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа ба ҳисоб меравад. Дар шароити муосир вазифаи муассисаҳои таълимӣ танҳо ба интиқоли дониш ва омода намудани мутахассис маҳдуд намегардад. Ҷомеа ба шахсоне ниёз дорад, ки дорои ҷаҳонбинии васеъ, масъулиятшиносӣ, қобилияти мустақилона андеша кардан ва омодагӣ ба иштироки фаъол дар ҳаёти ҷамъиятӣ бошанд. Аз ҳамин сабаб, масъалаи тарбия дар низоми таҳсилот бояд ҳамчун қисми ҷудонашавандаи раванди ташаккули шахсият баррасӣ гардад.

Муҳаққиқон В. Шкарин, Г. Буланов да иртибот ба ин таъкид кардаанд, ки: “Сифати таҳсилот танҳо бо ҳаҷми донишҳои гирифташуда муайян намешавад. Агар донишҷӯ дорои дониш бошад, вале малакаи истифодаи онро дар зиндагӣ, қобилияти қабули қарор, муносибати масъулона ва фарҳанги муоширатро надошта бошад, омодагии ӯ нопурра мемонад. Аз ин рӯ, раванди таълим бояд ба рушди ҳамаҷонибаи шахсият равона гардад. Муассисаи таълимӣ бояд барои ташаккули сифатҳои мусоидат намояд, ки ба донишҷӯ имконият медиҳанд ҳудро ҳамчун шахси мустақил, фаъол ва соҳиби мавқеи шаҳрвандӣ дар ҷомеа нишон диҳад” [201, с. 30].

Густариши технологияҳои рақамӣ ва фазои иттилоотӣ, ҳамчунин дигаргунии муносибатҳои иҷтимоӣ, аз ҷавонон сатҳи баланди дониш ва қобилияти мутобиқшавӣ ба муҳити тағйирёбандаро талаб мекунад. Ин равандҳо ба зарурати рушди маҷмӯии маҳоратҳои нав, аз ҷумла, саводнокии рақамӣ, тафаккури интиқодӣ ва қобилияти ҳалли мушкилот дар шароити номуайян, ишора мекунанд. Мутобиқшавӣ ба ин дигаргуниҳо барои рушди бомуваффақияти шахсӣ ва касбии ҷавонон аҳамияти ҳалкунанда дорад. Дар чунин вазъият муассисаҳои таълимӣ бояд ҷавононро ба зиндагии мустақилона ва фаъолияти самаранок дар ҷомеаи муосир омода намоянд. Ин

омодагӣ рушди тафаккури интиқодӣ, қобилияти таҳлил, мустақилият ва малакаҳои муоширатро дар бар мегирад.

Яке аз самтҳои муҳими тарбия рушди малакаҳои роҳбарӣ ва ҳамкорӣ мебошад. Чавонон бояд тавонанд дар гурӯҳ фаъолият намоянд, андешаҳои худро озодона баён кунанд, масъулиятро ба уҳда гиранд ва дар ҳалли масъалаҳои муштарак саҳм гузоранд. Маҳз чунин малакаҳо барои иштироки фаъол дар ҳаёти иҷтимоӣ ва фаъолияти касбӣ аҳамияти калон доранд. Дар ин раванд иштироки донишҷӯён дар чорабиниҳои ҷамъиятӣ, лоиҳаҳои иҷтимоӣ, фаъолияти волонтерӣ ва сохторҳои худидоракунии метавонад нақши муҳим бозад.

Тарбияи масъулияти иҷтимоӣ низ яке аз вазифаҳои асосии муассисаҳои таълимӣ мебошад. Чавон бояд дарк намояд, ки фаъолияти ӯ танҳо ба манфиати шахсӣ маҳдуд намешавад, балки метавонад ба ҷомеа низ таъсир расонад. Эҳтиром ба қонун, арзишҳои миллӣ, ҳуқуқи дигарон ва омодагӣ ба ҳамкорӣ бо ҷомеа маҳз дар муҳити тарбиявии муассисаи таълимӣ ташаккул меёбанд. Аз ҳамин сабаб, муҳити донишгоҳӣ бояд ба рушди фарҳанги шаҳрвандӣ, муколама ва эҳтироми мутақобил мусоидат намояд.

Сарвари давлат дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид намуда буданд, ки “Насли наврас бояд аз хурдӣ ба дониш, технологияҳои муосир ва тарбияи дуруст ҷалб карда шавад, зеро тарбия аз лаҳзаҳои аввал оғоз мегардад ва дер мондан дар ин масъала метавонад оқибатҳои ногувор дошта бошад. Дар шароити густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ ва ҳамгироии Тоҷикистон ба ҷомеаи ҷаҳонӣ талабот ба мутахассисоне, ки забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла русӣ ва англисиро ҳуб медонанд, рӯз аз рӯз меафзояд” [9].

Тарбияи самаранок ба ташаккули шахсияти ҷамаҷониба рушдёфта мусоидат мекунад. Чунин шахсият на танҳо соҳиби дониш, балки дорони мавқеи шаҳрвандӣ, масъулиятшиносӣ ва омодагӣ ба иштирок дар ҳалли масъалаҳои ҷомеа мебошад. Аз ин рӯ, низоми тарбия бояд ҷузъи ҷудонашавандаи раванди таълим бошад. Он бояд барои худифодакунии,

худшиносӣ, худтакмилдиҳӣ ва рушди худидоракунии донишҷӯён шароит фароҳам оварад. Маҳз худидоракунии донишҷӯён метавонад дар ташаккули ҷавонони фаъол ва масъул нақши муҳим бозад.

Л.А. Эшондҷонова қайд мекунад, ки: “Дар низоми маорифи муосир фарҳанги нави тарбия ташаккул ёфта истодааст. Ин фарҳанг бо гуногунӣ, истифодаи таҷрибаҳои мухталифи тарбиявӣ, таваҷҷуҳ ба технологияҳои психологӣ ва педагогӣ, инчунин равиши шахсиятмехвар ва фаъолиятмехвар фарқ мекунад” [205, с. 235]. Ин андеша нишон медиҳад, ки тарбия имрӯз танҳо бо ҷорабиниҳои расмӣ маҳдуд шуда наметавонад. Он бояд ба ҳаёти воқеии донишҷӯ, ба эҳтиёҷот, ҷаҳонбинӣ ва фаъолияти ҳаррӯзаи ӯ наздик бошад.

Фарҳанги нави тарбия дар муассисаҳои таълимӣ чанд самти муҳимро дар бар мегирад. Аз ҷумла, тағйири равишҳои методӣ, рушди тафаккури интиқодӣ, эҷодкорӣ, масъулиятшиносӣ ва малакаҳои иҷтимоии донишҷӯён. Муҳити таълимӣ бояд кушода, дастрас ва фарогир бошад. Дар чунин муҳит ҳар як донишҷӯ, новобаста аз вазъи иҷтимоӣ ё имкониятҳои шахсӣ, метавонад қобилияти худро нишон диҳад. Ҳамзамон, ин муҳит ба ташаккули худинтизомӣ, мустақилият ва масъулияти донишҷӯён мусоидат мекунад.

Дар маҷмӯъ, фарҳанги нави тарбия дар Тоҷикистон ба ташаккули чунин низоми таълимӣ равона шудааст, ки аз доираи додани дониш берун мебарояд. Ҳадаф танҳо омода кардани донишҷӯ ба имтиҳон ё гирифтани диплом нест. Ҳадафи муҳимтар — тарбияи шахрванди фаъол, соҳибфикр, масъул ва омода ба саҳмгузорӣ дар рушди ҷомеа мебошад. Барои расидан ба ин мақсад бояд модели тарбия воқеӣ, амалгаро ва ба талаботи замон мувофиқ бошад.

Заминаи ҳуқуқии сиёсати ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз маҷмӯи санадҳои меъёрӣ ва ҳуҷҷатҳои расмӣ иборат аст. Ин санадҳо самтҳои асосии муносибат бо насли ҷавонро муайян мекунанд. Онҳо танҳо ҳуқуқи ҷавононро эълон намекунанд, балки барои татбиқи сиёсати давлатӣ ва дастгирии ташаббусҳои ҷавонон асоси институтсионалӣ ба вучуд меоранд.

Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон” [1], “Дар бораи маориф” дар ин ҷода аҳамияти муҳим дошта, принципҳои асосии низоми маориф ва ҳуқуку уҳдадорихои иштирокчиёни раванди таълимро муайян менамоянд [2].

Сиёсати давлатии ҷавонон дар Тоҷикистон ба чанд сатҳи танзим таъсис мекунад. Якум, санадҳои байналмилалӣ ва уҳдадорихое, ки ҳуқуқ ва озодиҳои ҷавонро дар сатҳи умумӣ эътироф мекунанд. Дуюм, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳамчун қонуни асосӣ ҳуқуқҳои шаҳрвандон, аз ҷумла ҷавонро қарор медиҳад. Сеюм, қонунҳо, қарорҳо ва барномаҳои соҳавӣ, ки масъалаҳои тарбия, дастгирии ҷавонон, фаъолияти ҷамъиятӣ ва иштироки онҳоро дар ҳаёти иҷтимоӣ мушаххас менамоянд.

Дар ин замина Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи миллии сиёсати ҷавонон, Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон то соли 2030 ва дигар санадҳои давлатӣ нақши муҳим доранд [8; 11; 12]. Онҳо самтҳои асосии кор бо ҷавонро муайян намуда, барои рушди фаъолнокии иҷтимоӣ, ватандӯстӣ, масъулиятшиносӣ ва иштироки ҷавонон дар ҳаёти ҷамъиятӣ замина фароҳам меоранд. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи таъсиси Шӯрои миллии кор бо ҷавонон низ дар ҳамин рағбанд аҳамияти қалон дорад [14].

Шӯрои миллии кор бо ҷавонон ҳамчун яке аз сохторҳои муҳими ҳамоҳангсоз дар татбиқи сиёсати давлатии ҷавон нақш мебозад [14]. Дар баробари ин, Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон низ барои амалӣ намудани барномаҳои соҳавӣ ва дастгирии ташаббусҳои ҷавон фаъолият менамояд [10]. Бо вучуди ин, самти муҳимтарини рушди сиёсати ҷавон танҳо фаъолияти сохторҳои давлатӣ нест. Дар ин рағбанд иштироки ҷомеаи шаҳрвандӣ, муассисаҳои таълимӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва худӣ ҷавонон низ зарур мебошад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» низоми маорифро танзим намуда, ҳуқуқ ва уҳдадорихои иштирокчиёни раванди таълимро муайян мекунад [2]. С. Б. Ашӯров дар ин маврид қайд кардааст, ки: “Ин

конун ба рушди сифатҳои маънавӣ, масъулияти шахрвандӣ ва ҷаълонокии иҷтимоии ҷавонон замина мегузорад. Дар натиҷаи татбиқи чунин санадҳои имконият пайдо мешавад, ки усулҳои нави тарбияи шахсияти маънавӣ, масъул ва ватандӯст ташаккул дода шаванд” [20, с. 47].

Муҳаққиқ Р.Н. Асадуллоев дар робита ба ин ибраз кардааст, ки: “Дар тақмили сиёсати тарбиявӣ интиҳоби дурусти моделҳои тарбия аҳамияти калон дорад. Ин моделҳо бояд ба шароити иҷтимоӣ, фарҳангӣ, иқтисодӣ ва эҳтиёҷоти воқеии донишҷӯён мувофиқ бошанд. Яке аз роҳҳои муҳим дар ин самт ба назар гирифтани дархостҳои ҷомеа, муҳити иҷтимоӣ ва хусусиятҳои шахсии тарбиягирандагон мебошад. Агар модели тарбия аз ҳаёти воқеӣ дур бошад, он самарани зарурӣ намедихад. Аз ин рӯ, равиши пешгӯишаванда ва амалгаро дар таҳияи моделҳои тарбиявӣ ба таъсири низоми устувор, мутобиқ ва самараноки тарбия мусоидат мекунад.

Раванди таҳияи моделҳои тарбиявӣ дар муассисаҳои олии бояд ба ташаккули арзишҳо, малакаҳо ва сифатҳои шахсии донишҷӯён равона гардад. Ин сифатҳо барои мутобиқшавии иҷтимоӣ ва рушди касбии онҳо заруранд. Дар ин раванд муҳити таълимӣ, муносибати омӯзгорон, робитаи донишҷӯён бо ҳамдигар ва фазои умумии донишгоҳӣ таъсири ҷиддӣ мерасонанд. Ба ҷуз ин, ташаккули сифатҳои роҳбарӣ, ҳамдардӣ, қобилияти кор дар гурӯҳ, тафаккури интиқодӣ ва малакаи худтаҳлилқунӣ низ муҳим мебошад” [18, с. 89].

Дар шароити имрӯза мафҳуми салоҳият танҳо бо дониши назариявӣ маҳдуд намешавад. Салоҳият ба малакаҳои амалӣ, қобилияти истифодаи дониш, муносибати масъулона ба кор ва омодагӣ ба тағйирот низ вобаста аст. Бозори меҳнат шаклҳои нави шуғл, тарзҳои нави ташкил кардани кор ва намудҳои гуногуни ҷаъолияти касбиро ба миён овардааст. Аз ин рӯ, хатмқунанда бояд на танҳо дониш дошта бошад, балки тавонад онро дар вазъияти воқеӣ истифода барад.

Дар ин рост, муҳаққиқон Ю. Кудрявтсев ва В. Уткин нигоштаанд, ки: “Парадигмаи муосири тарбия дар мактаби олии зарурати ташкили низоми

чандсамта ва мутобикро ба миён мегузорад. Ин низом бояд ба раванди таълим амиқ ворид бошад. Кори тарбиявӣ дар муассисаҳои таълимӣ на танҳо барои додани дониш, балки барои ташаккули сифатҳои баланди маънавӣ, масъулияти шаҳрвандӣ, ғаълонокии иҷтимоӣ ва салоҳиятҳои касбӣ равона мегардад [156, с. 57]. Самаранокии чунин низом аз он вобаста аст, ки то чӣ андоза хусусиятҳои шахсии донишҷӯён ба назар гирифта мешаванд ва то чӣ андоза онҳо барои рушди шахсӣ ва касбӣ дастгирӣ меёбанд.

Дар солҳои охир дар Тоҷикистон барои навсозии таҳсилоти олии корҳои назаррас анҷом дода мешаванд. Ин раванд дар истифодаи усулҳо ва технологияҳои инноватсионӣ, таҷдиди инфрасохтори таълимӣ, беҳтар намудани шароити омӯзиш ва васеъ гардидани имкониятҳои таҳсилоти электронӣ инъикос меёбад. Сохтмон ва навсозии муассисаҳои таълимӣ, таъмини синфхонаҳо, озмоишгоҳҳо ва китобхонаҳо бо таҷҳизоти муосир барои баланд бардоштани сифати таълим замина фароҳам меорад.

Беҳтар гардидани инфрасохтори таълимӣ ба ҳавасмандии донишҷӯён ва омӯзгорон таъсири мусбат мерасонад. Муҳити бароҳат, синфхонаҳои мучаҳҳаз, китобхонаҳои дастрас, озмоишгоҳҳои муосир ва имкониятҳои варзишию фарҳангӣ донишҷӯро ба ғаъолият ҷалб мекунад. Ин танҳо масъалаи бино ё таҷҳизот нест. Ин масъалаи муҳити таълимӣ аст, ки дар он донишҷӯ худро амн, ғаъол ва қобили рушд эҳсос мекунад.

Васеъ гардидани таҳсилоти электронӣ барои ҷомеаи академӣ имкониятҳои нав мекушояд. Платформаҳои онлайнӣ, курсҳои фосилавӣ, китобхонаҳои электронӣ ва захираҳои рақамӣ дастрасии донишҷӯёнро ба дониш зиёд мекунад.

Яке аз омилҳои асосии рушди таҳсилоти муосир мутобиқ кардани барномаҳои таълимӣ ба талаботи бозори меҳнат мебошад. Дар таҳқиқоти Ю.Ш. Наботов таъкид мегардад, ки: “Муассисаҳои таҳсилоти олии бояд барномаҳои таълимиро бо дарназардошти тағйироти технологӣ, талаботи нави касбӣ ва зарурати ташаккули шахсияти рақобатпазир такмил диҳанд. Ин

раванд навсозии фанҳо, ворид намудани равиши байнисоҳавӣ ва истифодаи усулҳои амалгароёнаи таълимиро талаб мекунад.

Ҳамоҳангсозии муҳтавои таълим бо воқеияти иқтисодӣ ва тамоюлҳои инноватсионӣ шартҳои муҳимми баланд бардоштани рақобатпазирии хатмкунандагон мебошад. Донишгоҳ наметавонад танҳо бо барномаҳои кӯҳна ва усулҳои анъанавӣ маҳдуд шавад. Бозори меҳнат дигар шудааст, талаботи корфармоён дигар шудааст ва ҳуди донишҷӯён низ дигар интизориҳо доранд. Аз ин рӯ, барномаи таълимӣ бояд ба касби оянда, малакаҳои амалӣ ва қобилияти мутобикшавии донишҷӯ равона бошад” [163].

Ворид намудани технологияҳои инноватсионӣ, аз ҷумла зеҳни сунӣ, воқеияти виртуалӣ ва воқеияти иловашуда, имкониятҳои нави омӯзиширо фароҳам меорад. Ин воситаҳо метавонанд омӯзиширо ҷолибтар ва наздиктар ба амалия гардонанд. Масалан, омӯзиши ҳолатҳои воқеӣ, моделсозӣ, корҳои озмоишӣ ва таҳлили вазъиятҳо ба донишҷӯ ёрӣ медиҳанд, ки донишро танҳо дар сатҳи назария нигоҳ надорад, балки онро дар амал истифода барад.

Таърибаҳо нишон медиҳанд, ки Ҳамкории стратегӣ бо муассисаҳои таҳсилоти олии хориҷӣ ва ташкилотҳои соҳавӣ яке аз омилҳои муҳими рушди низоми муносири таҳсилот ба ҳисоб меравад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва пешрафти босуръати илм ва технология, муассисаҳои таҳсилоти олии наметавонанд танҳо дар доираи таҷрибаи маҳдуди дохилӣ фаъолият намоянд.

Чунин ҳамкорӣ пеш аз ҳама барои мубодилаи таҷрибаи илмӣ ва педагогӣ аҳамияти калон дорад. Омӯзгорон ва муҳаққиқон тавассути иштирок дар барномаҳои муштарак, семинарҳо, конференсияҳо ва лоиҳаҳои илмӣ метавонанд бо дастовардҳои нави соҳа шинос гардида, онҳоро дар фаъолияти таълимӣ ва таҳқиқотии худ истифода намоянд. Ин раванд ба тақмили мазмуну усулҳои таълим, баланд гардидани сатҳи корҳои илмӣ ва таҳкими муҳити академӣ мусоидат мекунад.

Ҳамзамон, муҳаққиқ Е.С. Заир-Бек дар ин росто изҳор кардааст, ки: “Ҳамкории муассисаҳои таҳсилоти олии бо ташкилотҳои соҳавӣ ва истеҳсолӣ имконият медиҳад, ки раванди таълим ба талаботи воқеии бозори меҳнат

наздиктар гардад. Ҷалби корфармоён ба таҳияи барномаҳои таълимӣ, ташкили таҷрибаомӯзиҳои мақсаднок ва иштирок дар арзёбии омодагии донишҷӯён метавонад сатҳи малакаҳои амалии онҳоро ба таври назаррас баланд бардорад. Дар чунин шароит донишҷӯён на танҳо донишҳои назариявӣ мегиранд, балки бо муҳити воқеии касбӣ низ ошно мешаванд ва таҷрибаи зарурии фаъолияти меҳнатиро ба даст меоранд” [33, с. 122].

Нақши барномаҳои ҳаракатнокии академӣ низ дар ин раванд хеле муҳим аст. Иштирок дар барномаҳои табодули донишҷӯён ва омӯзгорон ба онҳо имконият медиҳад, ки дар муҳити дигари илмӣ ва фарҳангӣ таҳсил ва фаъолият намоянд, ҷаҳонбинии худро васеъ созанд ва малакаҳои нави касбӣ ва коммуникатсиониро аз худ кунанд. Ин гуна таҷрибаҳо ба ташаккули тафаккури кушода, мустақилияти илмӣ ва қобилияти мутобиқ шудан ба муҳитҳои гуногуни касбӣ мусоидат менамоянд.

Илова бар ин, таҳқиқоти муштарак илмӣ барои рушди иқтисодии илмӣ муассисаҳои таҳсилоти олӣ заминаи муҳим фароҳам меорад. Дар маҷмӯъ, чунин ҳамкориҳо ба болоравии сифати таҳсилот, таҳкими рақобатпазирии муассисаҳои таълимӣ ва омода намудани мутахассисони ҷавобгӯ ба талаботи ҷомеаи муосир мусоидати назаррас менамоянд.

Дар баробари ин, масъалаи маблағгузорӣ низ муҳим боқӣ мемонад. Барои тақмили таҳсилоти олӣ сармоягузорӣ ба соҳаи маориф, дастгирии грантҳо ва барномаҳои мақсаднок зарур аст.

Ба ақидаи Ф. Алтбах: “Чунин дигаргуниҳо барои тайёр кардани мутахассисони рақобатпазир шароити мусоид ба вучуд меоранд. Ин мутахассисон метавонанд дар рушди устувори кишвар саҳм гузоранд. Дар ин замина инфрасохтори муосир яке аз унсурҳои асосии муҳити таълимӣ мебошад. Озмоишгоҳҳои мучахҳаз, технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, китобхонаҳои электронӣ ва курсҳои фосилавӣ дастрасӣ ба донишро васеъ менамоянд. Ҷойгиршавии ҷуғрофӣ дигар набояд монеаи гирифтани дониш бошад.

Инфрасохтори функционалии муассисаи олӣ, аз ҷумла китобхонаҳо, хобгоҳҳо, ошхонаҳо, толорҳои варзишӣ ва майдонҳои фарҳангӣ, барои зиндагӣ ва фаъолияти зеҳнии донишҷӯён муҳити мувофиқ фароҳам меорад. Донишгоҳ бояд танҳо ҷойи дарс набошад. Он бояд фазое бошад, ки дар он донишҷӯ таҳсил мекунад, муошират менамояд, таҷриба меомӯзад, дар ҷорабиниҳо иштирок мекунад ва ҳамчун шахсият рушд меёбад” [100, с. 142].

Давлат дар сиёсати худ нисбат ба соҳаи маориф на танҳо ба беҳтар намудани шароити таълим, балки ба рушди доимии иқтисодии касбии омӯзгорон низ аҳаммияти махсус медиҳад. Зеро маҳз омӯзгори соҳибтаҳассус метавонад сатҳи дониш, ҷаҳонбинӣ ва малакаҳои амалии насли наврасро ба талаботи ҷомеаи муосир мутобиқ намояд. Дар шароите ки низомии таҳсилот пайваста тағйир меёбад ва талаботи бозори меҳнат ба мутахассисон ҳарчи бештар мураккаб мегардад, омӯзгор низ бояд ҳамқадами замон бошад ва донишҳои худро мунтазам такмил диҳад.

Муҳаққиқ О.Г. Прикот дар иртибот ба ин ибраз кардааст, ки: “Рушди касбии омӯзгор яке аз омилҳои калидии баланд гардидани сифати таҳсилот ба ҳисоб меравад. Омӯзгоре, ки пайваста ба такмили ихтисос фаро гирифта мешавад, метавонад дар раванди таълим аз усулҳои муосири педагогӣ самаранок истифода барад, сатҳи фаъолнокии хонандагонро боло барад ва муҳити созандаи омӯзиширо ташаккул диҳад.

Имрӯз истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар муассисаҳои таълимӣ ба як зарурати воқеӣ табдил ёфтааст. Аз ин рӯ, курсҳо ва барномаҳои такмили ихтисос ба омӯзгорон имконият медиҳанд, ки бо усулҳои фаъоли таълим, технологияҳои фосолавӣ, воситаҳои мултимедиявӣ ва платформаҳои рақамӣ ошно гардида, онҳоро дар амал татбиқ намоянд. Истифодаи тахтаҳои электронӣ, захираҳои интерактивӣ, барномаҳои омӯзишии онлайн ва шаклҳои нави пешниҳоди мавод дарсро барои хонандагон ҷолибтар ва дастрас мегардонад” [61, с. 97].

Ҳамзамон, ворид намудани ҷунин наwgониҳо ба раванди таълим на танҳо сифати азхудкунии донишро беҳтар месозад, балки малакаҳои

мустақилона фикр кардан, таҳлил намудан ва истифодаи иттилоотро низ дар хонандагон инкишоф медиҳад. Дар чунин муҳит омӯзгор бештар нақши роҳнамо ва ташаббускорро иҷро намуда, хонанда ба иштирокчии фаъоли раванди омӯзиш табдил меёбад. Маҳз ҳамин гуна муносибати муосир метавонад барои баланд бардоштани рақобатпазирии низоми маориф ва мутобиқ намудани он ба меъёрҳои байналмилалӣ заминаи устувор фароҳам оварад.

Дар ин росто, И. С. Якиманская бар он ақида аст, ки: “Иштироки омӯзгорон дар таҳқиқоти илмӣ ва такмили мунтазами ихтисос ба онҳо имкон медиҳад, ки аз тамоюлҳои нави касбӣ ақиб намонанд. Бо вучуди ин, навсозии мазмуни таҳсилоти оӣ набояд танҳо ба иваз кардани номгӯи фанҳо ё таҳрири расмӣ нақшаҳои таълимӣ маҳдуд шавад. Муҳимтар аз он, бояд чунин муҳити таълимӣ ташкил карда шавад, ки донишчӯ на танҳо донишҳои назариявӣ, балки роҳҳои истифодаи онҳоро дар амал низ аз худ намояд.

Дар ин раванд супоришҳои лоиҳавӣ, таҳлили ҳолатҳои касбӣ, иштирок дар корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва гузаштани таҷрибаомӯзӣ дар ташкилотҳои соҳавӣ аҳамияти калон доранд. Чунин равиш раванди таълимро ба шароити воқеии фаъолияти касбӣ наздик мекунад. Ҳамзамон, дар донишчӯ муносибати масъулона ба касби интихобкардааш ташаккул меёбад” [87, с. 133].

Мутахассиси муосир бояд танҳо дониши маҳдуди касбӣ надошта бошад. Ӯ бояд бо иттилоот кор карда тавонад, мустақилона қарор қабул кунад, муоширати кориро дуруст ба роҳ монад, дар гурӯҳ фаъолият кунад ва ба шароити тағйирёбанда мутобиқ шавад. Аз ин рӯ, донишгоҳ бояд анъанаҳои академиро бо технологияҳои муосири таълимӣ пайваست намояд. Дар ин раванд нақши омӯзгор хеле муҳим аст. Омӯзгор на танҳо дониш медиҳад, балки фарҳанги таҳлил, тафаккури касбӣ ва майли рушди пайвастаро дар донишчӯ ташаккул медиҳад.

Барномаҳои таълимии мувофиқ ба талаботи бозори меҳнат дар тайёр кардани мутахассисони соҳибкасб нақши ҳалкунанда доранд. Ин раванд

таъсиси ихтисосҳои нав, такмили нақшаҳои таълимӣ, афзалият додан ба машғулиятҳои амалӣ ва мустаҳкам намудани робита бо корфармоёнро дар бар мегирад.

Татбиқи чунин ташаббусҳо ба ташаккули низоми таҳсилоте мусоидат менамояд, ки қобилияти мутобиқ шудан ба тағйироти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва технологиро дорад. Дар чунин муҳит раванди таълим танҳо ба интиқоли донишҳои назариявӣ маҳдуд намегардад, балки ба рушди тафаккури мустақил, малакаҳои амалӣ ва қобилияти истифодаи дониш дар шароити воқеӣ равона мешавад. Ин гуна равиш ба донишҷӯ имкон медиҳад, ки на танҳо маълумоти соҳавиро аз худ намояд, балки таҷрибаи таҳлил, ҳалли масъалаҳо ва қабули қарорҳои мустақилро низ пайдо кунад.

Муҳимтарин хусусияти ин низом дар он зоҳир мегардад, ки байни донишҳои назариявӣ ва фаъолияти амалӣ пайванди устувор ба вуҷуд меояд. Агар донишҷӯ танҳо донишҳои назариявӣ дошта бошад, имкони татбиқи онҳоро дар амал наёбад, омодагии касбии ӯ нопурра боқӣ мемонад. Аз ҳамин ҷиҳат, ҳамгироии машғулиятҳои амалӣ, корҳои таҳқиқотӣ, таҷрибаомӯзӣ ва технологияҳои муосири таълим ба баланд шудани сатҳи омодагии касбӣ мусоидат мекунад. Донишҷӯ дар чунин шароит тадриҷан малакаи кор дар муҳити воқеӣ, муоширати касбӣ ва мутобиқ шудан ба талаботи соҳаи интихобкардаи худро аз худ менамояд.

Илова бар ин, низоми таҳсилоти мутобиқшаванда барои рушди сифатҳои шахсӣ ва иҷтимоии донишҷӯ низ шароити мусоид фароҳам меорад. Масъулиятшиносӣ, ташаббускорӣ, қобилияти кор дар гурӯҳ, фарҳанги муошират ва эҳсоси ҷавобгарӣ нисбат ба фаъолияти касбӣ маҳз дар ҷараёни чунин омӯзиш ташаккул меёбанд. Дар натиҷа, муассисаҳои таҳсилоти олӣ метавонанд на танҳо хатмкунандагони соҳиби диплом, балки мутахассисони воқеан омода, дорои ҷаҳонбинии васеъ ва қобили рақобатро барои бозори меҳнат тарбия намоянд.

Бо ҳамин, метавон гуфт, ки таҳкими робитаи илм, таълим ва амалия яке аз шартҳои асосии баланд бардоштани сифати таҳсилоти олӣ ба шумор

меравад. Тақвияти робитаи байни илм, маориф ва амалия калиди баланд бардоштани сифати таҳсилоти олий мебошад. Ҳамгироии дониш, таҷриба ва технологияҳои муосир ба низоми маориф имкон медиҳад, ки ба талаботи кунунии ҷомеа ҷавобгӯ бошад ва ба рушди устувори кишвар саҳмгузори кунад.

1.2. Нақши худташкилдихӣ дар рушди ташкилии муассисаи таҳсилоти олии муосир

Худташкилдихӣ дар беҳтар кардани низоми идоракунӣ ва ташкилии таҳсилоти олий нақши муҳим мебозад. Дар муҳити босуръат тағйирёбандаи иҷтимоӣ ва технологӣ муассисаҳои таҳсилоти олий дигар наметавонанд танҳо дар асоси шаклҳои анъанавии идоракунӣ фаъолият намоянд. Зарурати мутобиқ шудан ба талаботи нави бозори меҳнат, рушди технологияҳои рақамӣ ва афзоиши рақобат миёни муассисаҳои таълимӣ водор месозад, ки донишгоҳҳо механизмҳои ҷандир ва самараноки ташкили фаъолиятро истифода баранд. Дар чунин шароит худташкилдихӣ ҳамчун қобилияти низом барои танзими дохилӣ, ҳамроҳангсозии захираҳо ва қабули мустақилонаи қарорҳо аҳамияти махсус пайдо мекунад.

Муҳаққиқон В. Аршинов ва Я. Свирский дар робита ба ин таъкид мекунанд, ки: “Моҳияти худташкилдихӣ пеш аз ҳама дар он ифода меёбад, ки сохторҳои дохилии муассиса қобилияти мустақилона муайян намудани самтҳои рушд, такмили фаъолияти таълимӣ ва мутобиқ шудан ба шароити навро соҳиб мегарданд. Ин раванд ба баланд шудани масъулиятшиносӣ, фаъолнокӣ ва ташаббускории ҳаёти омӯзгорону кормандон мусоидат мекунад. Ҳангоми мавҷуд будани муҳити мусоиди ташкилӣ омӯзгорон ва кормандони илмӣ метавонанд дар таҳияи барномаҳои таълимӣ, татбиқи технологияҳои нав ва ташкили фаъолияти илмӣ саҳми фаъол гузоранд. Дар натиҷа, муассиса аз шакли идоракунии саҳти маъмурӣ тадриҷан ба низоми идоракунии ҳамкорона ва эҷодкорона мегузарад.

Яке аз натиҷаҳои муҳими худташқилдиҳӣ ташаккули муҳити инноватсионӣ дар дохили муассиса мебошад. Ин ҳолат барои ворид намудани технологияҳои рақамӣ, усулҳои муосири таълим ва шаклҳои нави ҳамкории илмӣ заминаи мусоид фароҳам меорад. Ҳамзамон, худташқилдиҳӣ ба густариши робитаҳои дохилӣ миёни факултетҳо, кафедраҳо ва марказҳои илмӣ мусоидат намуда, ҳамоҳангии фаъолияти умумии муассисаро тақвият медиҳад” [103, с. 47].

Дар муассисаи олии муосир худташқилдиҳӣ инчунин ба рушди фарҳанги ташқилӣ таъсири назаррас мерасонад. Муҳити корӣ, ки дар он эътимод, ҳамкорӣ ва масъулияти муштарак ҳукмфармо аст, метавонад сатҳи ҳавасмандии кормандонро баланд бардорад ва муносибатҳои созандаро тақвият бахшад. Дар чунин муҳит омӯзгор ва корманди илмӣ худро на танҳо иҷрокунандаи супориш, балки иштирокчии фаъоли раванди рушди муассиса эҳсос мекунад. Ин омил ба ташаккули муносибати эҷодкорона нисбат ба фаъолият ва ҷустуҷӯи роҳҳои нави тақмили низоми таълим мусоидат менамояд.

Дар таҳқиқоти Ю.Ш. Наботов таъкид мегардад, ки: “Муассисаҳои таҳсилоти олии муосир дигар наметавонанд танҳо бо шаклҳои анъанавии таълим маҳдуд шаванд. Онҳо маҷбуранд барномаҳои таълимиро ба шароити зудтағйирёбандаи ҷомеа, иқтисодиёт ва бозори меҳнат мутобиқ намоянд. Муассисаҳои таҳсилоти олий бояд на танҳо нақшаҳои таълимиро нав намоянд, балки технологияҳои инноватсионии педагогӣ ва усулҳои нави омӯзишро низ ба раванди таълим ворид созанд” [165, с. 307].

“Ин масъала имрӯз аҳамияти махсус дорад. Сабаб дар он аст, ки пешрафти технология, дигар шудани муносибатҳои меҳнатӣ ва пайдо шудани касбу ихтисосҳои нав аз хатмкунандагон малакаҳои васеътар талаб мекунад. Агар барномаҳои таълимӣ аз ин раванд ақиб монанд, хатмкунандагон ба талаботи воқеии бозори меҳнат пурра ҷавобгӯ шуда наметавонанд. Аз ин рӯ, дар баробари донишҳои касбӣ, дар донишҷӯён бояд малакаҳои нармавӣ, аз ҷумла тафаккури интиқодӣ, қобилияти муошират, кор дар гурӯҳ,

масъулиятшиносӣ ва омодагӣ ба омӯзиши пайваста ташаккул дода шаванд” [2-М].

Дар шароити муосир донишгоҳ бояд танҳо ҷойи додани дониш набошад. Он бояд муҳите гардад, ки дар он донишҷӯ фикр кардан, таҳлил намудан, қарор қабул кардан ва дар назди натиҷаи кори худ масъулият гирифтано омӯзад. Барои ҳамин, ворид намудани технологияҳои рақамӣ, истифодаи платформаҳои онлайнӣ, озмоишгоҳҳои виртуалӣ, курсҳои фосилавӣ ва дигар имкониятҳои инноватсионӣ ба раванди таълим зарур мебошад. Чунин воситаҳо ҳам сифати таълимро баланд мебардоранд ва ҳам дастрасии донишҷӯёро ба дониш васеъ мекунанд.

Ба ақидаи муҳаққиқон В. Добринина ва Т. Кухтевич: “Яке аз равандҳои муҳиме, ки имрӯз дар рушди муассисаҳои таҳсилоти олӣ аҳамияти бештар касб менамояд, густариши таълими байнисоҳавӣ ба шумор меравад. Пешрафти илм, технология ва муносибатҳои ҷамъиятӣ боис гардидааст, ки бисёр масъалаҳои муосир хусусияти мураккаб ва чандсамта пайдо кунанд. Аз ин рӯ, ҳалли онҳо танҳо дар доираи як соҳаи алоҳидаи дониш на ҳамеша имконпазир аст.

Таълими байнифаннӣ маҳз ба ташаккули чунин ҷаҳонбинӣ ва тарзи фикрронӣ мусоидат мекунад. Дар чунин раванд донишҷӯ имконият меёбад, ки робитаи байни илмҳо ва соҳаҳои гуногунро дарк намояд ва масъалаҳоро аз чанд нуқтаи назар таҳлил кунад. Масалан, масъалаҳои иқтисодӣ имрӯз бо технологияҳои рақамӣ, ҳуқуқ, равоншиносӣ ва идоракунии робитаи зичдоранд. Ё рушди соҳаи тиб бе истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, биоинженерия ва таҳқиқоти иҷтимоӣ тасаввурнопазир мебошад. Ҳамин гуна ҳамгироии донишҳо ба донишҷӯ кумак мекунад, ки масъалаҳоро амиқтар дарк намуда, роҳҳои муассиртари ҳалли онҳоро пешниҳод намояд.

Муҳимияти дигари таълими байнифаннӣ дар рушди малакаҳои ҳамкорӣ ва муоширати касбӣ зоҳир мегардад. Дар муҳити касбии имрӯзӣ аксар лоиҳаҳо бо иштироки намояндагони соҳаҳои гуногун амалӣ мешаванд. Аз ин рӯ, донишҷӯ бояд тавонад дар гурӯҳҳои гуногунсоҳа ҷаъолият намояд,

андешаҳои худро равшан баён кунад ва нуктаи назари дигаронро ба инобат гирад. Таълими байнифанӣ барои ташаккули чунин малакаҳо шароити мусоид фароҳам оварда, донишҷӯро ба муҳити воқеии фаъолияти касбӣ омода месозад” [133, с. 37].

Илова бар ин, чунин равиш ба рушди тафаккури эҷодӣ ва қобилияти навоварӣ таъсири мусбат мерасонад. Вақте донишҷӯ бо усулҳо ва назарияҳои гуногуни илмӣ шинос мешавад, имкони пайдо намудани роҳҳои нави ҳалли масъалаҳо бештар мегардад. Маҳз дар пайваستшавии донишҳои гуногун идеяҳои нав, технологияҳои инноватсионӣ ва шаклҳои муосири фаъолияти касбӣ ба вуҷуд меоянд. Аз ин лиҳоз, таълими байнисоҳавӣ на танҳо воситаи густариши дониш, балки заминаи муҳими рушди иқтисодӣ эҷодӣ ва таҳқиқоти донишҷӯ низ мебошад.

Ба ақидаи М. Весна: “Яке аз масъалаҳои калидӣ дар рушди таҳсилоти олии муосир ба талаботи амалияи касбӣ наздик намудани раванди таълим мебошад. Дар шароити рушди босуръати иқтисод ва тағйирёбии пайваستاи бозори меҳнат танҳо донишҳои назариявӣ барои омода намудани мутахассиси рақобатпазир кофӣ нестанд. Донишҷӯ бояд ҳанӯз дар давраи таҳсил бо муҳити воқеии касбӣ, хусусиятҳои фаъолияти истеҳсолӣ ва талаботи амалии соҳаи интиҳобкардаи худ шинос гардад. Аз ҳамин сабаб, таҳкими робитаи муассисаҳои таҳсилоти олӣ бо корхонаҳо, ташкилотҳо ва сохторҳои истеҳсолӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад.

Ҳамкориҳои муассисаҳои таълимӣ бо бахши истеҳсолӣ набояд танҳо ба имзои шартномаҳои расмӣ маҳдуд гардад. Агар чунин робитаҳо хусусияти амалӣ надошта бошанд, онҳо наметавонанд ба баланд гардидани сифати омодагии касбӣ таъсири воқеӣ расонанд. Барои ба даст овардани натиҷаи самаранок зарур аст, ки ҳамкориҳои дуҷониба ба ташкили таҷрибаомӯзиҳои мунтазам, машғулиятҳои амалӣ, лоиҳаҳои муштарак ва барномаҳои ҳамгироёна равона карда шавад. Дар чунин ҳолат донишҷӯ имконият пайдо мекунад, ки донишҳои назариявии худро дар шароити воқеӣ татбиқ намояд

ва таҷрибаи аввалини касбии худро ҳанӯз дар давраи таҳсил ба даст орад” [122, с. 94].

Ҷалби корфармоён ба таҳияи нақша ва барномаҳои таълимӣ низ яке аз самтҳои муҳими чунин ҳамкорӣ мебошад. Маҳз намояндагони соҳа метавонанд нишон диҳанд, ки имрӯз барои бозори меҳнат кадом дониш, малака ва салоҳиятҳо бештар заруранд. Бо дарназардошти ин талабот муассисаҳои таҳсилоти олии метавонанд мазмуни барномаҳои таълимиро такмил дода, онҳоро ба талаботи воқеии фаъолияти касбӣ мутобиқ созанд. Ин раванд барои коҳиш додани фосила миёни омодагии академӣ ва талаботи амалии бозори меҳнат мусоидат мекунад.

Илова ба ин, ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти олии ва корхонаҳои истеҳсолӣ, махсусан, дар самти амалисозии лоиҳаҳои муштарак салҳиятҳои техникӣ ва технологӣ ва таҳқиқотии донишҷӯёро ташаккул медиҳанд. Иштирок дар чунин лоиҳаҳо ба донишҷӯён имконият медиҳад, ки дар ҳалли масъалаҳои воқеии истеҳсолӣ саҳм гузоранд, малакаҳои таҳлилӣ ва эҷодии худро инкишоф диҳанд ва таҷрибаи кор дар муҳити касбиро аз худ намоянд. Ин гуна фаъолият ҳисси масъулият, мустақилият ва омодагии касбиро тақвият мебахшад.

Ҳамин тавр, гуфтан мумкин аст, ки наздик намудани таълим ба амалия яке аз шартҳои асосии баланд бардоштани сифати таҳсилоти олии ба ҳисоб меравад. Танҳо дар сурати мавҷуд будани ҳамкориҳои воқеӣ ва самараноки муассисаҳои таълимӣ бо бахши истеҳсолӣ имкон пайдо мешавад, ки фарқияти миёни донишҳои назариявӣ ва фаъолияти амалии касбӣ коҳиш ёбад. Дар натиҷа, донишгоҳ метавонад мутахассисоне омода намояд, ки на танҳо дорои донишҳои назариявӣ, балки соҳиби малака ва таҷрибаи зарурӣ барои фаъолияти мустақилона дар муҳити касбии муосир бошанд.

Аз ин ҷо бармеояд, ки рушди муваффақи муассисаи олии муосир аз он вобаста аст, ки донишгоҳ то чӣ андоза метавонад ба тағйироти ҷомеа ҷавоб диҳад. Донишгоҳ бояд мушкilotи навро сари вақт дарк кунад, роҳҳои ҳалли онҳоро ҷустуҷӯ намояд ва шаклҳои фаъолияти худро такмил диҳад. Чунин

равиш барои омода намудани мутахассисони мутобиқшаванда, ғаъол ва масъул заминаи бозғатимод фароҳам меорад.

Дар адабиёти илмӣ таъкид мешавад, ки “Мутахассиси муосир бояд ҳамеша барои нав кардани дониш ва малакаҳои худ омода бошад. Донише, ки имрӯз кофӣ менамояд, баъди чанд сол метавонад нокифоя гардад. Аз ин рӯ, дар донишҷӯён бояд қобилияти омӯзиши мустақилона, таҳлили таҷрибаи худ, шинохти тарафҳои қавӣ ва заифи шахсӣ, инчунин интиҳоби дурусти роҳи касбӣ ташаккул ёбад. Чунин худшиносӣ ба донишҷӯ ёрӣ медиҳад, ки мақсадҳои касбии худро равшантар муайян кунад ва барои расидан ба онҳо қадамҳои дуруст гузорад.

Зеро бозори меҳнат зуд тағйир меёбад ва аз мутахассис қобилияти мутобиқшавии ғавриро талаб мекунад. Аз ин рӯ, муассисаҳои олий бояд барномаҳои тағйирпазир ва кушодаи таълимиро ҷорӣ намоянд, то донишҷӯён тавонанд байни соҳаҳои гуногуни дониш озодтар ҳаракат кунанд [56, с. 273]. Ин масъала махсусан дар шароите муҳим аст, ки ҷомеа аз мактаби олий на танҳо додани дониш, балки тарбияи шахси ғаъол, мустақил ва қобили қор дар вазъияти тағйирёбандаро интизор аст.

Е. Гуртовой ва И. Добродеева дар иртибот ба ин дуруст қайд мекунанд: «Бознигарии мазмун, шакл ва усулҳои тайёрии касбӣ яке аз вазифаҳои асосии муассисаҳои олии муосир дар шароити тағйирёбии босуръати бозори меҳнат ва дигаргуниҳои иҷтимоӣ мебошад.

Барои таъмини байниғанӣ ва тағйирпазирӣ зарур аст курсҳои таҳия шаванд, ки ба донишҷӯ имкони гирифтани дониш аз соҳаҳои гуногунро медиҳанд; ҳамчунин ҷорӣ намудани шаклҳои чандири таълим, аз ҷумла барномаҳои модуль ва семестрҳои лоиҳавӣ, аҳамияти калон дорад. Чунин равиш донишҷӯро аз ҳолати шунавандаи ғайрифавол берун оварда, ўро ба иштирокчиҳои фаъоли таълим табдил медиҳад” [130, с. 16].

Ин андеша нишон медиҳад, ки таълим бояд ба модели нави мутахассис така кунад. Дар чунин модел на танҳо дониш, балки эҷодқорӣ, мустақилият, масъулият ва қобилияти рушди пайваста аҳамияти асосӣ доранд.

Барои расидан ба ин мақсад бояд дар барномаҳои таълимӣ супоришҳо ва лоиҳаҳое ҷой дода шаванд, ки тафаккури эҷодиро инкишоф медиҳанд. Донишҷӯ бояд танҳо ҷавоби тайёро аз ёд накунад. Ӯ бояд масъала гузорад, онро таҳлил намояд, роҳҳои гуногуни ҳалли онро муқоиса кунад ва ҳулосаи худро асоснок созад. Ин кор тавассути лоиҳаҳои таълимӣ, таҳлили ҳолатҳои воқеӣ, корҳои гурӯҳӣ, семинарҳои интерактивӣ ва фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ самараноктар амалӣ мегардад.

Барои таъмини омӯзиши босифати мутахассисон ва рушди салоҳияти онҳо, тақвияти ҷузъи амалӣ тавассути таҷрибаомӯзӣ, ҳамкорӣ бо корхонаҳо ва муҷаҳҳаз кардани коргоҳҳо зарур аст.

Дар айни замон, ҷорӣ намудани курсҳо оид ба рушди шахсӣ ва иҷтимоӣ муҳим аст.

Бознигариҳои парадигмаи таълим метавонад муҳити нави таълимиро ба вуҷуд оварад. Дар чунин муҳит мутахассисони чандир, эҷодкор ва омода ба худшиносӣ худтақвину ҳудуднокӣ тарбия меёбанд. Ташаккули чунин мутахассис танҳо бо гузаронидани дарсҳои назариявӣ имконнопазир аст. Барои ин бояд низомии таълим ва тарбия дар донишгоҳ бодикқат тарҳрезӣ карда шавад. Муассисаи таҳсилоти олии бояд ҳамчун низомии зинда ва тағйирёбанда фаҳмида шавад. Он бояд ба талаботи ҷомеа ва бозори меҳнат пайваста мутобиқ гардад.

Дар ин раванд худтақвину ҳудуднокӣ ҷойи марказӣ дорад. Худтақвину ҳудуднокӣ маънои онро дорад, ки шахс ё ташкилот на танҳо ба тағйирот ҷавоб медиҳад, балки фаъолияти худро таҳлил, танзим ва беҳтар мекунад. Ин раванд ба ташаккули масъулият, ташаббус ва омодагӣ ба рушди доимӣ мусоидат менамояд. Дар шароити ҷаҳони зудтағйирёбанда чунин сифатҳо барои донишҷӯ ва барои ҳуди муассисаи олии заруранд.

Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки: “Раванди худтақвину ҳудуднокӣ дар муҳити таълимӣ аз фарҳанги ҳамкории субъектҳои таълим ва муҳити иҷтимоии онҳо вобаста мебошад. Ин фикр нишон медиҳад, ки худтақвину ҳудуднокӣ танҳо кори шахсӣ нест. Он дар муҳити муносиб, дар фазои боварӣ, эҳтиром, дастгирӣ ва

ҳамкорӣ ташаккул меёбад. Агар донишҷӯ бо омӯзгор, ҳамсабақон, оила ва ҷомеа робитаи солим дошта бошад, имконияти рушди мустақилияти ӯ бештар мегардад» [2-М].

Дар ин раванд муносибати муколамавии омӯзгор ва донишҷӯ аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Кушодагӣ, ҳамдардӣ, дастгирӣ ва эҳтироми омӯзгор ба донишҷӯ метавонад ғаёлияти мустақилона ва масъулияти ӯро тақвият диҳад. Муҳити таълимие, ки дар он савол додан, баҳс кардан, пешниҳоди фикри нав ва ҷустуҷӯи мустақилона кадр карда мешавад, ба рушди худташкिल्дихӣ мусоидат мекунад. Баръакс, муҳити саҳт, фармонраво ва танҳо ба итоат асосёфта ташаббуси донишҷӯёнро маҳдуд месозад.

Ҳамкориҳои иҷтимоӣ миёни ҳуди донишҷӯён низ нақши муҳим дорад. Вақте донишҷӯён якҷоя кор мекунанд, фикр иваз мекунанд, таҷрибаи ҳудро баён менамоянд ва масъулияти умумиро эҳсос мекунанд, дар онҳо малакаҳои мустақилона омӯхтан ва худидоракунӣ инкишоф меёбанд. Дастгирии оила ва ҷомеа низ ин равандро пурқувват мекунад. Чунин дастгирӣ метавонад ҳавасмандӣ, эътимод ба худ ва масъулияти донишҷӯро баланд бардорад.

Мо бар ин андешае, ки: «Дар ҷаҳони муосир вазифаҳои таҳсилоти олии ҳеле васеъ ва мураккаб шудаанд; ҳоло мақсади муҳим танҳо додани дониш ва рушди малакаҳои касбӣ нест, балки ташаккули фарҳанги мутахассис мебошад, ки касбият, зиёӣ, камолоти иҷтимоӣ ва эҷодкориро дар бар мегирад» [3-М]. Ин андеша моҳияти нави таҳсилоти олиро хуб нишон медиҳад. Мутахассис бояд на танҳо иҷрокунандаи вазифа, балки шахси фарҳангманд, масъул ва эҷодкор бошад.

Касбият пеш аз ҳама дониш, малака ва қобилияти ҳалли масъалаҳои мураккабро дар бар мегирад. Зиёӣ бошад, танҳо маълумотнокӣ нест. Он фарҳанги рафтор, тафаккури интиқодӣ, эҳтиром ба шахсият ва риояи меъёрҳои ахлоқиро ифода мекунад.

Дар шароити имрӯза омодагисозии мутахассисони муосир бе рушди сифатҳои шахсӣ имкон надорад. Ҷомеа, иқтисодиёт, технология ва фарҳанг бо суръати баланд тағйир меёбанд. Аз ин рӯ, хатмкунандаи донишгоҳ бояд на

танҳо техника ё назарияи касбро донанд, балки ба тағйирот омода бошад. Ў бояд тавонад бо одамони гуногун муошират кунад, дар гурӯҳ кор кунад, дорои ахлоқи баланд ва масъулият бошад, идораи кардани вақти худ ва дар вазъиятҳои зарурӣ суботу оромиши равонӣ нишон доданро дошта бошад.

Дар ин замина, дар адабиёти илмӣ чунин таъкид мешавад: «Ташаккули фарҳанги мутахассис, ки касбияти баланд, зиёӣ, камолоти иҷтимоӣ ва неруи эҷодиро муттаҳид мекунад, муносибати маҷмӯиро ба ташкили низоми таҳсилоти олӣ талаб менамояд. Ин раванд навсозии барномаҳои таълимӣ ва рушди сифатҳои шахсии донишҷӯёро тавассути усулҳои фаъоли таълим, фаъолияти беруназдарсӣ ва дастгирии ташаббусҳо дар назар дорад» [4-М]. Аз ин бармеояд, ки тарбияи мутахассис кори танҳо як кафедра ё як фан нест. Ин вазифаи тамоми муҳити донишгоҳ мебошад.

Ҳамаи ин чанбаҳо бояд дар сиёсати маориф дар соҳаи таҳсилоти олӣ инъикоси худро ёбад. Донишҷӯ бояд на танҳо донишҳои техникӣ ва касбӣ гирад, балки ҳамчун шахсияти фаъол, масъул ва омода ба ҳалли масъалаҳои мураккаби ҷомеа ташаккул ёбад.

Дар ин росто, муҳаққиқ А. Запесосткий бар он назар аст, ки: «Ташаккули фарҳанги мутахассис дар муассисаи таҳсилоти олӣ муҳити махсуси таълимӣ талаб мекунад. Ин муҳит бояд ба донишҷӯ барои расидан ба мақсадҳои шахсӣ ва касбӣ ёрӣ расонад. Дар чунин муҳит донишҷӯ танҳо дарс намехонад. Ў таҳқиқ мекунад, бо дигарон ҳамкорӣ менамояд, дар лоиҳаҳо иштирок мекунад, таҷрибаи иҷтимоӣ мегирад ва тадриҷан шахсияти касбии худро месозад.

Унсурҳои асосии муҳити зиндагӣ ва фаъолияти донишҷӯ дар муассисаи олӣ чунин буда метавонанд:

1. Муҳити таълимӣ-маърифатӣ. Он навсозии барномаҳои таълимӣ, истифодаи усулҳои интерактивӣ ва дастрасӣ ба технологияҳои муосири таълимиро дар бар мегирад.

2. Муҳити илмӣ-таҳқиқотӣ. Ин муҳит дастгирии ташаббусҳои илмӣ, маҳфилҳои илмӣ, гурӯҳҳои таҳқиқотӣ ва иштироки донишҷӯён дар корҳои илмиро таъмин менамояд.

3. Муҳити фарҳангӣ-тарбиявӣ. Он чорабиниҳои фарҳангӣ, тарбияи ахлоқӣ, гуманитарӣ ва рушди ҷаҳонбинии донишҷӯёнро дар бар мегирад.

4. Муҳити иҷтимоӣ ва волонтерӣ. Ин самт ба лоиҳаҳои иҷтимоӣ, ташаббусҳои ихтиёрӣ, кор дар гурӯҳ ва рушди малакаҳои роҳбарӣ алоқаманд мебошад.

5. Фазои касбӣ-нигаронидашуда. Он ҳамкорӣ бо соҳаи истеҳсолот, тиҷорат, ташкилотҳои касбӣ, машварати касбӣ ва дастгирии интиҳоби роҳи ояндаи донишҷӯро таъмин мекунад” [138, с. 49].

Механизмҳои ташкили чунин муҳит гуногун мебошанд. Пеш аз ҳама, бояд фаъолияти таълимӣ ва беруназдарсӣ ба ҳам пайваست карда шавад. Донишҷӯ бояд эҳсос кунад, ки дониш, илм, таҷриба, фарҳанг ва фаъолияти ҷамъиятӣ қисмҳои ҷудогона нестанд, балки як раванди ягонаи рушди шахсият мебошанд. Дуюм, омӯзиш бояд то ҳадди имкон шахсиятмехвар бошад. Яъне, шавқ, қобилият, суръати омӯзиш ва мақсадҳои касбии донишҷӯ ба назар гирифта шаванд. Сеюм, низомӣ менторӣ ё роҳнамоӣ бояд рушд ёбад. Дар ин низом омӯзгорони ботаҷриба, мутахассисони амалкунанда ва донишҷӯёни фаъол метавонанд ба дигарон дар рушди касбӣ ва шахсӣ ёрӣ расонанд.

Аҳамияти махсусро таъсис ва дастгирии иттиҳодияҳои донишҷӯён, клубҳои шавқмандӣ, маҳфилҳои илмӣ ва гурӯҳҳои волонтерӣ доранд. Ин сохторҳо ба донишҷӯён имконият медиҳанд, ки на танҳо бо ҳам муошират кунанд, балки ташаббус нишон диҳанд, масъулият гиранд, чорабинӣ ташкил намоянд ва дар ҳалли масъалаҳои воқеӣ иштирок кунанд. Дар чунин фаъолият малакаҳои роҳбарӣ, кор дар гурӯҳ, муоширати иҷтимоӣ ва қабули қарор ташаккул меёбанд.

Иштироки донишҷӯён дар ҳаёти донишгоҳ аҳамияти бузурги тарбиявӣ дорад. Вақте донишҷӯён ба кори шӯроҳо, комиссияҳо, ташкилотҳои

донишчӯён ва баррасии масъалаҳои муҳим ҷалб мешаванд, онҳо худро узви воқеии ҷомеаи донишгоҳӣ эҳсос мекунанд. Ин ҳисси мансубият ба ташаккули камолоти иҷтимоӣ, мустақилият ва масъулият мусоидат менамояд.

Бо вучуди ин, дар роҳи ташкили чунин муҳит мушкilot низ мавҷуданд. Ба онҳо иҷтимоишавии номуназзами ҷавонон, рушди нокифояи худидоракунии донишчӯён, иштироки маҳдуди донишчӯён дар қабули қарорҳо ва боқӣ мондани баъзе усулҳои фармонравоёнаи идоракунӣ дохил мешаванд. Ин мушкilotро бо як ҷорабинӣ ҳал кардан мумкин нест. Барои бартараф намудани онҳо муносибати системавӣ, фазои боварӣ, ҳамкорӣ, дастгирии ташаббусҳо ва рушди худташкildихии донишчӯён зарур аст.

Муҳаққиқ Е.Н. Баришников баён доштааст, ки: “Дар шароити ноустувории иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ раванди иҷтимоишавии ҷавонон баъзан бетартиб мегузарад. Ҷавонон аз оила, кӯча, шабакаҳои иҷтимоӣ, муҳити тасодуфӣ ва фарҳанги оммавӣ таъсир мегиранд. На ҳама вақт ин таъсир мусбат аст. Дар натиҷа, қисми муайяни донишчӯён дар интихоби мақсадҳои ҳаётӣ, самтҳои касбӣ ва масъулияти шахсӣ мушкilӣ эҳсос мекунанд. Аз ин рӯ, донишгоҳ бояд барои онҳо муҳити равшан, дастгиркунанда ва тарбиявӣ фароҳам оварад.

Услуби фармонравоёнаи идоракунӣ низ метавонад барои ташаббус ва фаъолнокии донишчӯён монеа шавад. Агар фикри донишчӯ ба назар гирифта нашавад, ӯ худро танҳо иҷроқунанда ҳис мекунанд. Барои ислоҳи ин ҳолат бояд принципҳои демократии идоракунӣ ҷорӣ карда шаванд. Ин маънои онро дорад, ки донишчӯён бояд дар муҳокимаи масъалаҳо, пешниҳод намудани фикру назар, иштирок дар пурсишҳо ва қабули баъзе қарорҳо саҳм дошта бошанд” [88, с. 11].

Ҳалли самараноки чунин мушкilot фаъолияти идоракунии навро талаб мекунанд. Дар ин фаъолият тақсимои ваколатҳо, дастгирии ташаббусҳои поёнӣ, ошкорбаёнӣ, ҳисоботдиҳӣ ва ҳамкориҳои доимӣ аҳамияти калон доранд.

Барои ин барномаҳои омӯзишӣ оид ба худташкілдихӣ, роҳбарӣ ва муоширати самаранок бояд ба роҳ монда шаванд. Чунин барномаҳо на танҳо барои донишҷӯён, балки барои омӯзгорон ва кормандони идорӣ низ заруранд. Дар таҳқиқот таъкид мешавад, ки «Муассисаҳои олий бояд тағйироти бозори меҳнат, талаботи донишҷӯён ва ниёзҳои ҷомеа мунтазам пайгирӣ кунанд; ин кор ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумот дар бораи эҳтиёҷоти корфармоён, самтҳои нави илм ва технология, инчунин тағйири сиёсати таълимиро дар бар мегирад» [16-М].

Тарҳрезии стратегияҳо бо дарназардошти сценарияҳои эҳтимолии тағйирот ба муассисаҳои таълимӣ чандирӣ медиҳад. Стратегия набояд ҳамчун ҳуҷҷати саҳт ва тағйирнопазир қабул шавад. Он бояд вобаста ба вазъият такмил ёбад. Донишгоҳҳо метавонанд шаклҳои гуногуни сохтори ташкилиро санчанд: факултетҳои байнисоҳавӣ, гурӯҳҳои таҳқиқотӣ, марказҳои лоиҳавӣ ва гурӯҳҳои муваққатии корӣ. Ин равиш идоракуниро ғайбат ва ҳамкориҳои дохили донишгоҳро пурқувваттар мекунад.

Донишҷӯён ва омӯзгорон метавонанд барои ҳалли масъалаҳои мушаххас гурӯҳҳои лоиҳавӣ ташкил намоянд. Ин раванд мутобиқшавии муҳити таълимиро зиёд мекунад. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ дар идоракунии таълим, платформаҳои фосолаві, захираҳои рақамӣ ва низоми идоракунии сифат имкон медиҳад, ки донишгоҳ ба дигаргуниҳои беруна зудтар ҷавоб диҳад. Ҳамчунин дастгирии наовариҳо, пешниҳодҳои омӯзгорон ва донишҷӯён, ва рушди касбии пайваста фарҳанги такмилёбиро дар муассисаи олий мустаҳкам мекунад.

Ҷалби омӯзгорон ва донишҷӯён дар равандҳои қабули қарорҳо эҳсоси мансубияти онҳоро ба донишгоҳ афзун мекунад. Вақте ки афрод дарк мекунанд, ки саҳми онҳо арзишманд аст, онҳо ғайбат иштирок мекунанд. Муҳокимаи усулҳои нави таълим бо ҳамкориҳои муштарак, ҷамъовариҳои фикру мулоҳизаҳо ва дастгирии пешниҳодҳои созанда на танҳо ғайбияти умумии ташкилотро беҳтар мекунад, балки муҳити солимтари равониро дар дохили муассиса низ фароҳам меорад.

Дар назарияи идоракунӣ масъалаи мутобиқшавии ташкилот ба муҳити тағйирёбанда аз ҷониби як қатор муҳаққиқон таҳлил шудааст. Модели низоми қобили ҳаёт, ки бо номи Стаффорд Бир алоқаманд аст, дар ин раванд аҳамияти муҳим дорад. С. Бир ба он андеша аст, ки: “Идоракунӣ равандест, ки тавассути робитаи бозгашт ва назорат устуворӣ ва мутобиқшавии низоми мураккабро таъмин менамояд. Дар чунин равиш идоракунӣ танҳо фармон додан нест; он бештар ҳамоҳангсозӣ, гирифтани маълумот, таҳлил ва ислоҳи пайваستاи фаъолият мебошад” [23].

Синергетика низ барои фаҳмидани равандҳои мураккаби иҷтимоӣ ва таълимӣ аҳамияти калон дорад. Г. Хакен менависад: «Синергетика амали муштарак шумораи зиёди унсурҳои низомро меомӯзад» [78, с. 18]. Ин фикр барои таҳлили муҳити донишгоҳӣ низ мувофиқ аст. Донишгоҳ аз як шахс ё як сохтор иборат нест. Он низомест, ки дар он омӯзгорон, донишҷӯён, маъмурият, кафедраҳо, ташкилотҳои донишҷӯён ва шарикони беруна бо ҳам таъсир мерасонанд. Маҳз аз ҳамкориҳои онҳо сифати умумии таълим ва тарбия вобаста мешавад.

В.В. Василкова таъкид мекунад: “Дидгоҳи синергетикӣ дар худ модели нави маъноии зиндагӣ — модели худрушди инсон дар ҷаҳони худташқилшавандаро дар бар мегирад” [26]. Ин андеша нишон медиҳад, ки инсон низ ҳамчун як низоми зинда ва рушдкунанда фаҳмида мешавад. Шахсият танҳо зери таъсири идоракунии беруна ташаккул намеёбад. Ба рушди ӯ омилҳои дохилӣ, хоҳишҳо, арзишҳо, таҷриба, муҳит, муносибат ва шароити зиндагӣ таъсир мерасонанд.

Аз ин нуқтаи назар, рушди шахсият ҳамеша ҳаттӣ ва пешакӣ пурра пешбинишаванда нест. Баъзан як вохӯрӣ, як таҷрибаи нав, як лоиҳаи донишҷӯӣ ё як масъулияти хурд метавонад ба тағйири ҷиддии ҷаҳонбинӣ сабаб шавад. Донишҷӯ дар муҳити таълимӣ бо одамони гуногун муошират мекунад, масъаларо ҳал мекунад, хато мекунад, таҷриба мегирад ва дар ҳамин раванд ба худшиносӣ мерасад. Ин равандро танҳо бо фармон ё дастур

ба вучуд овардан мумкин нест. Барои он муҳити мувофиқ ва имконияти фаъолият зарур аст.

В.Е. Хитсенко қайд мекунад: «Худташкилдиҳӣ бо раванди пайдоиши тартиб бе таъсири мустақими беруна алоқаманд аст» [80, с. 45]. Маънои ин андеша он аст, ки дар низомҳои мураккаб тартиб на ҳамеша аз боло imposed мешавад. Баъзан тартиб аз дохили худ низом, аз робитаҳо, ҳамкорӣ ва фаъолияти унсурҳои он пайдо мегардад. Барои таҳқиқоти мо ин фикр муҳим аст, зеро ҷомеаи донишҷӯён низ метавонад дар асоси ташаббус, ҳамкорӣ ва масъулияти дохилӣ рушд кунад.

Ҳамин тавр, худташкилдиҳӣ дар муассисаи олии танҳо як мафҳуми назариявӣ нест. Он механизмest, ки ба донишгоҳ имконият медиҳад, ки ба тағйироти муҳит ҷавоб диҳад, иқтидори дохилии худро фаъол созад ва донишҷӯёнро ба иштирок дар рушди худ муассиса ҷалб намояд.

Гуфтан мумкин аст, ки худташкилдиҳӣ дар рушди муассисаи олии муосир чанд вазифаи муҳимро иҷро мекунад. Аввалан, он донишгоҳро чандир ва мутобиқ мегардонад. Дуюм, ташаббуси донишҷӯён ва омӯзгоронро фаъол мекунад. Сеюм, муҳити таълимиро ба фазои ҳамкорӣ, эҷодкорӣ ва масъулият табдил медиҳад. Чорум, барои ташаккули мутахассисони мустақил, соҳибандеша ва омода ба фаъолияти касбӣ замина мегузорад. Аз ин рӯ, рушди худташкилдиҳӣ бояд яке аз самтҳои асосии такмили идоракунии ва тарбияи донишҷӯён дар муассисаҳои олии Тоҷикистон бошад.

1.3. Нақши худидоракунии дар ташаккул ва рушди ҷомеаи муассисаи олии

Худидоракунии дар ҷомеаи донишгоҳӣ яке аз асосҳои муҳими ташаккули муҳити муосири таълимӣ ва рушди устувори муассисаи таҳсилоти олии ба шумор меравад. Дар шароити имрӯза донишгоҳ танҳо маркази интиқоли дониш нест, балки фазои иҷтимоӣ ва фарҳангииест, ки дар он шахсият ташаккул меёбад, малакаҳои роҳбарӣ инкишоф меёбанд ва фарҳанги масъулияти шаҳрвандӣ тақвият меёбад. Аз ҳамин лиҳоз, ҷалби фаъоли

донишчӯён ва омӯзгорон ба равандҳои идоракунии барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти донишгоҳ аҳамияти калон дорад.

Дар ин росто, муҳаққиқон С.П. Курдюмов ва Е.Н. Князева изҳор кардаанд, ки ба “Худидоракунии ба донишчӯён ва ҳаёти омӯзгорон имконият медиҳад, ки дар муҳокима ва қабули қарорҳои муҳим фаъолона иштирок намоянд, пешниҳодҳои худро ибтидо доранд ва дар муайян намудани самтҳои рушди муассиса сарм гузоранд. Чунин раванд ҳисси масъулиятшиносӣ ва тааллуқ ба ҷомеаи донишгоҳиро таъмин мебахшад. Вақте донишчӯ эҳсос мекунад, ки андешаи ӯ шунида мешавад ва метавонад ба ҳаёти донишгоҳ таъсир расонад, муносибати ӯ нисбат ба таҳсил ва муҳити таълимӣ фаъолтар ва бошууронатар мегардад.

Дар чунин муҳит донишчӯ танҳо қабулкунандаи дониш намеёвад, балки тадриҷан ба шахсияти мустақил ва фаъоли иҷтимоӣ табдил меёбад. Иштирок дар сохторҳои худидоракунии, шӯроҳои донишчӯён, ташкилоти ҷамъиятӣ ва ҷорабиниҳои донишгоҳӣ ба ӯ имконият медиҳад, ки малакаҳои роҳбарӣ, муошират, ташкили фаъолият ва қабули қарорҳоро аз худ намояд. Ин таҷрибаҳо барои ташаккули қобилияти кор дар гурӯҳ, ҳалли масъалаҳои муштарак ва эҳтиром ба ғуноғунии андешаҳо нақши муҳим мебозанд” [46, с. 123].

Ҳамзамон, худидоракунии ба рушди муҳити демократӣ ва фарҳанги муколама дар дохили муассиса мусоидат мекунад. Муносибатҳои ҳамкорона миёни маъмурият, омӯзгорон ва донишчӯён метавонанд сатҳи эътимод ва ҳамдигарфаҳмиро баланд бардоранд. Дар чунин фазо масъалаҳои дохилидонишгоҳӣ бештар бо роҳи муҳокима, пешниҳод ва ҳамоҳангсозии манфиатҳо ҳал мегарданд. Ин омил барои ташаккули муҳити солими академӣ ва пешгирии муносибатҳои расмӣ якҷониба аҳамияти калон дорад.

Илова бар ин, таҷрибаи худидоракунии донишчӯёно барои фаъолияти минбаъдаи иҷтимоӣ ва касбӣ омода месозад. Шахсе, ки дар муҳити донишгоҳӣ малакаи ташаббускорӣ, масъулият ва иштирок дар идоракуниро аз худ кардааст, дар оянда низ метавонад дар ҷомеа ва фаъолияти касбӣ

мавқеи фаъол дошта бошад. Аз ин рӯ, худидоракунӣ на танҳо унсури ташкилии ҳаёти донишгоҳ, балки воситаи муҳими тарбияи шахрвандӣ ва рушди шахсият низ мебошад.

Дар адабиёти илмӣ таъкид мешавад: «Худидоракунӣ дар муҳити донишгоҳӣ ба ташаккули фазои эҳтироми тарафайн, боварӣ ва масъулият мусоидат мекунад; дар чунин муҳит ҳар як узви ҷомеаи донишгоҳӣ метавонад худро шахси муҳим эҳсос намояд ва дар рушди муассиса саҳми худро гузорад» [З-М]. Ин андеша нишон медиҳад, ки худидоракунӣ танҳо як шакли ташкилӣ нест. Он пеш аз ҳама муҳити иҷтимоӣ ва тарбиявиро дигар мекунад.

Дар раванди худидоракунӣ донишҷӯён малакаҳои банақшагирӣ, ташкилотчигӣ, муошират, роҳбарӣ ва кор дар гурӯҳро аз худ мекунанд. Онҳо имконият пайдо менамоянд, ки дар интиҳоби баъзе самтҳои фаъолияти таълимӣ, ташкили чорабиниҳо, ҳалли масъалаҳои интизомӣ ва беҳтар намудани ҳаёти донишҷӯён иштирок кунанд. Аз ҷониби дигар, барои омӯзгорон худидоракунӣ воситаи муҳимми муколама бо донишҷӯён мебошад. Тавассути он омӯзгорон метавонанд талабот, шавқ, мушкilot ва пешниҳодҳои донишҷӯёнро беҳтар дарк намоянд.

Бо вучуди ин, худидоракунӣ худ ба худ самаранок намешавад. Барои он заминаи ҳуқуқӣ, фарҳанги ташкилӣ, шаффофият, дастрасии иттилоот ва омодагии иштирокчиён зарур аст. Донишҷӯён бояд фаҳманд, ки худидоракунӣ танҳо ҳуқуқ нест, балки масъулият ҳам мебошад. Онҳо бояд малакаҳои муошират, ҳалли низоъ, қабули қарор ва кор бо ҳуччатҳои ташкилотиро омӯзанд. Маъмурияти муассисаи олий низ бояд ин равандро дастгирӣ кунад, на ин ки танҳо дар сатҳи расмӣ нигоҳ дорад.

Дар маҷмӯъ, худидоракунӣ дар ҷомеаи донишгоҳӣ воситаи муҳим барои рушди худифодакунӣ, фаъолияти иҷтимоӣ ва масъулияти донишҷӯён мебошад. Он ба баланд шудани сифати таълим, беҳтар гардидани фазои донишгоҳ ва ташаккули муҳити демократии таълимӣ мусоидат мекунад.

Дар давраи шӯравӣ худидоракуни дар донишгоҳҳо хусусияти хоси худро дошт. Муҳаққиқ Б.С. Гершунский кайд кардааст, ки: “Худидоракуни дар донишгоҳҳои давраи шӯравӣ асосан ба принципҳои коллективизм ва идоракунии марказонидашуда таъя мекард. Дар он давра донишгоҳҳо ҳамчун муассисаҳои давлатӣ фаъолият мекарданд ва фаъолияти онҳо аз ҷониби сохторҳои давлатӣ ва вазоратҳои дахлдор назорат мешуд.

Дар донишгоҳҳои шӯравӣ шӯро ё кумитаи донишҷӯён ҳамчун мақоми расмӣ худидоракунии донишҷӯён вуҷуд дошт. Ин мақом аз намоёндагони донишҷӯён иборат буд ва масъалаҳои таълимӣ, маишӣ ва ҷамъиятиро баррасӣ мекард. Аммо дар амал чунин шӯроҳо аксар вақт салоҳияти воқеӣ надоштанд. Онҳо наметавонистанд мустақилона қарорҳои муҳим қабул кунанд ва таъсири онҳо ба сиёсати дохилии донишгоҳ маҳдуд буд.

Раванди таълим низ таҳти назорати қатъии давлат қарор дошт. Нақшаҳо ва барномаҳои таълимӣ ба таври марказонидашуда тасдиқ мешуданд. Ҳаёати омӯзгорон ба роҳбарии умумӣ итоат мекард. Донишҷӯён қариб имконият надоштанд, ки ба интихоби омӯзгорон ё усулҳои таълими онҳо таъсир расонанд” [32, с. 67].

Бо вуҷуди ин, донишҷӯён роҳҳои муайяни ҳамкорӣ ва фаъолияти муштаракро пайдо мекарданд. Онҳо маҳфилҳо, клубҳои шавқмандӣ ва гурӯҳҳои ғайрирасмӣ ташкил менамуданд. Дар чунин муҳитҳо масъалаҳои таълимӣ, илмӣ ва ҷамъиятӣ муҳокима мешуданд. Ин шаклҳо, ҳарчанд маҳдуд буданд, ба донишҷӯён имкон медоданд, ки бо ҳамдигар фикр иваз кунанд ва таҷрибаи иҷтимоӣ ба даст оранд.

Дар ибтидо худидоракунии донишгоҳҳои шӯравӣ имконияти муайяни рушд дошт. Аммо бо мурури вақт назорати давлатӣ ва ҳизбӣ пурзӯр гардид. Дар натиҷа, худидоракуни бештар ба сохтори расмӣ табдил ёфт. Фаъолияти он аз боло танзим мешуд ва таъсири воқеии донишҷӯён ба ҳаёти донишгоҳ хеле кам буд. Истиқлолияти воқеии донишҷӯён амалан вуҷуд надошт.

Бо вуҷуди ин, ҷомеаи донишгоҳӣ баъзе ҳуқуқҳоро нигоҳ медошт. Масалан, шӯроҳои илмӣ дар баррасии масъалаҳои кадрӣ, нақшаҳои таълимӣ

ва ташкили корҳои илмӣ иштирок мекарданд. Аммо ин салоҳиятҳо низ дар доираи низоми умумӣ сиёсӣ маҳдуд буданд. Таъсири Ҳизби коммунист ба идоракунии донишгоҳҳо хеле калон буд. Роҳбарони муассисаҳо бояд қарорҳои ҳудро на танҳо бо манфиати донишгоҳ, балки бо дастурҳои ҳизбӣ низ мувофиқ мекарданд.

Бинобар ин, худидоракунии расмӣ дар донишгоҳҳои шӯравӣ маънои мустақилияти воқеиро надошт. Он дар доираи назорати давлатӣ, роҳбарии ҳизбӣ ва талаботи идеологии замон ғайриқонунӣ мекард. Донишҷӯён метавонанд дар баъзе шаклҳои ҳаёти ҷамъиятӣ иштирок намоянд, аммо таъсири онҳо ба идоракунии донишгоҳ маҳдуд боқӣ мемонд.

Дар давраи баъдина, махсусан баъди тағйироти сиёсӣ ва иҷтимоӣ, масъалаи худидоракунӣ мазмунӣ наваз гирифт. Дар Тоҷикистон низ ин раванд тадриҷан ба рушди автономияи муассисаҳои олӣ, васеъ гардидани иштироки донишҷӯён ва тақмили сохторҳои дохилии идоракунӣ таъсир расонд. Дар ин замина Устави Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи Саидмуъмин Раҳимов мисоли муҳим мебошад. Дар он принципҳои автономия ва худидоракунӣ, ҳуқуқи муассиса барои муайян намудани мазмунӣ нақшаҳо ва барномаҳои таълимӣ, самтҳои тайёр кардани мутахассисон ва қорҳои илмӣ пешбинӣ шудаанд.

Донишқада на танҳо вазифаи таълимӣ, балки вазифаи иҷтимоӣ ва тарбиявиро низ иҷро мекунад. Он бояд мутахассисеро тайёр намояд, ки на танҳо соҳиби дониш ва малакаи касбӣ бошад, балки ҳамчун шахрванди масъул, ғайрон ва дорои арзишҳои маънавӣ ба қамол расад. Дар ин раванд Шӯрои олимон, мақомоти маъмурӣ ва сохторҳои донишҷӯён ҳар қадом нақши ҳудро доранд.

Худидоракунии донишҷӯён, ки дар уставҳои муассисаҳои олии муосир пешбинӣ мегардад, дар ташаккули қавонони ғайрон ва масъул аҳамияти қалон дорад. Ташкили мақомоти намояндагии донишҷӯён робитаи байни маъмурият ва донишҷӯёнро мустақкам мекунад. Тавассути ҷунин мақомҳо

донишчӯён метавонанд масъалаҳои муҳимро пешниҳод намоянд, мушкилоти худро баён кунанд ва барои ҳалли онҳо роҳҳои мушаххас пешниҳод созанд.

Ҳукуки донишчӯён ба гирифтани маълумот дар бораи имкониятҳои кор, таҷрибаомӯзӣ, стажировка ва рушди касбӣ низ муҳим мебошад. Ин раванд таълимро ба ояндаи касбии донишчӯ наздик мекунад. Ҳамчунин имконияти баррасӣ ё шикоят аз баъзе қарорҳои маъмурӣ ба ҳимояи ҳукуки донишчӯён ва болоравии эътимод ба низоми идоракунии донишгоҳ мусоидат менамояд.

Оинномаҳои муассисаҳои таҳсилоти олии муосири Тоҷикистон, аз ҷумла Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи Саидмуъмин Раҳимов, барои рушди фаъолияти илмӣ ва донишчӯӣ заминаи ҳуқуқӣ фароҳам меоранд. Дар онҳо имконияти иштироки донишчӯён дар ҳаёти муассиса, корҳои илмӣ, чорабиниҳои ҷамъиятӣ ва баъзе равандҳои идоракунӣ пешбинӣ мешавад.

Чунин муҳит ба донишчӯён ёрӣ медиҳад, ки танҳо ҳамчун мутахассиси оянда не, балки ҳамчун шахсияти мустақил ва иҷтимоӣ рушд кунанд. Онҳо меомӯзанд, ки фикри худро баён намоянд, бо дигарон ҳамкорӣ кунанд, масъулият гиранд ва дар ҳалли масъалаҳои умумӣ иштирок кунанд. Ин барои ташаккули ҷавонони фаъол, андешаманд ва иҷтимоан масъул зарур аст.

Дар солҳои охир дар Тоҷикистон як қатор санадҳои давлатӣ қабул гардиданд, ки ба дастгирии фаъолияти ҷавонон ва рушди худидоракунии донишчӯён мусоидат мекунанд. Дар ин самт Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон” [1] дар ҷойи аввал қарор дорад. Ин қонун самтҳои асосии сиёсати давлатии ҷавононро муайян намуда, барои дастгирии ташаббусҳои ҷавонон, рушди иҷтимоӣ, таҳсил, касбомӯзӣ ва иштироки онҳо дар ҳаёти ҷамъиятӣ асос мегузорад.

Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон” [10], “Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030” [12] ва Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи

таъсиси Шӯрои миллии қор бо қавонон дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон” [14] дар самти дастгирии қавонони кишвар низ дар ин қода нақши муҳим бозиданд.

Ҳадафи асосии ин санадҳо аз он иборат аст, ки қавонон танҳо объекти тарбия ва таълим набошанд, балки ҳамчун иштирокчиёни фаъоли равандҳои иҷтимоӣ ва давлатӣ шинохта шаванд. Дар яке аз мақолаҳои марбут ба фаъолияти қавонон таъкид мешавад: “Афзалиятҳои калидӣ баланд бардоштани сатҳи субъектнокии қавонон, фароҳам овардани шароит барои худтатбиқнамоӣ, дастгирии ташаббусҳои қавонон дар соҳаҳои таълимӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ, инчунин пешниҳоди кӯмаки иҷтимоӣ тавассути барномаҳои шуғл, мутобиқшавии иҷтимоӣ ва рушди шахсӣ мебошанд” [15-М].

Ин андеша ба таври равшан нишон медиҳад, ки сиёсати қавонон бояд ба иштироки воқеии қавонон таъя кунад. Донишҷӯ бояд танҳо иҷроқунандаи қорабини набошад. Ё бояд имқоният дошта бошад, ки ташаббус пешниҳод кунад, лоиҳа таъия намояд, дар қабули қарорҳо иштирок кунад ва натиҷаи фаъолияти худро бинад.

Дар шароити муосир фаъолнокии қамъиятии донишҷӯён афзоиш меёбад. Ин раванд дар ташкили лоиҳаҳои иҷтимоӣ, экологӣ, хайриявӣ, фарҳангӣ ва таълимӣ равшан дида мешавад. Худидорақунии донишҷӯён дар ин қо ҳамчун механизми рушди неруи роҳбарӣ ва масъулияти қавонон амал меқунанд. Донишҷӯён тавассути қунин фаъолият дарк меқунанд, ки метавонанд ба муҳити худ таъсир расонанд.

Самтҳои фаъолияти мақомоти худидорақунии донишҷӯён гуногун мебошанд. Яқум, онҳо иштироки донишҷӯёнро дар ҳаёти донишгоҳ фаъол мегардонанд. Дуёум, ба рушди малақаҳои роҳбарӣ, қор дар гуруҳ, ташкил намудани қорабиниҳо ва идорақунии лоиҳаҳо мусоидат меқунанд. Сеёум, масъулияти донишҷӯро нисбат ба таҳсил, қомеаи донишгоҳӣ ва рушди шахсии худ баланд мебардоранд. Қорум, манфиатҳои донишҷӯёнро дар сатҳҳои гуногуни маъмурият намояндагӣ меқунанд. Панҷум, барои ҳалли

масъалаҳои таълимӣ, маишӣ ва иҷтимоии донишҷӯён механизмҳои равшан фароҳам меоранд.

Ба андешаи муҳаққиқ М. Весна: “Принсипҳои асосии худидоракунии донишҷӯён ҳамчун пояи ташкили муҳити демократӣ ва ҷаъоли донишгоҳӣ аҳамияти муҳим доранд. Маҳз риояи ин принсипҳо метавонад барои ташаккули ҷазои ҳамкорӣ, эҳтироми мутақобил ва иштироки ҷаъоли донишҷӯён дар ҳаёти муассисаи таҳсилоти олии заминаи мусоид фароҳам оварад. Худидоракунӣ танҳо маҷмӯи сохторҳо ё ҷорабиниҳо нест, балки низоми муносибатҳоест, ки дар он донишҷӯён имкони иброи назар, ҳимояи манфиатҳо ва иштирок дар қабули қарорҳо соҳиб мегарданд.

Яке аз принсипҳои калидии худидоракунӣ демократия мебошад. Ин принсип ба донишҷӯён ҳуқуқ ва имконият медиҳад, ки дар интихоботи намояндагон, муҳокимаи масъалаҳои муҳими донишгоҳӣ ва қабули қарорҳо иштирок намоянд. Демократия дар муҳити донишгоҳӣ ба ташаккули фарҳанги шаҳрвандӣ ва ҳисси масъулияти иҷтимоӣ мусоидат мекунад. Донишҷӯён дар чунин шароит меомӯзанд, ки чӣ гуна андешаҳои худро озодона баён намоянд, ба мавқеи дигарон эҳтиром гузоранд ва дар асоси муҳокима ба ҳулосаҳои муштарак бирасанд” [122, с. 94].

Ба андешаи мо, принсипи ошкорбаёнӣ низ дар ҷаъолияти сохторҳои худидоракунӣ нақши муҳим мебозад. Ошкорбаёнӣ талаб менамояд, ки ҷаъолияти мақомоти донишҷӯён шаффоф бошад ва қарорҳо, нақшаҳо, протоколҳо ва ҳисоботҳо барои ҳамаи донишҷӯён дастрас гарданд. Мавҷуд будани чунин муҳити шаффоф эътимоди донишҷӯёнро нисбат ба сохторҳои намояндагӣ тақвият мебахшад ва имкони назорату арзёбии ҷаъолияти онҳоро фароҳам меорад. Ҳамзамон, ошкорбаёнӣ метавонад аз пайдо шудани муносибатҳои якҷониба ё истифодаи ғайрисамараноки ваколатҳо пешгирӣ намоянд.

Баробарӣ яке аз шартҳои муҳими иштироки ҷаъоли донишҷӯён дар худидоракунӣ мебошад. Ин принсип маънои онро дорад, ки ҳар як донишҷӯ, новобаста аз ихтисос, курси таҳсил, гурӯҳи иҷтимоӣ, ҷинс ё ҷаҳонбинӣ,

хукуки баробар барои иштирок дар фаъолияти ҷамъиятӣ ва идоракунии донишгоҳро дорад. Муҳити баробархукук ба рушди эҳсоси адолат ва эҳтиром нисбат ба шахсият мусоидат намуда, имконият медиҳад, ки андешаҳои гуногун дар муҳокимаи масъалаҳо ба назар гирифта шаванд.

Дар баробари ин, масъулият ҳамчун яке аз принципҳои асосии худидоракунии аҳамияти хос дорад. Намояндагони донишҷӯён бояд дар назди ҷомеаи донишгоҳӣ барои қарорҳо, ташаббусҳо ва фаъолияти худ ҷавобгар бошанд. Масъулият донишҷӯёнро водор месозад, ки ба фаъолияти ҷамъиятӣ бо муносибати ҷиддӣ назар намоянд, уҳдадорихои худро иҷро кунанд ва манфиатҳои умумиро аз манфиатҳои шахсӣ боло гузоранд. Маҳз тавассути таҷрибаи чунин масъулият донишҷӯён малакаҳои роҳбарӣ, худназоратӣ ва фаъолияти мустақилонаро аз худ менамоянд.

Ҳамчунин, принципҳои ҳамкорӣ ва эҳтиром ба гуногунандешӣ барои ташаккули муҳити солими донишгоҳӣ заминаи муҳим ба ҳисоб мераванд. Дар ҷомеаи донишгоҳӣ донишҷӯён дорои ҷаҳонбинӣ, таҷриба ва андешаҳои гуногун мебошанд. Қобилияти ҳамкорӣ ва шунидани нуқтаи назари дигарон метавонад ба таҳкими фарҳанги муколама ва ҳалли созандаи масъалаҳо мусоидат намояд. Эҳтиром ба гуногунандешӣ ба донишҷӯён меомӯзонад, ки ихтилофи назарҳо падидаи табиӣ буда, маҳз тавассути мубодилаи андешаҳо муҳити эҷодкор ва пешрафта ташаккул меёбад.

Риояи принципҳои демократия, ошкорбаёнӣ, баробарӣ, масъулият, ҳамкорӣ ва эҳтиром ба гуногунандешӣ метавонад фаъолияти худидоракунии донишҷӯёнро самаранок ва муассир гардонад. Ин принципҳо на танҳо барои беҳтар шудани муҳити дохилидонишгоҳӣ мусоидат мекунанд, балки барои ташаккули шахсиятҳои фаъоли иҷтимоӣ ва шаҳрвандони масъул низ аҳамияти бузург доранд.

Субъектҳои худидоракунии донишҷӯён пеш аз ҳама худ донишҷӯён мебошанд. Онҳо метавонанд ба вазифаҳои гуногун интихоб ё таъин шаванд. Сохтори худидоракунии вобаста ба муассиса фарқ мекунад, аммо одатан

шӯрои донишҷӯён, клубҳо, ташкилотҳо, кумитаҳои хобгоҳҳо, гурӯҳҳои корӣ ва намояндагони факултетҳо ба он дохил мешаванд.

Шӯрои донишҷӯён яке аз мақомоти асосии худидоракунӣ мебошад. Он метавонад аз раис, муовин, котиб, масъули молиявӣ ва дигар аъзоён иборат бошад. Аъзои чунин шӯро, одатан, аз ҷониби донишҷӯён интихоб мешаванд. Дар баробари он, клубҳо, маҳфилҳо ва гурӯҳҳои ташаббускор низ фаъолият мекунанд. Ин сохторҳо ба ташкили ҳаёти илмӣ, фарҳангӣ, варзишӣ ва иҷтимоии донишҷӯён мусоидат мекунанд.

Раванди ташкили иттиҳодияҳои донишҷӯёнро мо чунин тасиф мекунем: “Ташкили худидоракунии донишҷӯён дар сатҳҳои гуногуни донишгоҳ, аз ҷумла гурӯҳи академӣ, курс ва факултет, дар ҷалби фаъоли донишҷӯён ба ҳаёти донишгоҳ ва ташаккули малакаҳои шахсӣ ва касбии онҳо нақши муҳим мебозад.

Дар сатҳи гурӯҳи академӣ интиҳоби сардор ё намояндаи гурӯҳ, ташкили маҷлисҳо, баррасии мушкилоти рӯзмарра ва гузаронидани чорабиниҳои хурд аҳамияти калон дорад. Дар сатҳи курс ҷамоҳангсозии фаъолияти гурӯҳҳо, гузаронидани чорабиниҳои умумӣ ва интиҳоби намояндагон ба шӯрои факултети муҳим мебошад. Дар сатҳи факултет бошад, донишҷӯён метавонанд дар ҷаласаҳо, кумитаҳо ва баррасии масъалаҳои васеътар иштирок кунанд” [4-М].

Ин иқтибос нишон медиҳад, ки худидоракунӣ бояд танҳо дар сатҳи марказӣ набошад. Он бояд аз гурӯҳи академӣ оғоз шуда, то факултет ва сатҳи умумидонишгоҳӣ идома ёбад.

Механизми робитаи бозгашт низ ҷузъи муҳими худидоракунӣ мебошад. Агар донишҷӯён имконият дошта бошанд, ки фикр, пешниҳод ва эроди худро ба маъмурият расонанд, идоракунии донишгоҳ воқеӣ ва самараноктар мегардад. Чунин робита ба маъмурият имкон медиҳад, ки мушкилоти донишҷӯёнро сари вақт дарк кунад ва барои ҳалли онҳо чора андешад.

Чорабиниҳои таълимӣ, семинарҳо, лексияҳо, мизҳои мудаввар ва мулоқотҳои, ки бо ташаббуси донишҷӯён баргузор мешаванд, танҳо воситаи гузаронидани вақт нестанд. Онҳо майдони иҷтимоишавӣ ва касбиятёбӣ мебошанд. Донишҷӯён дар чунин чорабиниҳо суҳанронӣ, баҳс, ташкилотчигӣ, муаррифии андеша ва кор бо аудиторияро меомӯзанд.

Низоми роҳнамоӣ ё менторӣ низ метавонад ба рушди худидоракунии мусоидат кунад. Вақте донишҷӯёни фаъол ё курсҳои болоӣ ба донишҷӯёни нав кумак мерасонанд, равандҳои мутобиқшавӣ осонтар мегарданд. Ин на танҳо интиқоли дониш, балки дастгирии равонӣ ва иҷтимоиро низ дар бар мегирад. Ҳамзамон, истифодаи платформаҳои рақамӣ робитаи байни донишҷӯён ва маъмуриятро тезтар ва осонтар мекунад.

Аммо ҳар як модели худидоракунии танҳо дар сурате натиҷа медиҳад, ки ба шароити воқеии муассиса мутобиқ карда шавад. Ҳар донишгоҳ анъана, қоида, сатҳи фаъолнокии донишҷӯён ва услуби идоракунӣ худро дорад. Аз ин рӯ, модели тайёрро бе мутобиқсозӣ ворид кардан дуруст нест. Агар худидоракунии бо ҳаёти воқеии донишгоҳ пайванд надошта бошад, он танҳо дар ҳуччатҳо боқӣ мемонад.

“Арзёбии самаранокии худидоракунӣ донишҷӯён бояд танҳо бо шумораи чорабиниҳо маҳдуд нашавад. Бояд дида шавад, ки ин фаъолият ба сифати таҳсил, фазои донишгоҳ, мутобиқшавии донишҷӯён, рушди малакаҳои иҷтимоӣ ва муносибати онҳо ба масъулият чӣ гуна таъсир мерасонад. Дар ин самт натиҷаҳои таълимӣ, иштироки донишҷӯён дар корҳои илмӣ, чорабиниҳои фарҳангӣ, варзишӣ, волонтерӣ, пешниҳоди фикру мулоҳиза ва сатҳи қаноатмандӣ аз муҳити донишгоҳӣ бояд ба назар гирифта шаванд” [4-М].

Координатсияи фаъолияти донишҷӯён дар муассисаи таҳсилоти олӣ метавонад тавассути фаъолияти самараноки Шӯрои Ҳамоҳангсозии донишҷӯён таъмин карда шавад. Чунин шӯро ҳамчун мақоми намояндагӣ ва Ҳамоҳангсоз амал намуда, манфиат, пешниҳод ва ниёзҳои донишҷӯёнро дар сатҳи умумидонишгоҳӣ ифода мекунад. Дар шароити рушди низоми муосири

таҳсилот мавҷудияти чунин сохтор барои таҳкими робитаи байни донишҷӯён ва маъмурияти донишгоҳ аҳамияти махсус дорад. Он метавонад ба ташаккули муҳити фаъол, шаффоф ва ҳамкоруна дар ҷомеаи донишгоҳӣ мусоидат намояд.

Одатан аъзои Шӯрои ҳамоҳангсози донишҷӯён аз намоёндагони курсҳо, гурӯҳҳо ва факултетҳои гуногун интихоб мешаванд. Ин усули намоёндагӣ имконият медиҳад, ки андеша ва манфиатҳои доираи васеи донишҷӯён ба назар гирифта шаванд. Ҳар як намоёнда метавонад мушкilot, пешниҳод ва ташаббусҳои донишҷӯёни факултет ё гурӯҳи худро ба сатҳи умумидонишгоҳӣ пешниҳод намояд. Дар натиҷа, фаъолияти шӯро хусусияти фарогир гирифта, ба таҳкими ҳамдигарфаҳмӣ ва ҳамоҳангии дохилидонишгоҳӣ мусоидат мекунад.

Муҳим аст, ки фаъолияти чунин шӯро танҳо ба ташкили ҷорабинҳои фарҳангӣ ё маърақаҳои донишгоҳӣ маҳдуд нашавад. Гарчанде ин самт низ аҳамияти муайян дорад, вазифаи асосии шӯро бояд иштироки фаъол дар муҳокима ва ҳалли масъалаҳои муҳими ҳаёти донишгоҳӣ бошад. Шӯро бояд бо маъмурияти донишгоҳ робитаи доимӣ ва созанда дошта, фикру пешниҳодҳои донишҷӯёнро мунтазам ҷамъоварӣ ва пешниҳод намояд. Ин раванд метавонад барои беҳтар гардидани муҳити таълимӣ, иҷтимоӣ ва равонии донишгоҳ аҳамияти калон дошта бошад.

Иштироки намоёндагони донишҷӯён дар баррасии масъалаҳои таълимӣ ва иҷтимоӣ низ яке аз самтҳои муҳими фаъолияти шӯро ба ҳисоб меравад. Масъалаҳои вобаста ба сифати таълим, шароити таҳсил, фаъолияти китобхонаҳо, хобгоҳҳо, ҷорабинҳои илмӣ ва фарҳангӣ метавонанд бо иштироки фаъоли донишҷӯён самараноктар ҳал карда шаванд. Вақте донишҷӯён эҳсос мекунанд, ки андеша ва мавқеи онҳо дар қабули қарорҳо ба назар гирифта мешавад, ҳисси масъулият ва мансубият ба ҷомеаи донишгоҳӣ низ тақвият меёбад.

Ҳамзамон, шӯро метавонад ҳамчун маркази ташаббусҳои донишҷӯён амал намояд. Дастгирии идеяҳои нав, ташкили лоиҳаҳои иҷтимоӣ, илмӣ ва

волонтёрӣ, рушди ҳамкориҳои байни факултетҳо ва ҷалби донишҷӯён ба фаъолияти ҷамъиятӣ метавонад муҳити донишгоҳиро фаъолтар ва эҷодкорона гардонад. Дар чунин шароит донишҷӯён на танҳо таҷрибаи иштирок дар фаъолияти ҷамъиятиро ба даст меоранд, балки малакаҳои роҳбарӣ, ҳамкорӣ ва худидоракуниро низ инкишоф медиҳанд.

Фаъолияти Шӯрои ҷамоҳангсозӣ, агар мувофиқи реча ва принципҳои ҳамкориҳои самарабахш сурат гирад, на танҳо ба як маркази иттиҳод, балки ба платформаи асосии рушди лоиҳаҳо ва ибтикороти донишҷӯён табдил хоҳад ёфт. Чунин сохтор барои ташаккули муҳити демократӣ, рушди фарҳанги муколама ва таҳкими робитаи байни донишҷӯён ва маъмурият аҳамияти калон дорад. Дар натиҷа, шӯро метавонад на танҳо воситаи намоёндагии донишҷӯён, балки омили муҳими рушди ҷомеаи фаъол ва муттаҳиди донишгоҳӣ гардад.

Хулосаҳои боби I

Дар боби якуми таҳқиқоти диссертатсионӣ тамоюлҳои асосии рушди муассисаҳои таҳсилоти олии муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мешаванд. Таҳқиқот нишон дод, ки дар шароити тағйироти босуръати иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва технологӣ, низоми таҳсилоти олий ба марҳилаи нави рушд ворид шудааст. Ин аз муассисаҳои таълимӣ равиши нав, усулҳои муосири идоракунии ва қобилияти қавии мутобиқшавӣ ба талаботи ҷомеаи муосирро талаб мекунад. Дар ин робита, баъзе масъалаҳо аҳамияти хоса пайдо мекунанд: навсозии мундариҷаи таҳсилот, беҳтар кардани сифати тайёр кардани кадрҳо ва фароҳам овардани муҳити самараноки таълимӣ.

Натиҷаҳои таҳқиқот аз он далолат мекунанд, ки омили асосии рушди муассисаҳои таҳсилоти олий бо дарназардошти талаботи замони пайгирона таҷдиди назар намудани мазмуни таҳсилот, ворид сохтани тағйирот ба барномаҳои таълим ва мутобиқ намудани онҳо ба талаботи бозори меҳнат мебошад. Барномаҳои таълимӣ бояд на танҳо донишҳои назариявиро фаро гиранд, балки ба ташаккули малакаҳои амалӣ, қобилияти таҳлил, тафаккури мустақил ва омодагии касбӣ низ равона карда шаванд. Дар ин раванд

истифодаи технологияҳои инноватсионӣ, усулҳои фаъоли таълим, платформаҳои рақамӣ ва шаклҳои нави омӯзиш нақши муҳим мебозанд. Ҷорӣ намудани чунин воситаҳо метавонад самаранокии раванди таълимро баланд бардошта, муҳити омӯзиширо бештар интерактивӣ ва ба талаботи замон мутобиқ созад.

Ҳамчунин, таҳқиқот ошкор сохт, ки масъалаи рушди касбии омӯзгорон ҳамчун яке аз омилҳои асосии баланд гардидани сифати таҳсилот буда, омӯзгори муосир бояд, дорои на танҳо соҳиби донишҳои амиқи касбӣ, балки салоҳияти истифодаи технологияҳои нав, ташкили муҳити инноватсионӣ ва мутобиқшавӣ ба тағйироте, ки дар таҳсилоти муосир ба вуқӯ меояд, низбошад. Аз ҳамин ҷиҳат, тақмили ихтисос, омӯзиши таҷрибаҳои пешрафта ва иштироки омӯзгорон дар фаъолияти илмӣ ва инноватсионӣ ҳамчун самти муҳими сиёсати рушди муассисаҳои олий арзёбӣ гардиданд.

Худташкिल्дихӣ ҳамчун яке аз механизмҳои муҳими рушди дохилии муассисаи олий мавриди омӯзиш қарор гирифт. Таҳлил нишон дод, ки худташкिल्дихӣ ба муассиса имконият медиҳад, ки фаъолияти худро самараноктар ба роҳ монад, захираҳои мавҷударо дуруст истифода барад ва ба тағйироти муҳити беруна сари вақт мутобиқ гардад. Ин раванд ба ташаккули муҳити чандир ва эҷодкор мусоидат намуда, барои рушди ташаббус ва масъулияти ҳайати омӯзгорону донишҷӯён заминаи мусоид фароҳам меорад. Муайян гардид, ки худташкिल्дихӣ на танҳо воситаи тақмили идоракунӣ, балки омили муҳими рушди фарҳанги ташкилӣ ва фаъолияти инноватсионии донишгоҳ низ мебошад.

Барои омӯзгорон чунин равиш имконият фароҳам меорад, ки раванди таълимро бо дарназардошти ниёзҳои воқеии донишҷӯён ва талаботи муҳити касбӣ ташкил намоянд. Омӯзгор дар чунин муҳит бештар нақши роҳнамо, ташаббускор ва ҳамоҳангсозро иҷро мекунад. Барои донишҷӯён бошад, худташкिल्дихӣ ба рушди мустақилият, малакаҳои идоракунии вақт, ҷустуҷӯ ва таҳлили иттилоот, худназоратӣ ва масъулиятшиносӣ мусоидат менамояд.

Ин сифатҳо барои баланд шудани сатҳи дониш, омодагии касбӣ ва мутобиқшавӣ ба фаъолияти мустақилонаи меҳнатӣ аҳамияти муҳим доранд.

Дар баробари ин, худидоракунӣ ҳамчун омили муҳими ташаккули ҷомеаи фаъоли донишгоҳӣ арзёбӣ гардид. Муайян шуд, ки иштироки донишҷӯён дар идоракунии ҳаёти донишгоҳ ба рушди малакаҳои роҳбарӣ, муошират, ҳамкорӣ ва масъулияти шаҳрвандӣ мусоидат мекунад. Тавассути сохторҳои худидоракунӣ донишҷӯён метавонанд дар муҳокима ва қабули қарорҳо иштирок намоянд, ҷорабиниҳои илмӣ ва фарҳангиро ташкил кунанд, манфиатҳои худро намояндагӣ намоянд ва таҷрибаи фаъолияти ҷамъиятиро ба даст оранд. Чунин фаъолият ҳисси мансубият ба ҷомеаи донишгоҳӣ ва ҷавобгарӣ нисбат ба рушди онро тақвият мебахшад.

Ҳамчунин, дар боб аҳамияти ҳамкориҳои муассисаҳои таҳсилоти олии бо қорхонаҳо, ташкилотҳои соҳавӣ ва муассисаҳои хориҷӣ таъкид гардид. Ин гуна ҳамкорӣ барои наздик намудани таълим ба амалия, мубодилаи таҷриба, рушди таҳқиқоти илмӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии муассисаҳои таълимӣ шароити мусоид фароҳам меорад. Барномаҳои таҷрибаомӯзӣ, ҳаракатнокии академӣ ва лоиҳаҳои муштаракӣ илмӣ метавонанд сатҳи омодагии касбии донишҷӯёнро беҳтар намуда, онҳоро ба талаботи бозори меҳнат мутобиқ созанд.

Бо ҳамин, метавон хулоса намуд, ки рушди муассисаи олии муосири Тоҷикистон муносибати комплексӣ ва ҳамоҳангро талаб менамояд. Ин раванд бояд навсозии мазмуни таҳсилот, ҷорӣ намудани технологияҳои муосир, рушди автономияи донишгоҳӣ, дастгирии худташаккилдихӣ ва таҳкими худидоракунии донишҷӯёнро дар бар гирад. Танҳо дар сурати татбиқи чунин муносибати ҳаматарафа муассисаи таҳсилоти олии метавонад ба маркази воқеии рушди илм, ташаккули шахсият, тарбияи шаҳрвандии фаъол ва омода намудани мутахассисони рақобатпазир табдил ёбад.

БОБИ II. РАВАНДИ ТАРБИЯ ДАР МУАССИСАИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ МУОСИР

2.1. Усулҳои муосири ташкили низоми тарбиявии муассисаи таҳсилоти олӣ дар асоси принципҳои худташқилдиҳӣ

Равишҳои муосири ташкили таълимо таҳлилу баррасӣ карда, муҳим аст, таъкид кунем, ки худташқилдиҳии бомуваффақияти ҷомеаи донишҷӯён танҳо бо иштироки ҳама имконпазир аст. Вақте ки донишҷӯён аз изҳори андешаҳои худ наметарсанд ва омодаанд дар ҳалли масъалаҳои умумӣ иштирок кунанд, ин муҳити воқеии дастаҷамъӣ эҷод мекунад. Дар айни замон, рушди донишҷӯён дар муассисаи таҳсилоти олӣ ду самти ба ҳам алоқамандро дар бар мегирад: ҳуди раванди таълим ва фаъолиятҳои беруназсинфӣ. Ҳардуи ин ҷанбаҳо дар рушди шахсият ва малакаҳои касбӣ нақши муҳим доранд.

Дар амал, аксар вақт сифати таҳсилоти олӣ бештар аз рӯйи натиҷаҳои академӣ, нишондиҳандаҳои аттестатсионӣ ва меъёрҳои миқдорӣ арзёбӣ мешавад. Аммо чунин муносибат тамоми паҳлуҳои тарбияи донишҷӯро пурра инъикос карда наметавонад. Н.В. Бордовская таъкид менамояд, ки: “Таълим ва тарбия набояд аз ҳам ҷудо баррасӣ шаванд, зеро онҳо дар якҷоягӣ моҳияти воқеии маорифро ташкил медиҳанд. ... Талаботи муосир ба таҳсилот фаҳмиши сифати таҳсилоти олиро ба таври назаррас васеъ менамояд; дар шароити ҷаҳони зудтағйирёбанда, ки технологияҳо ва стандартҳои касбӣ пайваستا нав мешаванд, танҳо ба рушди малакаҳои техникӣ ва касбӣ таъкиқ кардан дигар басанда нест” [116, с. 27-27].

Аз ҳамин ҷиҳат, дар муассисаи олӣ тарбия набояд ҳамчун кори иловагӣ ё дуюмдараҷа қабул карда шавад; баръакс, он бояд дар тамоми раванди таҳсил ҷой дошта бошад.

Талаботи муосир ба таҳсилот мафҳуми сифати таҳсилоти олиро васеътар мегардонад. Имрӯз танҳо омӯхтани донишҳои касбӣ ва техникӣ барои омода намудани мутахассиси муосир кофӣ нест. Дар адабиёти

педагогӣ дуруст таъкид мешавад, ки:.. Ин андеша нишон медиҳад, ки донишгоҳ бояд донишҷӯро на танҳо барои имтиҳон, балки барои зиндагӣ, кор ва муносибати масъулоне бо ҷомеа омода созад.

Сифатҳои тафаккури интиқодӣ, эҷодкорӣ, қобилияти мутобиқшавӣ, таҳаммулпазирӣ, фарҳанги муошират, масъулиятшиносӣ ва маҳорати ҳамкорӣ дар бисёр ҳолатҳо роҳи минбаъдаи касбӣ ва шахсии хатмкунандаро муайян мекунанд. Мутахассиси ҷавон бояд дар вазъияти ғайриодӣ қарор қабул карда тавонад, дигаронро фаҳмад, бо одамоне гуногун кор кунад ва барои натиҷаи фаъолияти худ ҷавобгар бошад.

Бо ҳамин сабаб, муассисаҳои таҳсилоти олии бояд равишҳои анъанавии худро аз нав баррасӣ намоянд. Рушди донишҷӯён бояд ҳам дар барномаҳои таълимӣ ва ҳам дар фаъолиятҳои беруназсинфӣ самти асосӣ бошад. Инро метавон тавассути шаклҳои гуногун ба даст овард: фаъолиятҳои лоиҳавӣ, иштирок дар таҳқиқоти илмӣ, лоиҳаҳои ихтиёрӣ, ташаббусҳои иҷтимоӣ, кор дар клубҳои илмӣ ва ҳамкорӣ бо ҷомеаҳои касбӣ.

Дар айни замон, навсозии таҳсилот танҳо бо навсозии барномаҳои таълимӣ ё қорӣ кардани технологияҳои нав маҳдуд намешавад. Ҳадафи асосӣ эҷоди муҳити таълимие мебошад, ки мустақилӣ, масъулият, муошират, ташаббус ва салоҳиятҳои ҳамкорӣро инкишоф медиҳад. Ин хислатҳо асоси худшиносии муваффақона дар оянда мегарданд.

Дар ин раванд худташқилдиҳӣ ва таҳаммулпазирӣ ҷойи махсус доранд. Қобилияти ба нақша гирифтани вақт, дуруст тақсим намудани қувва ва захираҳо, гузоштани ҳадаф ва расидан ба натиҷа дар шароити зиндагии муосир барои ҳар як донишҷӯ зарур аст. Таҳаммулпазирӣ бошад, ба ташкили муҳити кушода ва эҳтиромноки таълимӣ мусоидат мекунанд.

Таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ ва байналмилалӣ низ ба таҳсилоти милли баръало эҳсос мешавад. Онҳо барои донишгоҳҳо имкониятҳои нав — ҳамкорӣ, мубодилаи таҷриба, ҳаракатнокии академӣ ва дастрасӣ ба захираҳои ҷаҳониро фароҳам меоранд. Аммо дар баробари ин, таҳсилоти олии бо чандин мушкил низ рӯ ба рӯ мешавад. Донишгоҳҳо бояд аз

як тараф ба меъёрҳо ва талаботи ҷаҳонӣ ҷавоб диҳанд, аз тарафи дигар, анъанаҳои миллӣ, фарҳанги маҳаллӣ ва ниёзҳои ҷомеаи ҳудро ҳифз намоянд.

Дар робита ба ин, муҳаққиқ А. Хусейнов навиштааст, ки: “Дар шароити ҷаҳонишавӣ мубодилаи дониш ва технологияҳо ғаёлтар мегардад. Донишҷӯён ва омӯзгорон ба таҷрибаи донишгоҳҳои пешрафта дастрасӣ пайдо мекунад, барномаҳои муштарак амалӣ мешаванд, робитаҳои илмӣ васеъ мегарданд. Бо вучуди ин, набояд паҳлуҳои манфии ин равандро нодида гирифт. Тичоратисозии таҳсилот, якранг шудани барномаҳои таълимӣ ва кам шудани таваҷҷуҳ ба хусусиятҳои миллӣ метавонанд ба сифати тарбия ва омодаسازی кадрҳо таъсири манфӣ расонанд” [83, с. 47].

Аз ин рӯ, мутобиқшавӣ ба равандҳои ҷаҳонӣ бояд бо эҳтиёт ва бо дарназардошти шароити миллӣ сурат гирад. Университет метавонад технологияҳо ва моделҳои пешрафтаре истифода барад, вале онҳо бояд ба муҳити маҳаллӣ мутобиқ карда шаванд. Барои Тоҷикистон ин масъала махсусан муҳим аст, зеро дар кишвар минтақаҳои гуногун, шароити мухталифи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ вучуд доранд. Аз ин нигоҳ, рушди филиалҳо ва муассисаҳои олий дар минтақаҳо, аз ҷумла дар Дангара, Хучанд, Бохтар, Леваканд ва Хоруғ, барои наздик кардани таҳсилот ба эҳтиёҷоти воқеии аҳоли аҳамияти калон дорад.

Филиалҳои Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон дар шаҳрҳои Леваканд ва Хучанд мисоли равшани ҷунин раванд мебошанд. Ин филиалҳо метавонанд барномаҳои таълимиро бо дарназардошти хусусияти минтақа, талаботи иқтисоди маҳаллӣ ва имкониятҳои бозори меҳнат мутобиқ созанд. Ҷунин равиш ба тайёр кардани мутахассисоне мусоидат мекунад, ки на танҳо донишҳои касбӣ доранд, балки муҳити ғаёлияти ояндаи ҳудро хубтар мефаҳманд.

Дар Тоҷикистон имрӯз равияи минтақавӣ таҳсилоти олий аҳамияти бештар пайдо мекунад. Донишгоҳҳо дигар танҳо маркази таълим нестанд; онҳо метавонанд ба рушди шаҳрҳо, ноҳияҳо ва ҳатто деҳаҳои дурдаст таъсир расонанд. Барои минтақаҳои кӯҳии Тоҷикистон, ки аксар вақт бо мушкилоти

инфрасохтор, шуғли чавонон ва дастрасӣ ба хизматрасониҳои муосир рӯ ба рӯ мебошанд, чунин нақш хеле муҳим аст. Аз ин рӯ, дар донишҷӯён бояд ҳисси масъулият нисбат ба зодгоҳ, таъриху фарҳанг ва ояндаи минтақаи худ ташаққул дода шавад.

Дар ин росто, муҳаққиқ А. Запесотский иброз намудааст, ки: “Барои ба ин мақсад расидан, фаъолияти беруназарсӣ бояд ба ташаббусҳои воқеии донишҷӯён таъя кунад. Иттиҳодияҳои донишҷӯён, клубҳои шавқмандӣ, гурӯҳҳои волонтерӣ ва иттиҳодияҳои лоиҳавӣ метавонанд дар ҳалли масъалаҳои маҳаллӣ саҳм гузоранд. Онҳо метавонанд дар корҳои экологӣ, ҳифзи мероси фарҳангӣ, дастгирии гурӯҳҳои иҷтимоии ниёзманд, тарғиби тарзи ҳаёти солим ва рушди лоиҳаҳои сайёҳӣ иштирок намоянд. Чунин фаъолият донишгоҳро бо ҷомеа наздик мекунад ва донишҷӯро ба шахси масъултар табдил медиҳад.

Бо таълим бояд тарбияи маънавӣ ва ватандӯстӣ низ ҳамроҳ бошад. Донишгоҳ танҳо макони гирифтани донишҳои касбӣ нест. Он бояд ба донишҷӯ ёрӣ диҳад, ки ҷойи худро дар ҷомеа, робитаи худро бо Ватан, бо минтақа ва бо мардум дарк намояд. Чунин муносибат донишҷӯро ҳамчун шахсияти комилтар ташаққул медиҳад. Ё на танҳо мутахассис, балки шахрванди масъул ва фаъоли ҷомеа мегардад” [138, с. 47].

Натиҷаҳои пурсиши донишҷӯён ва волидони онҳо дар филиалҳои донишгоҳ дар шаҳрҳои Леваканд ва Хучанд нишон медиҳанд, ки зиёда аз 65 фоизи пурсидашудагон нақшаҳои дарозмуддати худро бо минтақаҳои зодгоҳашон мепайванданд. Ин нишондиҳанда муҳим аст. Он собит мекунад, ки барои қисми зиёди чавонон зодгоҳ танҳо маҳалли зиндагӣ нест, балки ҷузъи шахсияти иҷтимоӣ ва касбии онҳо мебошад. Агар ин робита дуруст дастгирӣ ёбад, донишгоҳ метавонад мутахассисонро тайёр кунад, ки ба рушди маҳал ва ҷомеаи худ воқеан манфиатдоранд.

Дар солҳои охир зарурати таъсиси ташкилотҳои ҷамъиятии донишҷӯён дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи Саидмуъмин Раҳимов ва филиалҳои Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ

Тоҷикистон дар Леваканд ва Хучанд бештар эҳсос мешавад. Принципи ягонагии фаъолияти таълимӣ ва ҳаёти ҷамъиятии донишгоҳ дар ин раванд асоси муҳим мебошад. Он ба донишҷӯ имконият медиҳад, ки донишҳои назариявиро бо таҷрибаи амалӣ пайваست намояд.

Ҳагиройии фаъолияти таълимӣ бо ҳаёти ҷамъиятӣ танҳо як шиор нест. Ин механизмest, ки донишҷӯро аз шунавандаи одӣ ба иштирокчии воқеии тағйирот табдил медиҳад. Иштирок дар лоиҳаҳои иҷтимоӣ, корҳои волонтерӣ ва ташаббусҳои ҷамъиятӣ малакаҳои роҳбарӣ, кор дар гурӯҳ, масъулият ва қобилияти ҳалли масъалаҳои воқеиро инкишоф медиҳад. Чунин фаъолият ҳамчунин робитаи донишгоҳро бо ҷомеа мустаҳкам менамояд.

Омӯзгорон низ дар чунин муҳит нақши дигар мегиранд. Онҳо танҳо интиқолдиҳандаи дониш нестанд, балки роҳнамо, ҳамкор ва намунаи шахсӣ барои донишҷӯён мешаванд. Иштироки омӯзгорон дар лоиҳаҳои ҷамъиятӣ ва тарбиявӣ ба онҳо имкон медиҳад, ки шавқ, талабот ва мушкilotи донишҷӯёнро беҳтар шиносанд. Дар натиҷа, раванди таълим ва тарбия ба ҳаёти воқеии донишҷӯ наздиктар мегардад.

Дар ин масъала таҳқиқоти Н.С. Буриев низ аҳамияти муайян дорад. Муҳаққиқ таъкид менамояд, ки “... тайёрии ахлоқӣ, умумӣ-фарҳангӣ ва иҷтимоӣ бояд дар ягонагӣ амалӣ гардад. ... Ягонагии омодагии ахлоқӣ, умумӣ-фарҳангӣ ва иҷтимоӣ яке аз шартҳои асосии ташаккули мутахассиси босалоҳият ва масъули иҷтимоӣ мебошад. ... Ҳамгиройии самтҳои касбӣ ва шаҳрвандии тарбия ба рушди ҳамаҷонибаи шахсият, мустаҳкам шудани робитаҳои донишҷӯён ва омӯзгорон, инчунин баланд шудани самаранокии барномаҳои таълимӣ мусоидат мекунад” [89, с. 145, с. 152]. Моҳияти ин назар дар он аст, ки тайёр кардани мутахассис танҳо ба омӯзиши фанҳои касбӣ вобаста нест. Барои фаъолияти муваффақ, махсусан дар соҳаи педагогика, шахс бояд ҷаҳонбинӣ, масъулияти шаҳрвандӣ, фарҳанги муносибат ва омодагӣ ба хизмат ба ҷомеа дошта бошад.

Ин андеаҳои Н.С. Буриев барои муассисаҳои олий аҳамияти калон дорад, зеро донишгоҳ бояд танҳо мутахассиси касбӣ не, балки шахси дорои

арзишҳои устуворро низ тарбия намояд. Ин андешаҳои муҳаққиқ нишон медиҳад, ки тарбия бояд танҳо дар чорабиниҳои алоҳида зоҳир нашавад. Он бояд қисми зиндаи муҳити таълимӣ бошад.

Принсипи худташқилдиҳии донишҷӯён яке аз асосҳои муҳими низоми тарбиявии Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи Саидмуъмин Раҳимов ба ҳисоб меравад. Дар доираи ин принсип ба донишҷӯён имконият дода мешавад, ки дар интиҳоби фаъолият, иштирок дар чорабиниҳо, гузоштани мақсад ва муайян намудани самти рушди худ фаъол бошанд. Донишҷӯ дигар танҳо иҷроқунанда нест. Ӯ метавонад фикр кунад, интиҳоб намояд, пешниҳод диҳад ва барои натиҷаи кори худ масъулият гирад.

Ба ин раванд инфиродисозии тарбия низ алоқаманд аст. Ҳар донишҷӯ қобилият, шавқ, мақсад ва суръати рушди худро дорад. Аз ин рӯ, низоми тарбиявӣ бояд барои ошкор кардани истеъдодҳо ва дастгирии шахсии ҳар як донишҷӯ имконият фароҳам оварад. Ин кор тавассути машварат, роҳнамоӣ, дастгирии ташаббусҳо, ҷалб ба маҳфилҳо, корҳои илмӣ ва лоиҳаҳои амалӣ анҷом дода мешавад.

Истифодаи усулҳо ва технологияҳои инноватсионӣ низ барои рушди низоми тарбиявӣ муҳим аст. Донишқада метавонад аз шаклҳои интерактивии омӯзиш, технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, платформаҳои фосоилавӣ, лоиҳаҳои гурӯҳӣ ва усулҳои фаъол истифода намояд. Ин воситаҳо тарбияро зинда, ҷолиб ва наздик ба талаботи донишҷӯён мегардонанд.

Яке аз хусусиятҳои муҳими низоми тарбиявии муосир истифодаи принсипҳои шарикӣ ва муколама мебошад. Омӯзгорон ва донишҷӯён бояд на дар ду тарафи ҷудогона, балки дар як муҳити ҳамкорӣ қарор дошта бошанд. Қарорҳо, чорабиниҳо ва ташаббусҳо вақте самаранок мешаванд, ки онҳо дар асоси гуфтугӯ, шунидани фикри ҳамдигар ва эҳтироми тарафайн ташқил гарданд.

Дар таҳқиқоти А.Г. Гогоберидзе масъалаи мавқеи субъектии донишҷӯ аҳамияти махсус дорад. Ӯ таъкид менамояд, ки: “Мавқеи ҳаётии шахс яке аз ҷузъҳои муҳими худмуайянқунии ӯ мебошад. Мавқеи субъектӣ муносибати

донишчӯро ба таҳсил, ба фарҳанг, ба одамон ва ба фаъолияти худ ифода мекунад. Донишчӯе, ки чунин мавқеъ дорад, таълимиро танҳо вазифаи маҷбурӣ наметонад; ӯ онро ҳамчун роҳи рушди шахсӣ ва касбии худ қабул мекунад. ... Мавқеи субъектӣ муносибати донишчӯро ба таҳсил тавассути ниёзҳо, ангеҷаҳо ва мақсадҳои шахсии ӯ инъикос мекунад; маҳз ҳамин мавқеъ муайян менамояд, ки донишчӯ раванди омӯзишро чӣ гуна қабул мекунад ва барои расидан ба кадом ҳадафҳо кӯшиш менамояд. ... Фаъолияти ҳақиқии донишчӯ дар пайравии механикӣ аз дастурҳо нест, балки дар ташаббуси масъулоне зоҳир мегардад. Яъне, донишчӯ бояд на танҳо супоришро иҷро кунад, балки мақсади онро фаҳмад, роҳи ҳалли масъаларо ҷустуҷӯ намояд ва ба натиҷаи кори худ муносибати шахсӣ дошта бошад. Ин гуна муносибат ба ташаккули масъулият, эҷодкорӣ ва худшиносӣ мусоидат мекунад.

Мавқеи субъектӣ донишчӯ бо масъулият ва мустақилият алоқаманд аст. Вақте донишчӯ талаботи таълимиро на ҳамчун маҷбурият, балки ҳамчун қисми роҳи шахсии худ қабул мекунад, муносибати ӯ ба омӯзиш дигар мешавад. Ӯ бештар фикр мекунад, фаълтар мешавад ва барои натиҷаи худ бештар ҷавобгар мегардад. Чунин донишчӯ дар оянда низ метавонад дар фаъолияти касбӣ мустақилона қарор қабул кунад” [90, с. 44, 178].

Ин иқтибос нишон медиҳад, ки донишчӯ танҳо объекти таъсири педагогӣ нест. Ӯ бояд ҳамчун иштирокчии фаъл ва масъули раванди таълим шинохта шавад.

Мафҳуми мавқеи субъектӣ дар таҳқиқоти дигар олимони низ идома ёфтааст. Дар ин равиш инсон ҳамчун арзиш, ҳамчун шахси дорои масъулият, ниёз ба худрушд ва қобилияти фаълоне иштирок кардан дар фаъолияти таълимӣ баррасӣ мешавад. Донишчӯ бо чунин мавқеъ ҳар як инсонро шахси арзишманд мешуморад, худ ва дигаронро эҳтиром мекунад, ба гуфтугӯ омода аст ва метавонад фикри дигаронро ба назар гирад. Ин сифатҳо ҳам барои зиндагии шахсӣ ва ҳам барои фаъолияти касбӣ муҳим мебошанд.

Қобилияти муколама низ яке аз нишонаҳои муҳими камолоти донишҷӯ мебошад. Муколама танҳо сухан гуфтан нест. Он шунидан, фаҳмидан, муқоиса кардан ва роҳи умумиро ҷустуҷӯ намудан аст. Дар муҳити донишгоҳӣ ин қобилият ба донишҷӯён ёрӣ медиҳад, ки масъалаҳои баҳснокро оромона ҳал кунанд, дар гурӯҳ кор кунанд ва ба фикри дигарон эҳтиром гузоранд. Дар ҳаёти касбӣ бошад, чунин малака боз ҳам муҳимтар мегардад.

Самти дигари муҳим ин омодагӣ ба худомӯзии пайваста мебошад. Ҷаҳони муосир зуд тағйир меёбад. Донише, ки донишҷӯ имрӯз мегирад, барои тамоми умр кофӣ буда наметавонад. Аз ин рӯ, мутахассис бояд пайваста дониши худро нав кунад, малакаҳои нав омӯзад ва ба тағйироти касбӣ омода бошад. Ин қобилият донишҷӯро дар бозори меҳнат устувортар мегардонад.

Сохтани роҳи иҷтимоӣ ва касбии худ низ аз донишҷӯ огоҳӣ ва масъулият талаб мекунад. Ё бояд дарк намояд, ки ба кучо равона аст, кадом мақсадхоро пеш мегузорад ва барои расидан ба онҳо чӣ кор бояд кунад. Ин муносибат донишҷӯро аз ҳолати “равон шудан бо ҷараён” дур мекунад. Ё тадричан роҳи худро тавассути таҳсил, фаъолияти ҷамъиятӣ, таҷрибаи касбӣ ва масъулияти шахсӣ месозад.

Дар таҳлили арзишҳои донишҷӯёни Тоҷикистон масъалаи муҳити фарҳангӣ ва иҷтимоӣ аҳамияти калон дорад. Арзишҳои донишҷӯён зери таъсири оила, ҷомеа, анъанаҳо, дин, таҳсилот, вазъи иқтисодӣ, интернет ва равандҳои ҷаҳонишавӣ ташаккул меёбанд. Барои таҳқиқи ин масъала бояд арзишҳое чун таҳсил, оила, касб, некӯахлоқии моддӣ, рушди маънавӣ, масъулияти иҷтимоӣ ва ватандӯстӣ баррасӣ шаванд.

О. Волкогонова, Е. Панина ва А. Малов дар таҳқиқоти худ ба идеалҳои ҷавонони донишгоҳӣ тавачҷуҳ намуда, таъкид кардаанд, ки: “Арзишҳои донишҷӯён на танҳо натиҷаи интиҳоби шахсӣ, балки инъикоси вазъи иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва иқтисодии ҷомеа мебошанд” [123, с. 107]. Дар асоси андешаҳои онҳо метавон гуфт, ки арзишҳои донишҷӯён зери таъсири вазъи

иктисодӣ, дигаргуниҳои иҷтимоӣ, муҳити фарҳангӣ, ҷаҳонишавӣ ва модернизатсия тағйир меёбанд. Муҳаққиқон нишон медиҳанд, ки донишҷӯён муваффақият, рушди касбӣ, худтатбиқнамоӣ ва мавқеи иҷтимоиро бо як қатор арзишҳои шахсӣ ва ҷамъиятӣ пайваست мекунанд.

Ндешаҳои ин муҳаққиқон барои таҳқиқоти мо муҳим аст, зеро худидоракунии донишҷӯён низ ба низоми арзишҳои онҳо таъяс мекунад. Агар донишҷӯ масъулият, ҳамкорӣ, адолат, ватандӯстӣ ва ташаббусро арзиш шуморад, иштироки ӯ дар ҳаёти донишгоҳ ғайолтар ва самараноктар мегардад.

Маълумоти пурсишҳо нишон медиҳад, ки қисми зиёди донишҷӯён зарурати иштирок дар идоракунии донишгоҳ ва ҳаёти ҷамъиятиро дарк мекунанд. Бо вучуди ин, монесаҳо низ вучуд доранд. Ба андешаи респондентон, яке аз мушкилот надонистани ҳуқуқҳои худ мебошад. Ба ин масъала 60 фоизи пурсидашудагон ишора кардаанд. Ҳамчунин 62 фоиз одати интизори дастур аз “боло”-ро ҳамчун монеса номиданд. 44 фоиз бошад, набудани таҷрибаи амалии иштирок дар худидоракуниро қайд кардаанд.

Ин маълумот нишон медиҳад, ки барои рушди худидоракунии донишҷӯён танҳо таъсиси шӯро ё ташкилот кофӣ нест. Донишҷӯён ба омӯзиш, тренинг, машварат ва дастгирии доимӣ ниёз доранд. Пеш аз ҳама, бояд саводнокии ҳуқуқи онҳо баланд бардошта шавад. Онҳо бояд бидонанд, ки чӣ ҳуқуқ доранд, чӣ гуна пешниҳод медиҳанд, дар кадом масъалаҳо иштирок карда метавонанд ва барои қарори қабулшуда чӣ гуна масъулият мегиранд.

Бо вучуди мушкилот, омодагии донишҷӯён ба иштирок дар ҳаёти ҷамъиятӣ назаррас аст. 42,3% пурсидашудагон изҳори омодагӣ карданд, ки дар ғайолиятҳои худидоракунии донишҷӯён иштирок кунанд. 32,7% пурсидашудагон ба ташаббусҳои экологӣ таваҷҷӯҳи зиёд зоҳир карданд, ки бо маълумоти таҳқиқоти “Ҷавонон ва экология – 2025” мувофиқат мекунад. 17,1% нияти иштирок дар ҷорабиниҳои ватандӯстона ва 15,6% дар барномаҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ изҳори назар карданд, ки ин дар маҷмӯъ

гуногунии иштироки шахрвандиро дар байни донишҷӯён инъикос мекунад. Ин рақамҳо нишон медиҳанд, ки донишҷӯён бетараф нестанд; онҳо мецоҳанд шунида шаванд ва дар рушди ҷомеа саҳм гузоранд.

Дар ҳамин раванд рушди ташкилотҳои донишҷӯён, шӯроҳо, маҳфилҳо ва гурӯҳҳои ташаббускор аҳамияти калон пайдо мекунад. Чунин сохторҳо бояд на барои ҳисобот, балки барои фаъолияти воқеӣ ташкил карда шаванд. Онҳо бояд донишҷӯёнро ба корҳои иҷтимоӣ, илмӣ, фарҳангӣ, экологӣ ва идоракунӣ ҷалб намоянд. Танҳо дар ҳамин ҳолат худидоракунӣ метавонад ба мактаби масъулият ва роҳбарӣ табдил ёбад.

Дар адабиёти педагогӣ масъалаи тарбия дар муассисаи олии ҳамчун қисми ҷудонашавандаи таҳсилот баррасӣ мешавад. В. Айнштейн таъкид мекунад: “Масъалаҳои тарбия қисми ҷудонашавандаи таҳсилоти олии мебошанд, зеро мактаби олии на танҳо шахсияти эҷодкор, балки шахсияти маънавӣ, дорои сифатҳои ахлоқӣ, масъулияти шахрвандӣ ва таҳаммулпазириро ташаккул медиҳад” [99, с. 79]. Ин андеша нишон медиҳад, ки донишгоҳ бояд ҳамзамон ҳам муҳити илмӣ ва ҳам муҳити тарбиявӣ бошад.

Ю. Кудрявтсев ва В. Уткин низ масъалаи тарбияро дар таҳсилот муҳим мешуморанд. Ба андешаи онҳо: «Эҳё ва такмили тарбия ҳамчун қисми ҷудонашавандаи раванди ягонаи таълим яке аз самтҳои асосии фаъолияти низоми маориф мебошад. Тарбия бояд аз ҷорабиниҳои ҷудогона ба раванди пурмазмун ва ягонаи педагогӣ табдил ёбад. Фазаи таълимӣ бояд ҳамзамон фазаи тарбиявӣ бошад: донишгоҳ, муҳити беруна ва оила бояд дар як самт амал кунанд» [156, с. 56–59].

Дар таҳқиқоти Л.А. Эшондҷонова низ ба масъалаи фарҳанги нави тарбия диққати махсус дода шудааст. Муаллиф қайд мекунад, ки: “Дар шароити навсозии таҳсилот тарбияи касбии донишҷӯён бояд ба рушди шахсияти комил, масъули иҷтимоӣ ва омода ба фаъолияти мустақил равона гардад. Низоми тарбия бояд танҳо ба рафтори зоҳирӣ не, балки ба ҷаҳонбинӣ,

арзишҳо, масъулият ва омодагии донишҷӯ ба фаъолияти ҷамъиятӣ таъсир расонад” [205, с. 235].

Бо вучуди ин, дар ташкили низоми тарбиявӣ мушкилот низ мавҷуданд. А.С. Запесотский таъкид мекунад, ки: «Бо вучуди мавҷуд будани объект ва субъекти тарбия, низоми тарбиявӣ дар амал бо мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ мешавад, зеро ҳадафҳои нави равшан ва ба замон мувофиқ на ҳамеша дуруст муайян шудаанд. ... Мақсади таҳсилот танҳо ҷамъ кардани дониш нест. Вазифаи асосии таҳсилот ташаккули шахсияти нодирест, ки рисолати худро дар зиндагӣ дарк ва амалӣ карда метавонад. Донишгоҳ бояд ба донишҷӯ на танҳо касб диҳад, балки ба ӯ кумак кунад, ки мақсад, масъулият ва ҷойгоҳи худро дар ҷомеа дарк намояд» [138, с. 47, с. 49]. Ин масъала барои муассисаҳои олии муҳим аст. Агар ҳадафҳои тарбия норӯшан бошанд, фаъолияти тарбиявӣ метавонад ба ҷорабиниҳои пароканда ва камсамар табдил ёбад. Ин андеша ба таҳсилоти олии мазмунӣ васеъ медиҳад.

Дар поёни ин қисмат бояд ба принципҳои ташкили низоми тарбиявии муассисаи олии рӯ овард. Л.А. Эшондҷонова қайд мекунад: “Низомҳои тарбиявӣ ҳамчун иттиҳодияҳои устувори одамон вучуд доранд, ки дорои шакли муайяни ташкил мебошанд; маҳз ҳамин ташкил устувори муносибатҳои тарбиявиро таъмин мекунад” [205, с. 234–237]. Аз ин бармеояд, ки тарбия танҳо бо нияти неқ ба вучуд намеояд. Барои он сохтор, мақсад, ҳамкорӣ, нақша ва идоракунии пайваста лозим аст.

С.В. Евтушенко низ ба ташкили низомҳои тарбиявӣ таваҷҷуҳ мекунад. Ба ақидаи ӯ: “Раванди эҷоди низомҳои тарбиявӣ аз сатҳи поёни оғоз шуда, кӯшишҳои муассисаҳои таълимӣ, оила ва ташкилотҳои ҷамъиятиро муттаҳид мекунад” [91, с. 14]. Ин андеша нишон медиҳад, ки тарбия танҳо кори донишгоҳ нест. Барои натиҷаи воқеӣ оила, ҷомеа, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва ҳуди донишҷӯён бояд дар як самт фаъолият кунанд.

Муҳаққиқон А.В. Гаврилин ва Т.В. Пелевина се марҳилаи асосии равиши мутобиқшаванда ба рушди низоми тарбиявиро пешниҳод намудаанд: “... омода намудани шароит ва воситаҳои зарурӣ барои ташаккули низом;

татбиқи концепсия ва барномаи тарбия дар амал; такмили минбаъдаи низом тавассути тағйир додани мақсад, мазмун, шакл, усул ва воситаҳо” [127, с. 73]. Ин равиш имкон медиҳад, ки низоми тарбиявӣ ба талаботи нав ва шароити воқеии донишгоҳ мутобиқ гардад.

Е.Н. Барышников ва И.А. Колесникова бошанд иброз кардаанд, ки: “Низоми тарбиявиро падидаи зинда ва арзишмехвар мебошад. Низоми тарбиявӣ равандҳои педагогӣ, намудҳои фаъолият ва шаклҳои ҳамкориро дар асоси маъноҳо ва арзишҳои умумӣ ташкил мекунад” [22]. Маънои ин андеша он аст, ки тарбия вақте самара медиҳад, ки ҳамаи иштирокчиёни он — омӯзгорон, донишҷӯён, роҳбарият ва оила — арзишҳои умумиро дарк кунанд ва ба як ҳадафи муштарак равона бошанд.

Е.Н. Барышников дар таҳқиқоти худ, аз ҷумла, таъкид менамояд, ки “Низоми тарбиявӣ танҳо раванди таълимиро ташкил намекунад, балки барои рушди шахсӣ ва худтатбиқшавии ҳамаи иштирокчиёни он шароит фароҳам меорад” [88, с. 12–15]. Ин андеша барои таҳқиқоти мо муҳим аст, зеро худташкिल्дихӣ низ маҳз дар чунин муҳит рушд мекунад: дар муҳите, ки донишҷӯ худро иштирокчии воқеӣ эҳсос мекунад.

А.О. Кравтсов дар кори худ масъалаи тарҳрезии низоми тарбиявиро аз нуқтаи назари муносибати бисёрмереърӣ таҳлил менамояд. Ба андешаи ӯ: “Дар эҷоди чунин низом ягонагӣ, ҳамкорӣ ва ҳамгироии ҳамаи иштирокчиёни раванди таълимӣ-тарбиявӣ» аҳамияти асосӣ доранд” [95, с. 15–24]. Яъне, низоми тарбиявӣ бояд аз унсурҳои ҷудогона иборат набошад. Он бояд ҳамчун маҷмӯи ягона амал кунад.

О.Г. Прикот дар баррасии унсурҳои низоми педагогӣ ба мақсад, мазмун, усулҳо, шаклҳо, воситаҳо ва субъектҳои раванди таълим аҳамияти махсус медиҳад. Ӯ изҳор кардааст, ки: “Ин унсурҳо дар якҷоягӣ низоми педагогиро ташкил мекунанд. Агар яке аз онҳо суस्त бошад, тамоми низом камсамар мегардад. Аз ин рӯ, дар муассисаи олий бояд на танҳо ҳадафҳои тарбия муайян карда шаванд, балки мазмун, усул, шакл ва воситаҳои татбиқи онҳо низ дақиқ бошанд” [62].

Дар асоси ин равишҳо, унсурҳои асосии низоми тарбиявии муассисаи олиро чунин шарҳ додан мумкин аст.

1. Мақсадгузорӣ. Мақсадҳои таълим ва тарбия бояд бо ниёзҳо, манфиатҳо ва имкониятҳои ҳамаи иштирокчиёни раванди таълим мувофиқ бошанд. Дар ин ҷо сухан танҳо дар бораи натиҷаҳои таълимӣ намеравад. Муҳим он аст, ки шахсияти донишҷӯ, арзишҳои ӯ, масъулияти иҷтимоӣ, мустақилият ва омодагӣ ба ҳаёти ғайри мактабӣ низ таъкид мешавад.

2. Мазмунӣ тарбия. Мазмунӣ тарбия бояд ба талаботи замон, эҳтиёҷоти ҷомеа ва хусусиятҳои донишҷӯён ҷавоб диҳад. Он бояд аз ҳаёти воқеии донишҷӯ дур набошад. Барномаҳо, маводи таълимӣ ва ҷараёнҳои тарбиявӣ бояд ба донишҷӯ кумак кунанд, ки ҷаҳонро беҳтар фаҳмад, мавқеи худро муайян намояд ва қобилияти шахсии худро инкишоф диҳад.

3. Усулҳо ва шаклҳои кори тарбиявӣ. Ба ин гурӯҳ машғулиятҳои интерактивӣ, корҳои лоиҳавӣ, семинарҳо, баҳсҳо, маҳфилҳо, клубҳо, ҷараёнҳои варзишӣ, фарҳангӣ ва волонтерӣ дохил мешаванд. Гуногунӣ чунин шаклҳо тарбияро зинда ва самаранок мегардонад. Донишҷӯ дар онҳо танҳо шунаванда нест; ӯ иштирок мекунад, пешниҳод медиҳад ва таҷриба мегирад.

4. Воситаҳои тарбия. Ба воситаҳои тарбия китобҳо, дастурҳои методӣ, технологияҳои рақамӣ, платформаҳои иттилоотӣ, таҷҳизоти техникӣ, инвентари варзишӣ ва захираҳои дигар дохил мешаванд. Ин воситаҳо танҳо дар сурате самара медиҳанд, ки мувофиқи мақсад, синну сол, ниёз ва хусусияти донишҷӯён истифода шаванд.

5. Субъектҳои низоми тарбиявӣ. Омӯзгорон, донишҷӯён, падару модарон, маъмурият ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ иштирокчиёни асосии низоми тарбиявӣ мебошанд. Муваффақияти тарбия аз ҳамкории онҳо вобаста аст. Агар байни онҳо ҳамоҳангӣ набошад, тарбия шакли пароканда мегирад.

6. Идоракунии низоми тарбиявӣ. Идоракунии бояд банақшаگیرӣ, назорат, таҳлил, ислоҳ ва дастгирии фаъолияти тарбиявиро дар бар гирад. Ин раванд бояд на фармонравоёна, балки ҳамкорона ва шаффоф сурат гирад. Дар

чунин ҳолат низоми тарбиявӣ устувор, мутобиқшаванда ва ба талаботи донишҷӯён наздик мегардад.

Ҳамин тариқ, татбиқи принципҳои худташқилдиҳӣ дар таҳсилоти олии муассисаро ба муҳити рушди фаъоли ҳамаи иштирокчиён: донишҷӯён, омӯзгорон ва маъмурият табдил медиҳад. Таҳсилот, ки аз чорабиниҳои расмӣ ва қоидаҳои маъмурӣ берун меравад, ба раванди рушди пайвастаи шахсӣ, иҷтимоӣ ва шаҳрвандӣ барои донишҷӯён табдил меёбад. Ин ҳамкориҳои фаъол ва масъулиятнок байни тарафҳо дар адабиёт оид ба рушди созмонӣ ва педагогикаи таҳсилоти олии муфассал баён шудааст, ки дар он нақши он дар эҷоди фазои солими академӣ ва фарҳанги созандаи донишгоҳ таъкид шудааст.

Дар низоми тарбиявии ба худташқилдиҳӣ асосёфта донишҷӯ мавқеи марказӣ пайдо мекунад. Ӯ дигар танҳо қабулқунандаи таъсири тарбиявӣ нест, балки иштирокчиҳои мустақими ташаккули муҳити донишгоҳӣ ва рушди шахсии худ ба ҳисоб меравад. Иштирок дар фаъолияти ҷамъиятӣ, ташкили чорабиниҳо, муҳокимаи масъалаҳои донишгоҳӣ ва татбиқи ташаббусҳои гуногун ба донишҷӯ имконият медиҳад, ки қобилияти худидорақунӣ, мустақилият ва масъулиятшиносиро инкишоф диҳад. Дар чунин шароит донишҷӯ тадриҷан дарк мекунад, ки рушди шахсӣ ва касбии ӯ пеш аз ҳама ба фаъолнокии ва муносибати худӣ ӯ вобаста аст.

Нақши омӯзгор дар чунин низом низ хусусияти нав пайдо мекунад. Агар дар низоми анъанавӣ омӯзгор бештар ҳамчун назоратқунанда ва интиқолдиҳандаи дониш баромад мекард, дар муҳити ба худташқилдиҳӣ асосёфта ӯ бештар вазифаи роҳнамо, ҳамоҳангсоз ва дастгирии рушди шахсиро иҷро менамояд. Омӯзгор барои ташаккули муҳити эътимод, ҳамкорӣ ва муколама шароит фароҳам оварда, донишҷӯёро ба фаъолияти мустақилона ва иштирокии фаъол дар ҳаёти донишгоҳӣ ҳавасманд мекунад. Ин гуна муносибат ба рушди эътироми мутақобил ва фарҳанги ҳамкорӣ мусоидат менамояд.

Ҳамзамон, маъмурияти муассиса дар чунин низом бояд на танҳо вазифаи идоракунӣ, балки нақши ташкили муҳити мусоиди иҷтимоӣ ва педагогиро иҷро намояд. Дастгирии ташаббусҳои донишҷӯён, фароҳам овардани имконият барои иштирок дар қабули қарорҳо ва ташкили фазои озоди мубодилаи афкор метавонад сатҳи ҷаҳолнокии ҷомеаи донишгоҳиро баланд бардорад. Дар чунин муҳит муносибатҳои дохилидонишгоҳӣ бештар ба ҳамкорӣ ва эътимод асос меёбанд, ки ин барои рушди устувори муассиса аҳамияти калон дорад.

Муҳимтарин натиҷаи чунин низоми тарбиявӣ дар он ифода меёбад, ки тарбия аз шакли расмӣ ва маъракавӣ берун рафта, ба раванди воқеии ташаккули шахсият табдил меёбад. Донишҷӯ дар чунин муҳит на танҳо дониш ва малакаи касбӣ, балки сифатҳои муҳими иҷтимоӣ ва шахрвандиро низ аз худ мекунад. Масъулиятшиносӣ, ташаббускорӣ, қобилияти ҳамкорӣ, эҳтиром ба дигарон ва омодагӣ ба иштироки ҷаҳол дар ҳаёти ҷомеа маҳз дар чунин шароити тарбиявӣ ташаккул меёбанд.

2.2. Хусусиятҳои рушди созмонҳои ҷамъиятии ҷавонон дар

Тоҷикистони муосир

Рушди ташкилотҳои ҷамъиятии ҷавонон дар Тоҷикистон раванди мураккаб ва бисёрҷанба мебошад, ки зери таъсири омилҳои гуногуни сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва иқтисодӣ ташаккул меёбад. Ин раванд танҳо натиҷаи ҷаҳолнокии ҳуди ҷавонон нест, балки ба муҳити умумии рушди ҷомеа, сиёсати давлатӣ ва сатҳи имкониятҳои, ки барои иштироки ҷавонон дар ҳаёти ҷамъиятӣ фароҳам оварда мешаванд, вобастагии зич дорад. Дар шароити муосир ташкилотҳои ҷавонон ба яке аз унсурҳои муҳими ҷомеаи шахрвандӣ табдил ёфта, дар ташаккули фарҳанги шахрвандӣ, рушди ташаббусҳои иҷтимоӣ ва баланд гардидани ҷаҳолнокии ҷавонон нақши назаррас мебозанд.

Пеш аз ҳама, сиёсати давлатӣ дар ин самт нақши муайянкунанда дорад. Давлат тавассути қонунҳо, барномаҳо, стратегияҳо ва сохторҳои махсус барои ҷаҳолияти ҷавонон заминаи ҳуқуқӣ ва ташкилӣ фароҳам меорад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон” [1] яке аз ҳуҷҷатҳои асосӣ ба ҳисоб меравад, ки самтҳои муҳими дастгирии ҷавонон, ҳимояи ҳуқуқҳои онҳо ва иштироки онҳоро дар ҳаёти ҷамъиятӣ муайян менамояд. Ҳамчунин, фаъолияти Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиш, Шӯрои миллии кор бо ҷавонон ва Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон то соли 2030 барои рушди ташкилотҳои ҷавонон аҳамияти муҳим доранд [10; 12; 14].

Дар баробари ин, арзишҳои миллӣ, анъанаҳо ва урфу одатҳои ҷомеаи тоҷик низ ба фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон таъсир мерасонанд. Ин арзишҳо муносибати ҷавонро ба оила, ҷомеа, масъулият, эҳтиром ба калонсолон, ватандӯстӣ ва хизмати ҷамъиятӣ муайян мекунанд. Аз ин рӯ, ташкилотҳои ҷавонон наметавонанд аз муҳити фарҳангӣ ва иҷтимоии худ ҷудо бошанд. Онҳо бояд фаъолиятҳои ба дарназардошти хусусиятҳои миллӣ ва талаботи замони муосир ба роҳ монанд.

Омили дигари муҳим дастрасӣ ба захираҳо мебошад. Агар ташкилоти ҷавонон маблағ, ҷойи кор, воситаҳои техникӣ, мутахассисон ва дастгирии иттилоотӣ надошта бошад, фаъолияти он маҳдуд мегардад. Баръакс, дастгирии ташкилӣ ва молиявӣ метавонад имконияти татбиқи лоиҳаҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, маърифатӣ ва волонтериро васеъ намояд.

Муҳити рақамӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ низ шакли фаъолияти ҷавонро дигар кардаанд. Имрӯз ташкилотҳои ҷавон наметавонанд тавассути интернет ҷавонро зудтар ҷалб кунанд, иттилоотро паҳн намоянд, ҷорабиниҳоро ҷамоҳанг созанд ва фикру пешниҳодҳои иштирокчиёро ҷамъ оваранд. Шабакаҳои иҷтимоӣ дигар танҳо воситаи муошират нестанд. Онҳо ба майдони ташаббус, ҷамоҳангсозӣ ва сафарбарсозии неруи ҷавон табдил ёфтаанд.

Рушди ташкилотҳои ҷамъиятии ҷавон дар Тоҷикистон бо заминаи сиёсӣ низ робитаи зич дорад. Вақте ҷавон ба ҳаёти ҷамъиятӣ ва сиёсӣ фаъолона ҷалб мешаванд, ташкилотҳои ҷавон низ рушд мекунанд. Аммо самти ин рушд аз шароити сиёсӣ, муносибати давлат, сатҳи мустақилияти

ташкilotxo ва имконияти ҳамкорӣ бо дигар сохторxo вобаста мебошад. Дар баъзе ҳолатxo ташкilotxои ҷавонон метавонанд ба барномаҳои давлатӣ наздик бошанд, дар ҳолатҳои дигар онҳо бештар ҳамчун ташаббуси мустақили ҷавонон амал мекунанд.

“Дар ҳар ду ҳолат муҳим аст, ки ташкilotxои ҷавонон вазифаи аслии худро гум наkunанд. Онҳо бояд ба рушди ҷавонон, ҳифзи манфиатҳои онҳо, ташкили фазои муколама, баланд бардоштани ҷаҳолнокии иҷтимоӣ ва тарбияи шаҳрвандии насли нав хизмат кунанд. Ташкilotxои ҷавонон танҳо дар он сурат самаранок ҷаҳолият мекунанд, ки онҳо ба ниёзҳои воқеии ҷавонон таъя намуда, ташаббус, масъулият ва иштироки мустақили онҳоро дастгирӣ намоянд” [15-А].

Дар низоми тарбияи муосир иштироки ҷавонон дар ташкilotxои ҷамъиятӣ ҳамчун яке аз воситаҳои муҳими худташкилдиҳии ҷомеаи донишҷӯён арзёбӣ мегардад. Зеро ташаккули шахсияти ҷаҳол, дорои мавқеи шаҳрвандӣ ва масъулияти иҷтимоӣ танҳо тавассути омӯзиши назариявӣ имконпазир нест. Барои ин ҷавон бояд дар муҳити воқеии муносибатҳои ҷамъиятӣ иштирок намояд, таҷрибаи ҳамкорӣ ба даст орад ва худро ҳамчун узви ҷаҳоли ҷомеа эҳсос кунад. Маҳз ҷаҳолияти ҷамъиятӣ барои ташаккули тафаккури мустақил, эҳсоси масъулият ва омодагӣ ба иштироки ҷаҳол дар ҳаёти ҷомеа заминаи мусоид фароҳам меорад.

Мавқеи устувори зиндагӣ бе таҷрибаи иҷтимоӣ ба таври пурра ташаккул намеёбад. Ҷавон танҳо дар ҷараёни ҷаҳолияти амалӣ ва муоширати ҷамъиятӣ имконият пайдо мекунад, ки ҷаҳонбинӣ, арзишҳо ва муносибати худро нисбат ба масъалаҳои гуногуни ҳаёт муайян намояд. Вақте донишҷӯ дар кори ҷамъиятӣ иштирок мекунад, масъалаҳоро муҳокима менамояд, пешниҳод иброз мегардад ва дар қабули қарорҳо сарм мегардад, ӯ тадриҷан ҳис мекунад, ки андеша ва мавқеи шахсии ӯ аҳамият дорад. Ин раванд барои рушди эътимод ба худ ва ташаккули ҷаҳолнокии шаҳрвандӣ аҳамияти калон дорад.

Иштирок дар ташкилотҳои ҷамъиятӣ ҳамчунин ба ҷавонон имконият медиҳад, ки малакаҳои муҳими иҷтимоӣ ва роҳбариро аз худ намоянд. Дар чунин муҳит онҳо меомӯзанд, ки чӣ гуна дар гурӯҳ фаъолият баранд, вазифаҳоро тақсим намоянд, ба андешаҳои дигарон эҳтиром гузоранд ва барои расидан ба мақсадҳои муштарак ҳамкорӣ кунанд. Маҳз дар натиҷаи чунин таҷрибаҳо донишҷӯён қобилияти ташкилотчигӣ, муошират, ҳалли масъалаҳо ва қабули қарорҳоро инкишоф медиҳанд. Ин малакаҳо на танҳо барои фаъолияти ҷамъиятӣ, балки барои ҳаёти касбӣ ва иҷтимоии минбаъдаи онҳо низ аҳамияти муҳим доранд.

Муҳим он аст, ки фаъолияти ҷамъиятӣ дар ҷавон эҳсоси масъулиятро нисбат ба натиҷаи амалҳои худ ташаккул медиҳад. Вақте, ки шахс дар татбиқи ташаббус ё иҷрои лоиҳа иштирок мекунад, ӯ мефаҳмад, ки ҳар як қарор метавонад ба дигарон таъсир расонад. Ин таҷриба ҳисси ҷавобгарӣ, интизом ва муносибати ҷиддиро нисбат ба вазифаҳо тақвият мебахшад. Дар чунин муҳит донишҷӯ на танҳо ҳуқуқи иштирок, балки масъулияти иштирокро низ дарк мекунад.

Бо баробари ин, ташкилотҳои ҷамъиятӣ барои ҷавонон муҳити мусоиди худшиносӣ ва рушди шахсиро фароҳам меоранд. Дар раванди фаъолияти ҷамъиятӣ донишҷӯ имконият пайдо мекунад, ки қобилиятҳои худро ошкор созад, ба ташаббусҳои нав рӯ оварад ва таҷрибаи мустақилонаи фаъолиятро ба даст орад. Ин гуна муҳит ба ташаккули шахсияти ҷавон, ташаббускор ва омода ба ҳаёти ҷамъиятӣ мусоидат менамояд.

Дар таҳқиқоти педагогӣ таъкид мешавад, ки ташаккули мавқеи субъектии донишҷӯ аз чанд шартҳои муҳим вобаста аст. Пеш аз ҳама, донишҷӯ бояд арзиши шахсии таҳсилро дарк кунад. Дар ин робита метавон ба андешаи А.Г. Гогоберидзе таъкид кардааст: “Мавқеи субъектии донишҷӯро бо муносибати ӯ ба таҳсил, мақсадҳои шахсӣ, ангежаҳо ва масъулияти ӯ нисбат ба рушди худ мепаївандад. Мавқеи субъектӣ муносибати донишҷӯро ба таҳсил тавассути ниёзҳо, ангежаҳо ва мақсадҳои шахсии ӯ инъикос мекунад” [90, с. 46].

Шарти дигар — ташаккули таҷрибаи худшиносӣ мебошад. Донишҷӯ бояд тавонад қобилият, эҳтиёҷ, имконият ва маҳдудиятҳои худро фаҳмад. Ин малака дар интихоби роҳи касбӣ ва иҷтимоӣ аҳамияти калон дорад. Агар донишҷӯ худро нашиносад, ӯ наметавонад мақсадҳои воқеӣ гузорад ва барои расидан ба онҳо роҳҳои дуруст интихоб кунад.

Ҳамчунин донишҷӯ бояд дар бораи мақсад, мазмун, сохтор ва натиҷаҳои интизоршавандаи таҳсил маълумоти дастрас дошта бошад. Фаҳмидани ин масъалаҳо ба ӯ имкон медиҳад, ки таълимиро ҳамчун кори шахсии худ қабул кунад. Дар чунин ҳолат донишҷӯ дигар танҳо иҷрокунандаи талаботи беруна намемонад. Ӯ ба шахсе табдил меёбад, ки метавонад роҳи таҳсил, фаъолияти ҷамъиятӣ ва рушди касбии худро огоҳона созад.

Сохтани траекторияи шахсии таҳсил на танҳо фаъолияти таълимӣ, балки нишондиҳандаи масъулияти шахсӣ низ мебошад. Вақте донишҷӯ мақсадҳои худро интихоб мекунад, шаклҳои иштирокро муайян менамояд ва барои расидан ба натиҷа кӯшиш мекунад, таҳсил барои ӯ ба як кори зинда ва маънодор табдил меёбад. Ин раванд ба мутобиқшавии донишҷӯ ба муҳити таълимӣ, рушди мустақилият ва ташаккули шахсияти масъул мусоидат мекунад.

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки иштироки донишҷӯён дар ташкилотҳои ҷавонон ва мақомоти худидоракуни аҳамияти муҳими тарбиявӣ дорад. Чунин фаъолият ба донишҷӯ имконият медиҳад, ки худро қисми ҷомеаи донишгоҳӣ эҳсос кунад. Ӯ дар кори умумӣ иштирок мекунад, бо дигарон ҳамкорӣ менамояд, масъулият мегирад ва таҷрибаи воқеии иҷтимоӣ ба даст оварда, дар рушди шахсӣ ва касбӣ нақши муҳим дорад.

Худташкилдихии донишҷӯён сифатҳои роҳбарӣ ва малакаҳои идоракуниро инкишоф медиҳад. Донишҷӯ тадриҷан банақшагирӣ, тақсим кардани вазифаҳо, муошират бо одамон, гузаронидани чорабинӣ ва арзёбии натиҷаи корро меомӯзад. Ин малакаҳо баъдтар дар фаъолияти касбӣ ва иҷтимоӣ низ зарур мешаванд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муттаҳид намудани ҷавонони донишҷӯ дар доираи ташкилотҳои ҷамъиятӣ аҳамияти махсуси иҷтимоӣ ва тарбиявӣ дорад. Ҷавонон қисми фаъол ва неруи пешбарандаи ҷомеа ба ҳисоб мераванд ва сатҳи рушди маънавӣ, шахрвандӣ ва касбии онҳо ба ояндаи кишвар таъсири мустақим мерасонад. Аз ҳамин лиҳоз, масъалаи ташкили муҳити мусоид барои иштироки ҷавонон дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва рушди фаъолнокии онҳо яке аз вазифаҳои муҳими ҷомеа ва давлат ба шумор меравад.

Рушди шахсияти ҷавон набояд танҳо ба таъсири муҳити тасодуфӣ ё равандҳои худҷараёнӣ вобаста бошад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ, густариши фазои иттилоотӣ ва таъсири гуногуни фарҳангиву идеологӣ ҷавонон ба муҳити хеле мураккаби иҷтимоӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Агар дар чунин вазъият раванди тарбия ва ташаккули ҷаҳонбинӣ бе роҳнамоии дуруст ва бе дастгирии муҳити созанда сурат гирад, эҳтимоли дуршавии ҷавонон аз арзишҳои иҷтимоӣ ва шахрвандӣ бештар мегардад. Ин ҳолат метавонад ба коҳиш ёфтани фаъолнокии иҷтимоӣ, заиф гардидани ҳисси масъулият ва аз даст рафтани қисми муҳими неруи инсонӣ ва маънавии ҷомеа оварда расонад.

Аз ҳамин сабаб, таҳкими низоми тарбияи давлатӣ-ҷамъиятӣ аҳамияти калидӣ пайдо мекунад. Чунин низом бояд ҳамкориҳои муассисаҳои таълимӣ, сохторҳои давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, оила ва ҷомеаро дар масъалаи тарбияи ҷавонон таъмин намояд. Маҳз тавассути ҳамоҳангии ин сохторҳо имкон пайдо мешавад, ки муҳити мусоид барои рушди маънавӣ, иҷтимоӣ ва шахрвандии ҷавонон фароҳам оварда шавад. Дар чунин муҳит ҷавон худро танҳо қабулқунандаи таъсир намеҳисобад, балки ҳамчун иштирокчии фаъоли ҳаёти ҷомеа ташаккул меёбад.

Ташкилотҳои ҷамъиятии ҷавонон дар ин раванд нақши махсус мебозанд. Онҳо барои донишҷӯён фазое муҳайё месозанд, ки дар он ҷавонон метавонанд ташаббус нишон диҳанд, малакаҳои роҳбарӣ ва ҳамкориро инкишоф диҳанд, дар муҳокимаи масъалаҳои ҷамъиятӣ иштирок намоянд ва таҷрибаи фаъолияти шахрвандиро ба даст оранд. Маҳз тавассути чунин

фаъолиятҳо ҳисси мансубият ба ҷомеа, эҳтиром ба арзишҳои миллӣ ва омодагӣ ба хизмати ҷамъиятӣ ташаккул меёбад.

Тарбияи шуури шаҳрвандӣ ва ватандӯстӣ низ яке аз самтҳои муҳими фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон мебошад. Ҷавоне, ки дар муҳити фаъоли ҷамъиятӣ тарбия меёбад, бештар аҳамияти субот, ваҳдат, эҳтиром ба давлат ва масъулияти шаҳрвандиро дарк мекунад. Иштирок дар ташаббусҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ метавонад дар ӯ эҳсоси эҳтиром ба таърих, фарҳанг ва арзишҳои миллиро тақвият бахшад. Ин омил барои ташаккули шахсияти дорои мавқеи устувори шаҳрвандӣ ва омода ба саҳмгузорӣ дар рушди ҷомеа аҳамияти бузург дорад.

Қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон» аз 23 декабри соли 2021, № 1830 дар ҳамин самт қадами муҳим мебошад [1]. Ин қонун ба дастгирии ҷавонон, ҳимояи ҳуқуқҳои онҳо, қонеъ намудани эҳтиёҷоти маънавӣ ва иҷтимоӣ, инчунин ҷалби ҷавонон ба равандҳои ҷамъиятӣ равона шудааст. Он ҳамчунин барои фаъолияти ташкилотҳои кӯдакон ва ҷавонон заминаи ҳуқуқӣ ба вуҷуд меорад.

Дастгирии давлатӣ барои ташкилотҳои ҷавонон метавонад шаклҳои гуногун дошта бошад. Ба ин дастгирии иттилоотӣ, ташкили барномаҳои омӯзишӣ, тренингҳо барои роҳбарон ва фаъолони ҷавонон, фароҳам овардани шароити истифодаи биноҳо, дастгирии лоиҳаҳои иҷтимоӣ ва ҷалби ташкилотҳо ба иҷрои барномаҳои давлатӣ дохил мешаванд. Чунин чораҳо ба устувории фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон ва рушди иқтидори онҳо мусоидат мекунанд.

Яке аз хусусиятҳои фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон дар Тоҷикистон робитаи онҳо бо сохторҳои давлатӣ мебошад. Ин робита, аз як тараф, имконияти дастгирӣ ва ҳамоҳангсозиро зиёд мекунад. Аз тарафи дигар, зарур аст, ки ташкилотҳои ҷавонон мустақилияти ҷамъиятии худро нигоҳ доранд. Агар онҳо пурра ба сохторҳои маъмурӣ вобаста шаванд, фаъолиятшон метавонад шакли расмӣ гирад ва аз ниёзҳои воқеии ҷавонон дур шавад.

Дар солҳои охир дар Тоҷикистон барои баланд бардоштани мақом ва нуфузи Шӯрои ҷавонон низ тадбирҳо андешида мешаванд. Самтҳои асосии фаъолияти чунин сохторҳо муттаҳид намудани неруи ташкилотҳои гуногун, мубодилаи таҷриба, намоёндагии манфиатҳои ҷавонон дар сатҳи давлатӣ ва таҳияи пешниҳодҳои қонунгузорӣ мебошанд. Ин раванд метавонад ба беҳтар шудани вазъи ҷавонон ва иштироки фаъолтари онҳо дар ҳаёти ҷомеа мусоидат кунад.

Дар доираи барномаҳои иҷтимоии рушди ҷавонон, таваҷҷуҳи махсус ба хушрошӣ, касбомӯзӣ, ҳамкориҳои байналмилалӣ ва иштирок дар форумҳо дода мешавад. Чунин имкониятҳо ба ҷавонон ёрӣ медиҳанд, ки таҷрибаи нав гиранд, ҷаҳонбинии худро васеъ кунанд ва манфиатҳои ҷавонони Тоҷикистонро дар сатҳи васеътар муаррифӣ намоянд.

Форуми миллии ҷавонон таҳти унвони «Ҷавонони муваффақ ва ташкилотҳои устувори ҷомеаи шаҳрвандӣ: калиди рушди муваффақ ва устувор», ки 13–14 март соли 2023 баргузор гардид, яке аз мисолҳои чунин ҳамкорӣ мебошад. Дар он масъалаҳои ҳамкориҳои ташкилотҳои ҷавонон бо давлат, рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва тақмили сиёсати ҷавонон муҳокима шуданд. Таҷрибаи чунин чорабиниҳо нишон медиҳад, ки бе шарикҳои фаъол байни давлат, ҷомеа ва худӣ ҷавонон татбиқи ташаббусҳои устувор мушкил мегардад.

Таҳлили фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон, ки дар марказҳои рушди ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба қайд гирифта шудаанд, нишон медиҳад, ки самтҳои қарибонҳои онҳо гуногунанд. Баъзе ташкилотҳо бештар ба қарбҳои иҷтимоӣ ва маърифатӣ машғуланд, дигарон ба фарҳанг, ҳимояи ҳуқуқ, дастгирии соҳибқарӣ, рушди қарбӣ ё ҳифзи муҳити зист таваҷҷуҳ мекунанд. Ин гуногунӣ нишон медиҳад, ки ҷавонон ба масъалаҳои мухталифи ҷомеа бетараф нестанд ва меҳманд дар тағйири муҳити худ сарм гузоранд.

Бо вуҷуди ин, барои самаранок шудани фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон ҳамроҳангсозӣ зарур аст. Агар ҳар ташкилот танҳо ҷудогона амал кунад, таъсири умумии онҳо маҳдуд мемонад. Ҳамқарӣ, мубодилаи таҷриба

ва муттаҳид намудани имкониятҳо метавонанд натиҷаи барномаҳои ҷавононро баланд бардоранд. Аз ин рӯ, зарур аст, ки байни субъектҳои сиёсати ҷавонон робитаи устувор ва ҳамкориҳои воқеӣ ба вуҷуд оварда шавад.

Заминаи ҳуқуқии дастгирии давлатии ҷавонон дар Тоҷикистон самтҳои афзалиятнокро муайян мекунад. Ба онҳо тарғиби тарзи ҳаёти солим, ҳифзи иҷтимоии ҷавонон, пешгирии ифротгароӣ, дастгирии ташаббусҳои шахрвандӣ, рушди соҳибкорӣ, дастгирии оилаҳои ҷавон ва фароҳам овардани шароит барои худтатбиқнамоии ҷавонон дохил мешаванд [1; 12]. Ин самтҳо нишон медиҳанд, ки сиёсати ҷавонон бояд ҳам тарбиявӣ, ҳам иҷтимоӣ ва ҳам иқтисодӣ бошад.

Аммо ҳамкориҳои наздик бо давлат метавонад барои ташкилотҳои ҷавонон хатари аз даст додани мустақилиятро низ ба вуҷуд орад. Барои пешгирии ин ҳолат бояд вазифаҳои маъмурӣ ва ҷамъиятӣ равшан ҷудо карда шаванд. Ташкилотҳои ҷавонон бояд дар масъалаҳои стратегӣ мустақил бошанд, фишори мустақими маъмурӣ ба фаъолияти онҳо кам карда шавад ва иқтисодии дохилии худташқилдиҳӣ ва худмаблағгузориҳои онҳо рушд дода шавад.

Ҳамин тариқ, ташкилотҳои ҷамъиятии ҷавонон дар Тоҷикистони муосир метавонанд ба муҳити воқеии ташаккули фаъолнокии шахрвандӣ, масъулиятшиносӣ, роҳбарӣ ва худташқилдиҳӣ табдил ёбанд. Дар шароите ки ҷомеа ба ҷавонони дорои тафаккури мустақил, мавқеи устувори шахрвандӣ ва қобилияти мутобиқ шудан ба тағйироти иҷтимоӣ ниёз дорад, чунин ташкилотҳо нақши муҳими тарбиявӣ ва иҷтимоиро иҷро менамоянд. Онҳо барои ҷавонон на танҳо фазои иштирок дар ҷорабиниҳои ҷамъиятӣ, балки муҳити омӯзиши таҷрибаи воқеии ҳаёти иҷтимоӣ ва шахрвандиро фароҳам меоранд.

Иштирок дар фаъолияти ташкилотҳои ҷамъиятӣ ба донишҷӯён ва ҷавонон имконият медиҳад, ки худро ҳамчун қисми фаъоли ҷомеа эҳсос намоянд. Дар чунин муҳит онҳо малакаҳои муошират, ҳамкорӣ, қабули қарор, идоракунии фаъолият ва ҳалли масъалаҳоро аз худ мекунанд. Ҷавон

тадричан дарк менамояд, ки иштироки ӯ метавонад ба рушди ҷомеа таъсири мусбат расонад ва ҳар як ташаббус ё амали иҷтимоӣ дорои аҳамияти воқеӣ мебошад. Ин таҷриба ҳисси эътимод ба худ, мустақилият ва масъулиятро тақвият мебахшад.

Муҳимияти чунин ташкилотҳо инчунин дар он зоҳир мегардад, ки онҳо барои ташаккули сифатҳои роҳбарӣ ва худташкिल्дихӣ заминаи мусоид фароҳам меоранд. Ҷавонон дар раванди ташкили ҷорабиниҳо, амалӣ намудани лоиҳаҳо ва фаъолияти гурӯҳӣ меомӯзанд, ки чӣ гуна масъулиятро ба уҳда гиранд, бо дигарон ҳамроҳангӣ намоянд ва барои расидан ба ҳадафҳои муштарак фаъолият баранд. Маҳз тавассути чунин таҷрибаҳо онҳо ба фаъолияти мустақилона ва иштироки фаъол дар ҳаёти иҷтимоӣ омода мегарданд.

Дар баробари ин, ташкилотҳои ҷавонон метавонанд ба рушди фарҳанги шаҳрвандӣ ва таҳкими арзишҳои иҷтимоӣ мусоидат намоянд. Иштирок дар муҳокимаи масъалаҳои ҷамъиятӣ, татбиқи ташаббусҳои иҷтимоӣ ва фаъолияти ихтиёрӣ дар ҷавонон эҳсоси масъулият нисбат ба ҷомеа ва ояндаи кишварро ташаккул медиҳад. Дар чунин муҳит эҳтиром ба арзишҳои миллӣ, фарҳанги муколама ва омодагӣ ба ҳамкорӣ низ тақвият меёбанд.

Бо вучуди ин, барои самаранок гардидани фаъолияти ташкилотҳои ҷамъиятии ҷавонон ҳамкориҳои ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор зарур мебошад. Давлат бояд барои рушди ташаббусҳои ҷавонон шароити ҳуқуқӣ ва ташкилӣ фароҳам оварад, муассисаҳои таълимӣ муҳити мусоиди тарбиявӣ ва дастгирии педагогиро таъмин намоянд, ҷомеаи шаҳрвандӣ ба густариши фаъолияти иҷтимоӣ мусоидат кунад ва худӣ ҷавонон бо эҳсоси масъулият ва фаъолнокӣ дар ин раванд иштирок намоянд. Танҳо дар асоси ҳамкорӣ, эҳтироми мутақобил ва масъулияти муштарак имкон пайдо мешавад, ки ташкилотҳои ҷавонон ба неруи воқеии рушди ҷомеа ва тарбияи шаҳрвандони фаъол табдил ёбанд.

Ҳамин тариқ дар шароити имрӯза фаъолияти ташкилотҳои ҷамъиятии ҷавонон на танҳо ҳамчун шакли иштироки ҷавонон дар ҷорабиниҳои иҷтимоӣ, балки ҳамчун муҳити муҳими тарбиявӣ, омӯзишӣ ва рушди шахсӣ арзёбӣ мегардад. Агар дар гузашта фаъолияти чунин ташкилотҳо бештар бо баргузориҳои ҷорабиниҳои оммавӣ, вохӯриҳо, маъракаҳои фарҳангӣ ва корҳои тарғиботӣ маҳдуд мешуд, имрӯз доираи вазифаҳои онҳо хеле васеъ гардидааст. Онҳо метавонанд ба масъалаҳои касбомӯзӣ, рушди малакаҳои роҳбарӣ, иштироки ҷавонон дар барномаҳои иҷтимоӣ, фаъолияти ихтиёрӣ, ҳифзи муҳити зист, дастгирии ҷавонони осебпазир, ташаккули фарҳанги ҳуқуқӣ ва рушди тафаккури шахрвандӣ машғул шаванд.

Яке аз хусусиятҳои муҳим дар рушди ташкилотҳои ҷавонон дар Тоҷикистони муосир он аст, ки онҳо тадричан аз шакли танҳо ҷорабинигузаронӣ ба самти фаъолияти барномавӣ ва лоиҳавӣ мегузаранд. Ин тағйирот аҳамияти калон дорад, зеро кори лоиҳавӣ аз ҷавонон на танҳо иштирок, балки банақшагирӣ, таҳлил, тақсимоти вазифаҳо, ҷустуҷӯи захираҳо, ҳамкорӣ бо шарикон ва баҳодихии натиҷахоро талаб мекунад. Дар чунин раванд ҷавон таҷрибаи воқеии ташкилотчигӣ пайдо мекунад ва мефаҳмад, ки ҳар як ташаббус танҳо бо хоҳиш не, балки бо нақша, масъулият ва ҳамкориҳои дуруст амалӣ мешавад.

Дар ин ҷо нақши муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ махсусан муҳим аст. Донишгоҳ на танҳо ҷойи таълим, балки муҳити иҷтимоие мебошад, ки дар он донишҷӯ ҳамчун шахс ташаккул меёбад. Агар донишгоҳ барои фаъолияти ҷавонон фазои мусоид фароҳам оварад, донишҷӯён имконият пайдо мекунанд, ки қобилиятҳои худро берун аз дарс низ нишон диҳанд. Ҷорабиниҳои илмӣ, фарҳангӣ, варзишӣ, волонтерӣ, мубоҳисаҳо, маҳфилҳо ва гурӯҳҳои ташаббускор метавонанд барои донишҷӯён мактаби воқеии зиндагӣ гарданд. Дар ин муҳит онҳо танҳо шунаванда ё иштирокчии ғайрифавол наметавонанд, балки тадричан ба шахсоне табдил меёбанд, ки метавонанд фикр пешниҳод кунанд, дигаронро муттаҳид созанд ва барои ҳалли масъалаҳои мушаххас саҳм гузоранд.

Бояд таъкид кард, ки рушди фаъолияти ҷавонон дар донишгоҳҳо бо сифати муҳити тарбиявӣ робитаи бевосита дорад. Агар муҳити донишгоҳ танҳо ба дарс, имтиҳон ва иҷрои талаботи расмӣ маҳдуд бошад, имконияти рушди иҷтимоӣ ва шахсии донишҷӯён кам мегардад. Баръакс, вақте ки донишгоҳ фазои муколама, ташаббус ва ҳамкориҳо дастгирӣ мекунад, донишҷӯён худро қисми фаъоли ҷомеаи донишгоҳӣ эҳсос менамоянд. Онҳо мефаҳманд, ки донишгоҳ танҳо муассисаи таълимӣ нест, балки макони ташаккули таҷрибаи шахрвандӣ, касбӣ ва ахлоқӣ низ мебошад.

Хусусияти дигари муҳими фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон дар Тоҷикистон бо тарбияи ватандӯстӣ ва эҳтиром ба арзишҳои миллӣ вобаста аст. Дар ҷомеаи тоҷик масъалаи эҳтиром ба Ватан, таърих, фарҳанг, забон, анъана ва ваҳдати миллӣ ҳамеша мақоми муҳим доштааст. Ташкилотҳои ҷавонон метавонанд ин арзишҳоро ба шакли зинда ва таъсирбахш ба ҷавонон расонанд. Масалан, баргузориҳои чорабиниҳои фарҳангӣ, вохӯриҳо бо шахсиятҳои соҳибтаҷриба, ташкили сафарҳои маърифатӣ, иштирок дар корҳои ободонӣ ва ёрӣ ба ҷомеа метавонад дар ҷавонон ҳисси мансубият, масъулият ва ифтихори миллиро тақвият диҳад.

Аммо тарбияи ватандӯстӣ набояд танҳо бо суҳанронӣ ва шиорҳо маҳдуд шавад. Ҷавон вақте маънои ватандӯстиро хубтар дарк мекунад, ки дар қорӣ воқеӣ иштирок намояд. Масалан, вақте ӯ дар тоза кардани муҳити зист, кӯмак ба ниёзмандон, ташкили чорабиниҳои маърифатӣ ё дастгирии ҳамсолони худ иштирок мекунад, дар амал мефаҳмад, ки хизмати ҷомеа аз корҳои хурд оғоз меёбад. Маҳз ҳамин таҷриба ҳисси масъулияти шахрвандиро мустақкам мекунад. Аз ин рӯ, ташкилотҳои ҷавонон бояд тарбияи ватандӯстиро бо амал, хизмат, масъулият ва фаъолияти иҷтимоӣ пайваст намоянд.

Дар баробари ин, ташкилотҳои ҷавонон барои пешгирии бегонашавии иҷтимоии ҷавонон низ аҳамияти калон доранд. Имрӯз қисми муайяни ҷавонон бо сабабҳои гуногун метавонад аз ҳаёти фаъоли ҷомеа дур монад: баъзеҳо ба худ бовар надоранд, баъзеҳо имконияти иштирокро намебинанд, баъзеҳо аз сабаби шароити иқтисодӣ ё иҷтимоӣ фаъл нестанд. Агар

ташкilotҳои ҷавонон фаъолияти худро дуруст ба роҳ монанд, онҳо метавонанд чунин ҷавонро ба муҳити мусбат ҷалб кунанд. Барои ин муҳим аст, ки фаъолияти онҳо танҳо барои гурӯҳи маҳдуди фаъолон набошад, балки барои доираи васеи ҷавонон дастрас гардад.

Яке аз мушкилоти ҷиддӣ дар фаъолияти ташкilotҳои ҷавонон расмийташавӣ мебошад. Дар баъзе ҳолатҳо ҷорабиниҳо танҳо барои иҷрои нақша гузаронида мешаванд, аммо ба ниёзҳои воқеии ҷавонон кам робита доранд. Чунин ҳолат самаранокии кори тарбиявиро паст мекунад. Ҷавонон зуд эҳсос мекунанд, ки оё фаъолияти пешниҳодшуда барои онҳо маъно дорад ё танҳо шакли ҳисоботӣ дорад. Агар фаъолияти ҷамъиятӣ танҳо ба рӯйхат, суратгирӣ ва ҳисобот табдил ёбад, он қувваи тарбиявии худро аз даст медиҳад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки ҳар як ҷорабинӣ мақсади равшан, мазмунӣ воқеӣ ва натиҷаи мушаххас дошта бошад.

Барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ташкilotҳои ҷавонон бояд ниёзҳои ҳуди ҷавонон омӯхта шаванд. Пеш аз тарҳрезии барномаҳо, хуб аст, ки байни донишҷӯён ва ҷавонон пурсишҳо, суҳбатҳо, вохӯриҳои озод ва таҳлилҳои хурди иҷтимоӣ гузаронида шаванд. Ин кор ба масъулони нишон медиҳад, ки ҷавонон воқеан ба чӣ ниёз доранд: омӯзиши забонҳои хориҷӣ, малакаҳои роҳбарӣ, технологияҳои рақамӣ, соҳибкорӣ, волонтерӣ, таҳсил дар хориҷ, омодагӣ ба бозори меҳнат ё рушди шахсӣ. Вақте барномаҳо ба чунин ниёзҳо таъяс мекунанд, иштироки ҷавонон низ фаъолтар ва самимитар мегардад.

Муҳити рақамӣ барои рушди фаъолияти ҷавонон имконияти нав фароҳам овардааст. Имрӯз аксари ҷавонон иттилоотро тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ, сомонаҳо, гурӯҳҳои онлайнӣ ва платформаҳои рақамӣ мегиранд. Аз ин рӯ, ташкilotҳои ҷавонон бояд аз ин имконият дуруст истифода баранд. Онҳо метавонанд тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ на танҳо эълон паҳн кунанд, балки муҳокимаҳо ташкил намоянд, фикру пешниҳодҳоро ҷамъ кунанд, натиҷаҳои фаъолияти худро нишон диҳанд, ҷавонро ба лоиҳаҳо ҷалб намоянд ва робитаи доимиро бо иштирокчиён нигоҳ доранд.

Бо вучуди ин, истифодаи муҳити рақамӣ масъулияти хосро талаб мекунад. На ҳама иттилооте, ки дар интернет паҳн мешавад, дуруст ва ғоиданок аст. Ҷавонон бояд малакаи интихоби маълумоти бозғтимод, таҳлили иттилоот ва муносибати танқидӣ ба маводи рақамиро дошта бошанд. Дар ин самт ташкилотҳои ҷавонон метавонанд бо баргузории тренинго оид ба саводнокии иттилоотӣ, амнияти рақамӣ, фарҳанги муоширати онлайнӣ ва истифодаи дурусти шабакаҳои иҷтимоӣ саҳм гузоранд. Ин масъала махсусан дар шароити афзоиши таъсири иттилооти гуногун ба шуури ҷавонон муҳим мебошад.

Ҷихати дигари муҳими рушди ташкилотҳои ҷавонон масъалаи омодаسازی роҳбарони ҷавон аст. Ҳар ташкилот вақте устувор ғаъолият мекунад, ки дар он гурӯҳи шахсони ташаббускор, масъул ва дорои малакаҳои ташкилотчиӣ мавҷуд бошад. Аммо роҳбарӣ худ аз худ пайдо намешавад. Он дар натиҷаи таҷриба, омӯзиш, дастгирӣ ва муҳити боварӣ ташаккул меёбад. Аз ин рӯ, барои ғаъолони ҷавонон курсҳо ва омӯзишҳои махсус оид ба идоракунии гурӯҳ, таҳияи лоиҳа, муошират, ҳалли низоъ, баромад дар назди аудитория ва таҳлили натиҷаҳо зарур мебошанд.

Дар бисёр ҳолатҳо ҷавонон идеяҳои хуб доранд, аммо намедонанд, ки онҳоро чӣ гуна ба лоиҳаи воқеӣ табдил диҳанд. Онҳо метавонанд мушкilotро бинанд, вале роҳи тартиб додани мақсад, вазифа, буҷет, нақшаи кор ва нишондиҳандаҳои натиҷаро пурра надонанд. Бинобар ин, омӯзиши фарҳанги лоиҳанависӣ барои ташкилотҳои ҷавонон аҳамияти махсус дорад. Агар ҷавонон тарзи дурусти таҳияи лоиҳаҳоро омӯзанд, онҳо метавонанд барои ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ, маърифатӣ ва фарҳангӣ барномаҳои мушаххас пешниҳод намоянд.

Ҳамкориҳои ташкилотҳои ҷавонон бо муассисаҳои таълимӣ низ бояд хусусияти дуҷониба дошта бошад. Аз як тараф, донишгоҳҳо ва коллеҷҳо метавонанд ба ҷавонон бино, таҷҳизот, маслиҳати омӯзгорон ва дастгирии ташкилӣ диҳанд. Аз тарафи дигар, худӣ ҷавонон метавонанд дар беҳтар намудани муҳити таълимӣ саҳм гузоранд. Онҳо метавонанд пешниҳодҳо оид

ба беҳтар шудани шароити таҳсил, ташкили маҳфилҳо, чорабиниҳои илмӣ, корҳои ихтиёрӣ ва дастгирии донишҷӯёни навро ибраз намоянд. Чунин ҳамкорӣ барои ба вуҷуд омадани муҳити солим ва ғайол дар муассисаҳои таълимӣ мусоидат мекунад.

Яке аз самтҳои муфиди ғайолияти ҷавонон волонтерӣ мебошад. Ғайолияти ихтиёрӣ ба ҷавонон имкон медиҳад, ки бе интизори манфиати шахсӣ ба ҷомеа хизмат кунанд. Ин гуна таҷриба дар тарбияи инсонпарварӣ, ҳамдардӣ, масъулият ва эҳтиром ба дигарон нақши калон мебозад. Волонтерӣ метавонад дар соҳаҳои гуногун амалӣ гардад: кӯмак ба кӯдакон ва пиронсолон, дастгирии шахсони ниёзманд, тоза кардани муҳити зист, иштирок дар чорабиниҳои фарҳангӣ, роҳнамоии меҳмонон, корҳои иттилоотӣ ва маърақаҳои иҷтимоӣ. Ҳар як чунин амал ба ҷавон меомӯзад, ки ӯ метавонад барои ҷомеа ғоида расонад.

Дар Тоҷикистон рушди ғайолияти волонтерӣ метавонад бо хусусиятҳои миллӣ ва анъанаҳои хайрхоҳии ҷомеа пайваст карда шавад. Дар фарҳанги тоҷикӣ кӯмак ба дигарон, эҳтиром ба калонсолон, дастгирии ҳамсоя ва иштирок дар корҳои ҷамъиятӣ арзишҳои қадимӣ ба ҳисоб мераванд. Агар ин анъанаҳо бо шаклҳои муосири ғайолияти ҷавонон пайваст гарданд, волонтерӣ метавонад на танҳо як намуди кор, балки як мактаби тарбияи ахлоқӣ ва шахрвандӣ шавад.

Самти дигаре, ки барои ташкилотҳои ҷавонон аҳамияти калон дорад, рушди малақаҳои касбӣ ва омодагӣ ба бозори меҳнат мебошад. Имрӯз донишҷӯ танҳо бо доштани диплом наметавонад пурра ба талаботи бозори меҳнат ҷавобгӯ бошад. Ба ӯ малақаҳои муошират, кор бо технологияҳои рақамӣ, тафаккури таҳлилӣ, қобилияти кор дар гурӯҳ, масъулият ва ташаббускорӣ лозим аст. Ташкилотҳои ҷавонон метавонанд тавассути семинарҳо, вохӯриҳо бо мутахассисон, лоиҳаҳои хурд, таҷрибаомӯзӣ ва ғайолияти гурӯҳӣ ба ташаккули чунин малақаҳо мусоидат намоянд.

Масъалаи фарогирии ҷавонон аз минтақаҳо низ муҳим аст. Ғайолияти ҷавонон набояд танҳо дар марказҳои калон ё донишгоҳҳои пойтахт ғайол

бошад. Дар шаҳру ноҳияҳо низ ҷавонони зиёде ҳастанд, ки қобилият ва хоҳиши иштирок доранд, аммо имкониятҳои онҳо маҳдудтар буда метавонанд. Барои ҳамин, зарур аст, ки барномаҳои ҷавонон ба минтақаҳо низ равона шаванд. Ташкили форумҳои минтақавӣ, мактабҳои тобистона, курсҳои онлайнӣ, шабакаҳои ҳамкорӣ ва лоиҳаҳои муштарак метавонад барои васеъ гардидани иштироки ҷавонон мусоидат кунад.

Илова бар ин, дар фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон масъалаи баробарии имкониятҳо бояд ба назар гирифта шавад. Ҷавонон аз рӯи шароити иҷтимоӣ, иқтисодӣ, ҷинс, маҳалли зист, имкониятҳои ҷисмонӣ ва сатҳи дастрасӣ ба захираҳо аз ҳам фарқ мекунанд. Агар барномаҳо танҳо барои ҷавонони фаъол ва имкониятдор равона шаванд, қисми дигари ҷавонон берун мемонанд. Аз ин рӯ, ташкилотҳои ҷавонон бояд кӯшиш кунанд, ки фаъолиятҳои барои гурӯҳҳои гуногуни ҷавонон дастрас бошад. Ин кор ба таҳкими адолати иҷтимоӣ ва муттаҳидии ҷавонон мусоидат мекунад.

Барои арзёбии самаранокии фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон танҳо шумораи чорабиниҳо кофӣ нест. Баъзан дар ҳисобот дахҳо чорабинӣ нишон дода мешавад, аммо таъсири воқеии онҳо ба рушди ҷавонон маълум нест. Аз ин рӯ, зарур аст, ки нишондиҳандаҳои сифатӣ низ истифода шаванд. Масалан, то чӣ андоза ҷавонон баъди иштирок дар чорабинӣ фаъолтар шуданд, чӣ малакаҳои нав гирифтанд, оё онҳо минбаъд низ дар фаъолияти ҷамъиятӣ иштирок карданд, оё пешниҳодҳои онҳо ба инобат гирифта шуданд, оё лоиҳа натиҷаи мушаххас дод. Ин гуна таҳлил фаъолияти ташкилотҳоро аз шакли ҳисоботӣ ба самти натиҷабахшӣ мебарад.

Барои равшан нишон додани самтҳои асосии фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон чунин ҷадвалро пешниҳод кардан мумкин аст:

Самти фаъолият	Мазмун ва шаклҳои кор	Натиҷаи интизоршаванда
Тарбияи шаҳрвандӣ	Вохӯриҳо, муҳокимаҳо, чорабиниҳои маърифатӣ, иштирок дар корҳои ҷамъиятӣ	Баланд шудани масъулият, худшиносӣ ва мавқеи шаҳрвандӣ
Рушди	Тренингҳо, корҳои гурӯҳӣ,	Инкишофи ташаббускорӣ,

роҳбарӣ	идоракунии лоиҳаҳо, ташкили чорабиниҳо	ташкilotчигӣ ва қобилияти қабули қарор
Волонтёрӣ	Кӯмак ба ҷомеа, корҳои хайриявӣ, маъракаи иҷтимоӣ ва экологӣ	Ташаккули инсонпарварӣ, ҳамдардӣ ва масъулияти иҷтимоӣ
Саводнокии рақамӣ	Омӯзиши истифодаи дурусти шабакаҳо, амнияти иттилоотӣ, фарҳанги онлайнӣ	Баланд шудани фарҳанги иттилоотӣ ва қобилияти таҳлили маълумот
Омодагӣ ба касб	Семинарҳо, вохӯриҳо бо мутахассисон, таҷрибаи лоиҳавӣ	Рушди малакаи касбӣ, муошират ва мутобиқшавӣ ба бозори меҳнат
Ҳифзи арзишҳои миллӣ	Чорабиниҳои фарҳангӣ, омӯзиши таърих, сафарҳои маърифатӣ	Тақвияти ватандӯстӣ, эҳтиром ба фарҳанг ва ҳувияти миллӣ

Аз ҷадвал бармеояд, ки фаъолияти ташкilotҳои ҷавонон танҳо як самти маҳдуд надорад. Онҳо метавонанд ҳам вазифаи тарбиявӣ, ҳам маърифатӣ, ҳам иҷтимоӣ ва ҳам касбиро иҷро намоянд. Муҳим он аст, ки ҳамаи ин самтҳо бо ҳам алоқаманд бошанд ва ба як мақсади умумӣ — ташаккули ҷавони фаъол, масъул, донишманд ва омода ба ҳаёти мустақилона хизмат кунанд.

Дар баробари дастовардҳо, як қатор мушкилот низ дар рушди ташкilotҳои ҷавонон мушоҳида мешавад. Ба онҳо норасоии маблағгузорию устувор, кам будани мутахассисони омодашуда, маҳдуд будани таҷрибаи идоракунии лоиҳаҳо, вобастагӣ аз дастгирии беруна, сатҳи пасти ҳамоҳангӣ байни ташкilotҳо ва баъзан муносибати расмӣ ба фаъолияти ҷавонон дохил мешаванд. Ҳалли ин мушкилот кори якрӯза нест. Барои он сиёсати пайгирона, омӯзиши доимӣ, дастгирии методӣ ва иштироки худӣ ҷавонон зарур мебошад.

Яке аз роҳҳои беҳтар намудани вазъ таъсиси низоми доимии омӯзиш ва машварат барои фаъолони ҷавонон мебошад. Масалан, дар назди донишгоҳҳо ва марказҳои ҷавонон метавон курсҳои кӯтоҳмуддати омӯзишӣ оид ба роҳбарӣ, таҳияи лоиҳа, кор бо ҷомеа, муоширати расмӣ, идоракунии вақт ва арзёбии натиҷаҳо ташкил кард. Ин гуна курсҳо ба ҷавонон кӯмак

мекунанд, ки фаъолияти худро на танҳо бо эҳсос ва хоҳиш, балки бо дониш ва малакаи зарурӣ пеш баранд.

Ҳамчунин муҳим аст, ки таҷрибаи муваффақи ташкилотҳои ҷавонон ҷамъоварӣ ва паҳн карда шавад. Дар бисёр муассисаҳо ва минтақаҳо ҷавонон қорҳои хуб анҷом медиҳанд, аммо таҷрибаи онҳо ба дигарон дастрас намешавад. Агар чунин таҷрибаҳо дар шакли маҷмуа, дастур, сомона, видео ё семинар муаррифӣ гарданд, дигар ташкилотҳо низ метавонанд аз онҳо истифода баранд. Ин раванд ба ташаккули фарҳанги омӯзиш аз таҷриба ва тақмили фаъолияти ҷавонон мусоидат мекунад.

Дар умум, рушди ташкилотҳои ҷамъиятии ҷавонон дар Тоҷикистон бояд ҳамчун қисми муҳими сиёсати тарбиявӣ ва иҷтимоии кишвар арзёбӣ гардад. Ҷавонон танҳо объекти тарбия нестанд; онҳо метавонанд субъекти фаъоли тағйирот бошанд. Барои ин ба онҳо бояд эътимод, имконият, дастгирӣ ва фазои озод барои ташаббус дода шавад. Вақте ҷавон эҳсос мекунад, ки фикри ӯ шунида мешавад ва амали ӯ аҳамият дорад, масъулияти ӯ низ меафзояд. Ин нуқта барои ҷомеаи муосир бисёр муҳим аст, зеро ояндаи кишвар ба он вобаста аст, ки насли ҷавон то чӣ андоза фаъол, донишманд, масъул ва ватандӯст ташаккул меёбад.

2.3. Таҳияи усулҳои фаъолияти тарбиявӣ дар муассисаи таҳсилоти олии муосир

Барои он ки низоми тарбиявӣ дар муассисаи олии муосир мақсаднок ва натиҷабахш амал намояд, зарур аст, ки рушди стратегияи ҷомеаи донишҷӯён бо худташқилдиҳии онҳо пайваст карда шавад. Ин ду раванд аз ҳам ҷудо нестанд. Агар рушди стратегӣ самт, мақсад ва вазифаҳоро муайян кунад, худташқилдиҳӣ ба донишҷӯён имконият медиҳад, ки дар иҷрои ин вазифаҳо фаъолона иштирок намоянд. Аз ин рӯ, барои ташқили фаъолияти тарбиявӣ методологияе зарур аст, ки ҳам идоракунии мақсаднок ва ҳам ташаббуси дохилии донишҷӯёнро дар як низоми ягона муттаҳид созад.

Истифодаи лоихакашӣ дар фаъолияти тарбиявӣ ба ташкили низоми зинда, чандир ва самаранок мусоидат мекунад. Лоихакашӣ имкон медиҳад, ки фаъолияти донишчӯён тасодуфӣ набошад, балки дар асоси мақсад, нақша, натиҷаи интизоршаванда ва арзёбии воқеӣ ташкил гардад. Дар ин ҳолат ташкилотҳои донишчӯён на танҳо чорабиниҳои алоҳида мегузаронанд, балки ба як сохтори фаъол табдил меёбанд, ки рушди шахсӣ, иҷтимоӣ ва касбии донишчӯёнро дастгирӣ мекунад.

Методологияи лоихакашӣ дар фаъолияти ташкилотҳои ҷамъиятии донишчӯён се самти асосиро дар бар мегирад. Самти якум — лоихакашии ҳуди ташкилот мебошад. Ин ҷо сухан дар бораи муайян намудани миссия, мақсад, сохтор, стратегия, шаклҳои идоракунӣ ва роҳҳои тақмили фаъолияти ташкилот меравад. Самти дуюм — лоихакашии оқибатҳои иҷтимоӣ аст. Яъне, бояд пешакӣ дарк карда шавад, ки фаъолияти ташкилот ба донишчӯён, муҳити донишгоҳӣ ва ҷомеа чӣ гуна таъсир мерасонад. Самти сеюм — ҷанбаи тарбиявӣ мебошад. Он таҳияи модели рафтори шахрвандӣ, рушди худташкिल्дихӣ, роҳбарӣ, масъулият ва иштироки фаъолони донишчӯёнро дар ҳаёти ҷамъиятӣ дар бар мегирад.

Ин методология воситаи муҳими рушди мақсаднок ва пайдарпайи ташкилотҳои донишчӯён мебошад. Аҳамияти он танҳо дар дуруст навиштани мақсадҳо нест. Муҳимтар аз он — муайян намудани роҳҳои воқеии расидан ба мақсад, интиҳоби воситаҳои зарурӣ ва арзёбии натиҷаҳо мебошад. Таҳлили таҷрибаи фаъолияти иттиҳодияҳои донишчӯён нишон медиҳад, ки самаранокӣ чунин кор ба якчанд шарт вобаста аст.

Пеш аз ҳама, таҳлили эҳтиёҷот муҳим мебошад. Бидуни фаҳмидани талабот, манфиат ва мушкилоти воқеии донишчӯён ҳар гуна фаъолияти тарбиявӣ метавонад хусусияти расмӣ гирад. Аз ин рӯ, ташкилотҳои донишчӯён бояд мунтазам назари донишчӯёнро омӯзанд, масъалаҳои онҳоро муайян кунанд ва аз рӯйи ин маълумот лоихаҳои воқеан заруриро таҳия намоянд. Чунин равиш фаъолияти ташкилотро ба ҳаёти воқеии донишчӯён наздик мегардонад.

Қадами дигар — гузоштани мақсад ва вазифаҳо мебошад. Мақсадҳои равшан фаъолияти ташкилотро фаҳмотар ва мураттабтар меkunанд. Онҳо нишон медиҳанд, ки чӣ натиҷа бояд ба даст оварда шавад, барои ин кадом кадамҳо заруранд ва кӣ барои иҷрои онҳо масъул мебошад. Ҳамин гуна тарзи кор фаъолияти парокандаи донишҷӯёро ба фаъолияти мақсаднок ва идорашаванда табдил медиҳад.

Таҳияи стратегия низ аҳамияти калон дорад. Дар ин марҳила роҳҳои расидан ба мақсадҳо муайян карда мешаванд. Интиҳоби шакли чорабиниҳо, тақсимои вазифаҳо, ҷалби шарикон, дарёфти захираҳо ва муайян намудани муҳлати иҷрои кор ба ҳамин раванд дохил мешавад. Стратегияи дуруст андешидашуда фаъолияти ташкилотро устувор мегардонад ва онро аз тасодуфӣ будан эмин медорад.

Мониторинг ва арзёбӣ низ ҷузъи зарурии фаъолияти лоиҳавӣ мебошанд. Онҳо имкон медиҳанд, ки натиҷаи воқеии кор муайян карда шавад. Дар ин раванд танҳо муваффақиятҳо не, балки камбудӣҳо низ бояд дида шаванд. Агар ягон усул натиҷаи зарурӣ надихад, онро бояд сари вақт ислоҳ намуд. Чунин муносибат идоракуниро ҷандиртар мекунад ва қарорҳоро ба маълумоти воқеӣ таъяс медиҳад.

Иштироки ҳуди донишҷӯён дар таҳия ва иҷрои лоиҳаҳо аҳамияти махсус дорад. Вақте донишҷӯ танҳо иҷрокунандаи супориш нест, балки дар таҳияи идея, мақсад ва нақшаи кор иштирок мекунад, дар ӯ ҳисси соҳибият ба вучуд меояд. Ӯ кори умумиро кори шахсии худ мешуморад. Ин ҳолат масъулиятро баланд мебардорад, шавқи иштирокро зиёд мекунад ва ҳамзамон малакаҳои роҳбарӣ, муошират ва кори гурӯҳиро инкишоф медиҳад.

Боз як унсурӣ муҳим — робитаи бозгашт мебошад. Андешаҳои иштирокчиён, омӯзгорон, шарикон ва дигар ҷонибҳои манфиатдор барои беҳтар намудани фаъолияти минбаъда заруранд. Агар ташкилот фикру мулоҳизаҳоро ҷамъоварӣ ва таҳлил накунад, эҳтимол дорад, ки ҳамон хатоҳоро такрор намояд ва аз талаботи воқеии донишҷӯён дур гардад.

Бинобар ин, робитаи бозгашт бояд қисми доимии фарҳанги идоракунии ташкилоти донишчӯён бошад.

Лоихакашӣ на танҳо ҷанбаи ташкилӣ, балки ҷанбаи арзишӣ ва фарҳангӣ низ дорад. Дар ҳар лоиха бояд меъёрҳои ахлоқӣ, манфиати ҷамъиятӣ, эҳтиром ба шахсият ва масъулияти иҷтимоӣ ба назар гирифта шаванд. Агар лоиха танҳо ба натиҷаи зоҳирӣ равона шавад, вале арзишҳои тарбиявиро фаро нагирад, таъсири он ба рушди шахсият маҳдуд мемонад.

Дар илми педагогика лоихакашӣ ҳамчун яке аз воситаҳои муҳими тағйир додани воқеияти таълимӣ баррасӣ мешавад. О.Г. Прикот таъкид мекунад: «Лоихакашии педагогӣ фаъолияти касбии арзишмехвар, ҳадафманд, ҳуб ташкилшуда ва амиқан ангезишёфта мебошад, ки ба тағйир додани воқеияти педагогӣ равона шудааст» [60]. Ин фикр нишон медиҳад, ки лоихакашӣ танҳо тартиб додани нақша нест. Он фаъолияти огоҳона, арзишманд ва масъулона мебошад.

Е.С. Заир-Бек дар таҳқиқоти худ ба аҳамияти мувофиқати арзишҳои педагогӣ ҳангоми муайян намудани мақсадҳо диққат дода, таъкид кардааст, ки: “Лоихакашии педагогӣ эҷоди арзишҳо, тағйири воқеият ва табдил додани таҷрибаро ба захираи шахсӣ дар бар мегирад” [33, с. 64]. Ба андешаи ӯ, лоихакашии педагогӣ наметавонад аз арзишҳо ҷудо бошад. Мақсад, мазмун ва усулҳои тарбия бояд бо тасаввуроти педагогӣ дар бораи инсон, ҷомеа, масъулият ва рушди шахсият мувофиқат кунанд. Аз ҳамин ҷиҳат, дар фаъолияти тарбиявии муассисаи олий лоихакашӣ бояд ба ташаккули донишчӯи фаъол, масъул ва иҷтимоан баркамол равона гардад.

Дар адабиёти илмӣ таъкид мешавад: Ин иқтибос барои таҳқиқоти мо муҳим аст. Зеро дар фаъолияти донишчӯён низ таҷриба танҳо маҷмӯи амалҳо нест. Агар донишчӯ дар лоиха иштирок кунад, онро таҳлил намояд, маънои онро дарк кунад ва натиҷаро бо рушди худ пайваст созад, ин таҷриба ба захираи шахсии ӯ табдил меёбад.

Лоихакашӣ дар идоракунии муосир низ воситаи муҳими самаранокӣ мебошад. Он равандҳои кориро ба тартиб меорад, вазифаҳо ва

масъулиятҳоро муайян мекунад, ҳамоҳангсозии дохилиро беҳтар месозад ва барои амалисозии ташаббусҳо нақшаи равшан пешниҳод менамояд. Дар ташкилотҳои донишҷӯён чунин равиш махсусан муҳим аст, зеро аксар вақт фаъолият дар онҳо аз ташаббуси шахсӣ, шавқ ва имкониятҳои маҳдуд вобаста мебошад. Лоихакашӣ ба ин фаъолият тартиб, устуворӣ ва самти муайян медиҳад.

Дар ҳар гуна соҳа — хоҳ муҳандисӣ бошад, хоҳ технология, меъморӣ, дизайн ё педагогика — лоихакашӣ марҳилаи муҳими омодагӣ ба фаъолияти амалӣ мебошад. Он ба иштирокчиён имконият медиҳад, ки пешакӣ мақсадро муайян кунанд, пайдарпайии амалҳоро бинанд, мушкилоти эҳтимолиро пешбинӣ намоянд ва роҳҳои муносибро интихоб кунанд. Бе лоихакашӣ фаъолият метавонад пароканда ва камсамар шавад. Баръакс, лоихаи хуб тарҳрезӣшуда ба кор низом, равшанӣ ва натиҷабахшӣ мебахшад.

Дар лоихакашӣ мантиқ ҷойи махсус дорад. Мантиқ имкон медиҳад, ки зиддиятҳо муайян карда шаванд, вариантҳои гуногуни қарор муқоиса гарданд ва оқибатҳои эҳтимолии онҳо арзёбӣ шаванд. Равиши мантиқӣ нишон медиҳад, ки оё амалҳои интихобшуда ба мақсад, захираҳо ва шароити воқеӣ мувофиқанд ё не. Ба ҳамин сабаб, лоихакашӣ аз маҷмӯи фикрҳои тасодуфӣ ба раванди огоҳона ва далелноки ҷустуҷӯи роҳи беҳтарин табдил меёбад.

Принсипи мантиқи лоихакашӣ маънои онро дорад, ки ҳар унсури лоиха вазифаи муайян дошта бошад ва бо мақсади умумӣ пайванд ёбад. Мақсад, вазифа, восита, муҳлат, захира ва натиҷаи интизоршаванда бояд бо ҳам мувофиқ бошанд. Агар ин пайванд вучуд надошта бошад, лоиха дар амал душвор иҷро мешавад. Аз ин рӯ, мантиқи лоихакашӣ устуворӣ, фаҳмоӣ ва самаранокӣ корро таъмин мекунад.

Банақшагирӣ низ қисми ҷудонашавандаи лоихакашӣ мебошад. Он муайян намудани мақсадҳо, таҳияи стратегия, нишон додани қадамҳои мушаххас, таҳлили захираҳо ва таъини муҳлатҳоро дар бар мегирад. Банақшагирӣ ба ташкилот ва шахс имкон медиҳад, ки вақт, қувва, маблағ ва

имкониятҳоро оқилона истифода баранд. Дар фаъолияти ташкилотҳои донишҷӯён ин раванд ба тақсимои дурусти вазифаҳо ва пешгирии бесарусомонӣ мусоидат мекунад.

Пешбинӣ ва прогноз низ дар фаъолияти лоиҳавӣ аҳамияти калон доранд. Пешбинӣ ба ташкилот имкон медиҳад, ки эҳтимоли тағйирот, мушкилот ё имкониятҳои навро пешакӣ дарк кунад. Прогноз бошад, ба таҳлили маълумот, таҷриба ва шароити мавҷуда таъяс мекунад. Дар фаъолияти тарбиявӣ прогноз маъноӣ онро дорад, ки ташкилот бояд пешакӣ донанд: кадом лоиҳа ба донишҷӯён бештар таъсир мерасонад, кадом мушкилот метавонад пеш ояд ва барои пешгирии онҳо чӣ бояд кард.

Дар таҳияи стратегия барои ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯён бояд дар хотир дошт, ки мафҳуми “стратегӣ” танҳо маъноӣ дарозмуддат буданро надорад. Стратегия пеш аз ҳама интихоби самтҳои муҳим ва афзалиятҳои асосиро ифода мекунад. Дар адабиёти идоракунӣ таъкид мешавад: «Стратегияи хуб метавонад дар ду саҳифа баён карда шавад. Агар ин имконнопазир бошад, эҳтимол аст, ки он стратегия ба қадри кофӣ равшан нест» [71, с. 140–142]. Ин гуфта барои ташкилотҳои донишҷӯён низ муҳим аст. Стратегия бояд фаҳмо, кӯтоҳ, амалӣ ва ба масъалаҳои воқеӣ равона бошад.

Дар китоби «Управление по результатам» стратегия чунин шарҳ дода мешавад: «Стратегия пайвастанӣ захираҳо ва салоҳиятҳои ташкилот бо шароит ва имкониятҳои муҳити беруна барои расидан ба мақсади асосӣ мебошад» [76, с. 301]. Ин таъриф нишон медиҳад, ки стратегия танҳо орзу ё нияти умумӣ нест. Он бояд ба захираҳои воқеӣ, имкониятҳои ташкилот ва вазъи муҳит таъяс кунад. Барои ташкилоти донишҷӯён чунин равиш маъноӣ онро дорад, ки ҳангоми тарҳрезии фаъолият бояд шумораи иштирокчиён, таҷрибаи онҳо, дастгирии маъмурият, имкониятҳои молиявӣ ва шарикони эҳтимолӣ ба назар гирифта шаванд.

Г. Минтсберг, Б. Альстрэнд ва Ч. Лэмпел дар таҳлили мактабҳои стратегия нишон медиҳанд, ки стратегия аз чанд унсури ба ҳам алоқаманд

иборат аст: нақша, принципи рафтор, мавқеъ, дурнамо ва усули амал [53]. Дар заминаи фаъолияти донишҷӯён ин маънои онро дорад, ки ташкилот бояд на танҳо нақша дошта бошад, балки тарзи рафтор, мавқеи иҷтимоӣ, дидгоҳи оянда ва роҳҳои амалӣ намудани мақсадҳоро низ муайян кунад.

Стратегияи ташкилоти донишҷӯён бояд ҳам устувор ва ҳам чандир бошад. Устуворӣ барои нигоҳ доштани самт лозим аст. Чандирӣ бошад, барои мутобиқ шудан ба шароити нав зарур мебошад. Агар стратегия аз ҳад зиёд саҳт бошад, ташкилот ба тағйирот ҷавоб дода наметавонад. Агар аз ҳад зиёд умумӣ бошад, фаъолияти ташкилот пароканда мегардад. Бинобар ин, дар таҳияи стратегия бояд байни мақсади устувор ва усули чандири амал тавозун нигоҳ дошта шавад.

Ҳангоми таҳлили фаъолияти ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯён дар муҳити шаҳрӣ масъалаи лоиҳакашии иҷтимоӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Лоиҳакашии иҷтимоӣ ба фаъолияти инсон равона шудааст ва мақсади он беҳтар намудани муҳити иҷтимоӣ мебошад. Он бо масъалаҳои зиндагии одамон, муносибатҳои иҷтимоӣ, талаботи гурӯҳҳои гуногун ва роҳҳои ҳалли мушкилоти ҷомеа сару кор дорад.

В.И. Курбатов ва О.В. Курбатова лоиҳакашии иҷтимоиро ҳамчун фаъолияти мақсаднок барои тағйир додани вазъи иҷтимоӣ ва беҳтар намудани шароити зиндагии инсон баррасӣ мекунанд [44]. Дар ин равиш нуқтаи асосӣ ҳуди инсон ва ниёзҳои ӯ мебошад. Барои ташкилотҳои донишҷӯён ин хеле муҳим аст, зеро лоиҳаҳои онҳо бояд ба мушкилоти воқеии донишҷӯён ва ҷомеа равона шаванд.

Шартҳои пайдоиши лоиҳакашии иҷтимоӣ гуногунанд. Пеш аз ҳама, талаботи ҷомеа ба тағйирот вучуд дорад. Агар дар муҳит мушкилот, нобаробарӣ, камбуди хизматрасонӣ, заъфи робитаҳои иҷтимоӣ ё паст будани ҷаҳолнокӣ дида шавад, зарурати таҳияи лоиҳа ба миён меояд. Дуюм, рушди идорашаванда талаб мекунад, ки равандҳои иҷтимоӣ на худсарона, балки бо мақсад ва назорат инкишоф ёбанд. Сеюм, ҷомеа ҳамеша ба эҷодкории

иҷтимоӣ ниёз дорад, зеро масъалаҳои нав роҳҳои нави ҳалли худро талаб мекунанд.

Лоихакашии иҷтимоӣ барои пешбинӣ кардани оянда низ зарур аст. Он ба ташкилот имкон медиҳад, ки тасаввур кунад: пас аз иҷрои лоиҳа чӣ тағйир меёбад, киҳо аз он фоида мебинанд, кадом хатарҳо мавҷуданд ва кадом натиҷаҳо бояд ба даст оянд. Ҳадафи асосии он беҳтар намудани сифати зиндагӣ, қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти иҷтимоӣ ва ба роҳ мондани ҳамкориҳои солим байни унсурҳои гуногуни ҷомеа мебошад.

Объектҳои лоихакашии иҷтимоӣ метавонанд гуногун бошанд: муассисаҳои таълимӣ, низоми тандурустӣ, оила, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ҷомеаҳои касбӣ, ҷавонон, равандҳои мутобиқшавӣ, ҳамкориҳои байни давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ, низомҳои дастгирӣ ва ҳамёрӣ. Барои ташкилотҳои донишҷӯён ин маънои онро дорад, ки онҳо метавонанд дар самтҳои гуногун фаъол бошанд: аз беҳтар намудани муҳити донишгоҳӣ то лоиҳаҳои экологӣ, хайриявӣ, фарҳангӣ, касбӣ ва маърифатӣ.

Схемаи маъмули лоихакашии иҷтимоӣ чанд марҳиларо дар бар мегирад: муайян намудани мушкилот, таҳлили вазъият, ифодаи дархости иҷтимоӣ, тартиб додани “шиносномаи иҷтимоӣ”-и лоиҳа, муайян кардани мақсад, гузоштани вазифаҳо, пешбинӣ намудани сценарияҳои эҳтимоӣ, муайян кардани меъёрҳои арзёбӣ, санҷиш ва ислоҳи натиҷаҳои аввалия, сохтани модели лоиҳа, таҳияи сохтори лоиҳа ва омода намудани варианти ниҳоӣ. Ин пайдарпайӣ ба ташкилоти донишҷӯён ёрӣ медиҳад, ки фаъолияти худро тасодуфӣ не, балки асоснок ва мураббаъ ба роҳ монад.

Дар фаъолияти тарбиявии муассисаи олии чунин равиш аҳамияти калон дорад. Зеро тарбия танҳо бо сухан ё чорабиниҳои якдафъаина натиҷа намедиҳад. Он бояд ҳамчун раванд таҳия, амалӣ, назорат ва такмил дода шавад. Лоихакашии иҷтимоӣ ва педагогӣ имкон медиҳад, ки тарбия бо ҳаёти воқеии донишҷӯён, ниёзҳои онҳо ва вазифаҳои ҷомеа пайваст гардад.

Принсипи “зиндагӣ кардани фаъолият” низ барои лоихакашии тарбиявӣ муҳим аст. Ин принсип ба равиши фаъолияти А.Н. Леонтьев таъ

мекунад. Маънои он чунин аст: донишчӯ набояд танҳо дар фаъолияти муайян иштирок кунад, балки бояд маъно, арзиш ва натиҷаи онро дарк намояд. Вақте фаъолият барои донишчӯ маънодор мешавад, он ба қисми рушди шахсии ӯ табдил меёбад.

Фаъолият ҳамеша дар муҳити иҷтимоӣ амалӣ мегардад. Донишчӯ бо дигарон ҳамкорӣ мекунад, таҷриба мегирад, худро месанҷад ва дар ин раванд арзишҳои навро аз худ мекунад. Маҳз ҳамин таҷриба метавонад дар ӯ масъулият, муносибати фаъл ба ҷомеа ва ҳисси аҳамияти шахсӣ ташаккул диҳад. Аз ин рӯ, фаъолияти тарбиявӣ бояд на танҳо ба додани дониш ва малака, балки ба ташаккули маъно, арзиш ва мавқеи зиндагӣ равона бошад.

Ҳамин тариқ, таҳияи усулҳои фаъолияти тарбиявӣ дар муассисаи олии муосир бояд ба лоиҳакашӣ, банақшагирӣ, таҳлили эҳтиёҷот, мониторинг, робитаи бозгашт ва иштироки фаёли донишчӯён таъяс кунад. Дар чунин раванд донишчӯён танҳо объекти тарбия нестанд. Онҳо иштирокчиён, ташаббускорон ва ҳаммуаллифони муҳити тарбиявии донишгоҳ мегарданд.

Дар баробари асосҳои назариявӣ, фаъолияти тарбиявӣ дар муассисаи олии муосир бояд шакли амалӣ ва татбиқшаванда дошта бошад. Агар усулҳои тарбия танҳо дар сатҳи умумӣ баён карда шаванд, онҳо дар фаъолияти ҳаррӯзаи донишгоҳ натиҷаи устувор намедиханд. Аз ин рӯ, зарур аст, ки ҳар як самти тарбиявӣ ба шакли мушаххаси кор, нишондиҳандаи натиҷа ва воситаи арзёбӣ пайваст карда шавад. Танҳо дар ин ҳолат фаъолияти тарбиявӣ аз маҷмӯи чорабиниҳои пароканда ба низоми мақсадноки рушди шахсияти донишчӯ табдил меёбад.

Дар муассисаи олии муосир усулҳои фаъолияти тарбиявӣ бояд ба талаботи воқеии донишчӯён, имкониятҳои донишгоҳ ва вазифаҳои рушди ҷомеа мувофиқ бошанд. Яъне, тарбия набояд танҳо ҳамчун қисми иловагии раванди таълим фаҳмида шавад. Он бояд бо таҳсил, илм, фаъолияти ҷамъиятӣ, рушди касбӣ, фарҳанги муошират ва худшиносии шаҳрвандии донишчӯён робитаи зич дошта бошад.

Аз ин нуқтаи назар, фаъолияти тарбиявӣ метавонад дар асоси чанд самти асосӣ ташкил карда шавад: тарбияи шаҳрвандӣ, рушди роҳбарӣ, тарбияи ахлоқӣ, фаъолияти ихтиёрӣ, рушди касбӣ, тарбияи ватандӯстӣ ва ташаккули фарҳанги рақамӣ. Ҳар яке аз ин самтҳо бояд на танҳо дар шакли суҳанронӣ ва чорабинӣ, балки тавассути фаъолияти амалӣ, иштирок, таҳлил ва натиҷагирӣ татбиқ гардад.

Ҷадвали 2.3.1 — Самтҳо ва усулҳои фаъолияти тарбиявӣ дар муассисаи таҳсилоти олии муосир

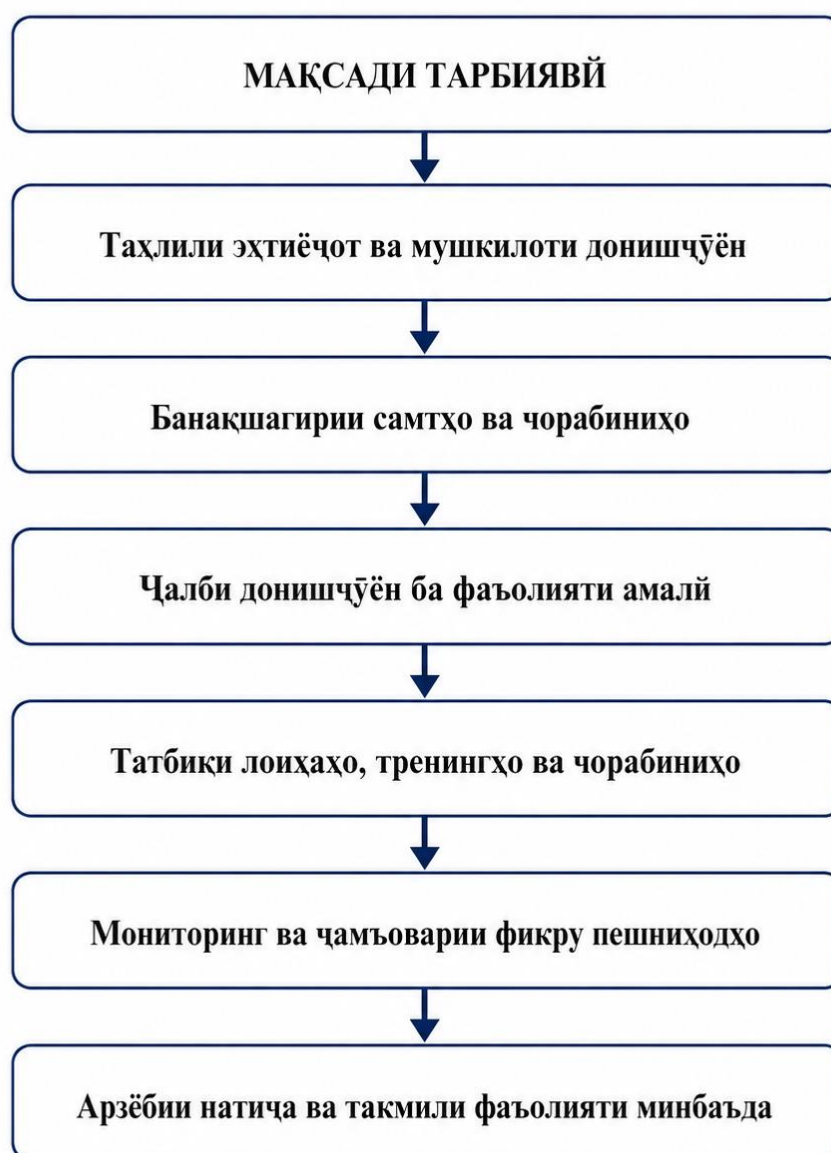
Самти фаъолияти тарбиявӣ	Усулҳои асосии татбиқ	Натиҷаи интизоршаванда
Тарбияи шаҳрвандӣ	Суҳбатҳо, муҳоҳисаҳо, вохӯриҳо, иштирок дар корҳои ҷамъиятӣ	Ташаккули масъулияти шаҳрвандӣ ва мавқеи иҷтимоӣ
Рушди роҳбарӣ	Тренингҳо, идоракунии лоиҳаҳо, кор дар гурӯҳ, тақсимои вазифаҳо	Инкишофи ташаббускорӣ, ташкилотчигӣ ва қобилияти қабули қарор
Тарбияи ахлоқӣ	Муҳокимаи масъалаҳои одоб, эҳтиром, масъулият ва муносибатҳои байниҳамдигарӣ	Баланд шудани фарҳанги рафтор ва эҳтиром ба дигарон
Фаъолияти ихтиёрӣ	Иштирок дар корҳои хайриявӣ, экологӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ	Тақвияти инсонпарварӣ, ҳамдардӣ ва ҳисси хизмат ба ҷомеа
Рушди касбӣ	Семинарҳо, вохӯриҳо бо мутахассисон, таҷрибаи лоиҳавӣ	Омодагии донишҷӯ ба бозори меҳнат ва фаъолияти мустақил
Тарбияи ватандӯстӣ	Чорабиниҳои фарҳангӣ, омӯзиши таърих, сафарҳои маърифатӣ	Тақвияти худшиносии миллӣ ва эҳтиром ба арзишҳои миллӣ
Фарҳанги рақамӣ	Омӯзиши истифодаи дурусти шабакаҳои иҷтимоӣ, амнияти иттилоотӣ	Баланд шудани саводнокии рақамӣ ва масъулияти иттилоотӣ

Аз ҷадвал бармеояд, ки фаъолияти тарбиявӣ танҳо бо як усул маҳдуд намешавад. Он бояд шаклҳои гуногуни корро дар бар гирад, зеро ҳуди донишҷӯён низ аз рӯйи шавқ, қобилият, сатҳи фаъолият ва эҳтиёҷоти шахсӣ аз ҳам фарқ мекунанд. Барои як гурӯҳ иштирок дар муҳоҳисаҳо таъсирбахш

аст, барои гурӯҳи дигар — фаъолияти волонтерӣ, барои қисми сеюм — лоиҳаҳои касбӣ ё тренингҳои роҳбарӣ. Аз ин рӯ, низоми тарбиявӣ бояд чандир бошад ва имконият диҳад, ки ҳар донишҷӯ шакли мувофиқи иштироки худро пайдо кунад.

Барои фаҳмотар нишон додани сохтори фаъолияти тарбиявӣ дар муассисаи олий чунин модели умумиро пешниҳод кардан мумкин аст.

Расми 2.3.1 — Модели ташкили фаъолияти тарбиявӣ дар муассисаи олии муосир

Ин модел нишон медиҳад, ки фаъолияти тарбиявӣ бояд аз таҳлили воқеии вазъият оғоз ёбад. Агар донишгоҳ пеш аз ташкили чорабинӣ

эхтиёҷоти донишҷӯёнро омӯзад, кори тарбиявӣ ба талаботи воқеии онҳо наздик мегардад. Масалан, агар маълум шавад, ки донишҷӯён ба малакаҳои роҳбарӣ, суҳанронӣ, кор бо технологияҳои рақамӣ ё омодагӣ ба фаъолияти касбӣ бештар ниёз доранд, пас чорабиниҳо бояд маҳз ба ҳамин самтҳо равона карда шаванд.

Дар ин раванд банақшагирӣ аҳамияти калон дорад. Ҳар як чорабинӣ бояд мақсад, вазифа, гурӯҳи иштирокчиён, муҳлат, масъулон ва натиҷаи интизоршаванда дошта бошад. Агар ин унсурҳо пешакӣ муайян нашаванд, чорабинӣ метавонад танҳо хусусияти расмӣ гирад. Аммо вақте мақсад ва натиҷа равшан аст, ҳам ташкилкунандагон ва ҳам иштирокчиён хубтар мефаҳманд, ки барои чӣ ин фаъолият гузаронида мешавад ва чӣ фоида дорад.

Диаграммаи зерин метавонад ҳамчун намунаи тақсимои самтҳои асосии фаъолияти тарбиявӣ дар муассисаи олии истифода шавад. Рақамҳо шартӣ мебошанд ва онҳоро баъд аз пурсиш ё таҳлили воқеӣ иваз кардан мумкин аст.

Диаграмма 2.3.1 — Таносуби самтҳои асосии фаъолияти тарбиявӣ дар муассисаи олии

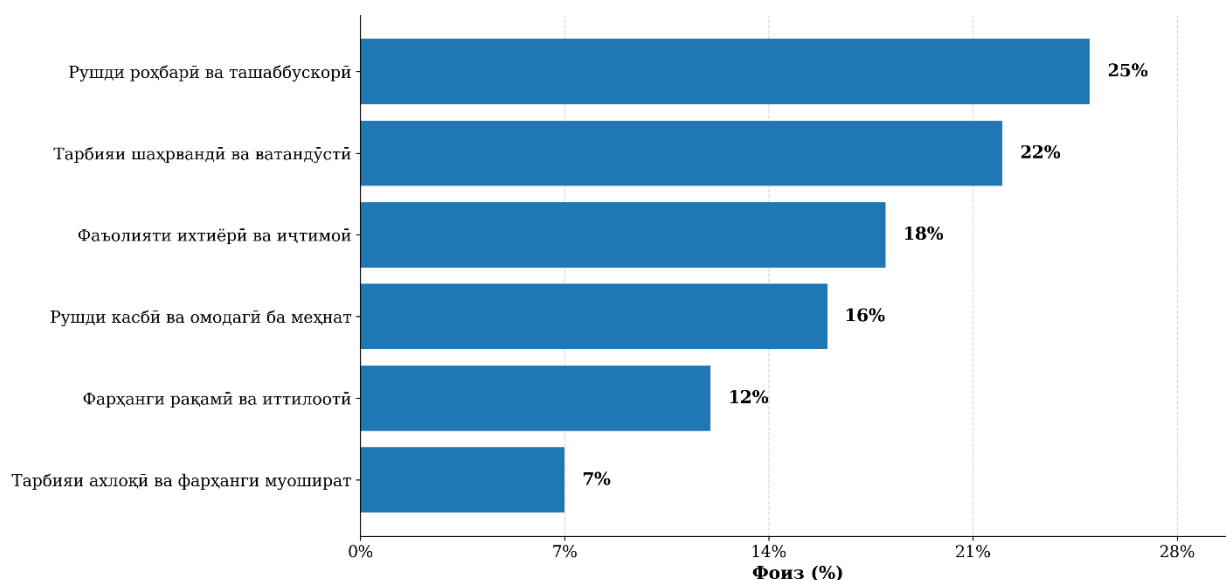

Диаграмма нишон медиҳад, ки дар шароити муассисаи олии муосир самтҳои роҳбарӣ, ташаббускорӣ, тарбияи шахрвандӣ ва фаъолияти иҷтимоӣ бояд ҷойи муҳим дошта бошанд. Ин бесабаб нест. Донишҷӯ имрӯз танҳо қабулкунандаи дониш нест; ӯ бояд қобилияти фикрронӣ, муошират, ҳамкорӣ,

кабули қарор ва масъулиятро низ аз худ намояд. Маҳз ҳамин сифатҳо баъдтар дар фаъолияти касбӣ ва ҳаёти иҷтимоии ӯ нақши муҳим мебозанд.

Яке аз масъалаҳои муҳим дар фаъолияти тарбиявӣ ҷалби ҳуди донишҷӯён ба таҳия ва татбиқи чорабиниҳо мебошад. Агар чорабиниҳо танҳо аз тарафи маъмурият ё омӯзгорон тарҳрезӣ шаванд, донишҷӯён ҳудро бештар ҳамчун иштирокчии ғайрифавол эҳсос мекунанд. Аммо вақте онҳо дар интиҳоби мавзӯ, тарҳрезии барнома, тақсимои вазифаҳо ва арзёбии натиҷаҳо иштирок мекунанд, муносибати онҳо ба фаъолият дигар мешавад. Онҳо ҳудро соҳиби ин раванд меҳисобанд ва масъулияти бештар эҳсос мекунанд.

Аз ҳамин сабаб, дар фаъолияти тарбиявӣ усули “аз донишҷӯ — барои донишҷӯ” самаранок буда метавонад. Маънои ин усул дар он аст, ки донишҷӯён на танҳо шунаванда ё иҷрокунанда, балки ташаббускор ва ҳаммуаллифи чорабиниҳо бошанд. Масалан, гурӯҳи донишҷӯён метавонад лоиҳаи хурди иҷтимоӣ пешниҳод кунад, дигар гурӯҳ барномаи фарҳангӣ омода намояд, гурӯҳи сеюм тренинг ё маҳфили илмиро ташкил кунад. Дар чунин раванд донишҷӯён таҷрибаи воқеии ташкилотчигӣ ва масъулият пайдо мекунанд.

Барои татбиқи чунин равиш дар донишгоҳ механизми зеринро истифода бурдан мумкин аст:

Ҷадвали 2.3.2 — Механизми татбиқи фаъолияти тарбиявӣ дар муассисаи олий

	Марҳила	Мазмун	Иҷрокунандагон	Натиҷа
1	Омӯзиши вазъият	Пурсиш, суҳбат, таҳлили мушкилот ва эҳтиёҷоти донишҷӯён	Куратор, омӯзгор, фаволони донишҷӯён	Муайян шудани масъалаҳои асосӣ
2	Банақшагирӣ	Интиҳоби самтҳо, мақсадҳо, муҳлат ва масъулон	Раёсат, кафедра, куратор, донишҷӯён	Нақшаи мушаххаси тарбиявӣ
3	3. Ташкили гурӯҳҳо	Ҷалби донишҷӯёни фавол ва тақсимои вазифаҳо	Масъулони тарбия ва донишҷӯён	Гурӯҳҳои корӣ ва ташаббускор
4	Амалисозӣ	Гузaronидани чорабиниҳо, тренингҳо, лоиҳаҳо ва	Донишҷӯён, омӯзгорон, шарикон	Иштироки фавол ва таҷрибаи

		аксияҳо		амалӣ
5	Мониторинг	Назорат, чамъоварии фикру пешниҳодҳо, таҳлили раванди иҷро	Масъулон ва иштирокчиён	Муайян шудани камбудҳо ва дастовардҳо
6	Арзёбӣ	Хулоса, ҳисобот, таҳлили таъсир ба донишҷӯён	Комиссия, куратор, донишҷӯён	Натиҷаҳои ченшаванда ва тавсияҳо
7	Такмил	Ислоҳи нақша ва беҳтар кардани фаъолияти минбаъда	Ҳамаи ҷонибҳо	Баланд шудани самаранокии кор

Дар ин механизм марҳилаи мониторинг ва арзёбӣ аҳамияти махсус дорад. Дар таҷриба баъзан чунин мешавад, ки чорабинӣ гузаронида мешавад, аксҳо гирифта мешаванд, ҳисобот навишта мешавад, вале таъсири воқеии он ба донишҷӯён таҳлил намегардад. Барои кори илмӣ ва тарбиявии муосир чунин муносибат кофӣ нест. Бояд муайян карда шавад, ки баъди чорабинӣ дар донишҷӯён чӣ тағйир ёфт: оё онҳо малакаи нав гирифтанд, оё сатҳи фаъолиятшон баланд шуд, оё онҳо барои ташаббуси минбаъда омода гардиданд, оё муносибати онҳо ба масъалаҳои иҷтимоӣ дигар шуд.

Барои ин истифодаи нишондиҳандаҳои одӣ, вале ченшаванда зарур аст. Масалан, шумораи иштирокчиён, шумораи донишҷӯёни ташаббускор, сатҳи қаноатмандии иштирокчиён, шумораи пешниҳодҳои донишҷӯён, шумораи лоиҳаҳои амалӣшуда ва иштироки такрории донишҷӯён дар чорабиниҳо метавонанд ҳамчун нишондиҳанда истифода шаванд. Аммо нишондиҳандаҳои сифатӣ низ муҳиманд: тағйир ёфтани муносибат, баланд шудани эътимод ба худ, рушди масъулият, беҳтар шудани муошират ва қобилияти кор дар гурӯҳ.

Дар ин замина чунин низоми арзёбиро пешниҳод кардан мумкин аст:

Ҷадвали 2.3.3 — Нишондиҳандаҳои арзёбии самаранокии фаъолияти тарбиявӣ

Нишондиҳанда	Тарзи муайян кардан	Аҳамият
Шумораи иштирокчиён	Рӯйхат, бақайдгирӣ, ҳисобот	Нишон медиҳад, ки чорабинӣ то чӣ андоза фарогир буд

Сатҳи фаълнокӣ	Мушоҳида, иштироки амалӣ, пешниҳоди идеяҳо	Дарачаи иштироки воқеии донишҷӯёнро нишон медиҳад
Қаноатмандии донишҷӯён	Пурсиш ё саволномаи кӯтоҳ	Муайян мекунад, ки чорабинӣ барои донишҷӯён ғоиданок буд ё не
Малакаҳои бадастомада	Худбаҳодиҳӣ, суҳбат, натиҷаи кори гурӯҳӣ	Таъсири тарбиявӣ ва омӯзиширо нишон медиҳад
Шумораи ташаббусҳои нав	Пешниҳодҳо, лоиҳаҳои донишҷӯён	Нишонаи рушди ташаббускорӣ мебошад
Давомнокии таъсир	Иштироки такрорӣ, фаъолияти минбаъда	Устувории натиҷаи тарбиявиро муайян мекунад

Чунин низоми арзёбӣ ба муассисаи олий имкон медиҳад, ки фаъолияти тарбиявиро на танҳо аз рӯйи шумораи чорабиниҳо, балки аз рӯйи таъсири воқеии он ба рушди донишҷӯён таҳлил намояд. Ин барои беҳтар намудани сифати кори тарбиявӣ аҳамияти калон дорад. Зеро мақсади асосӣ зиёд кардани шумораи чорабиниҳо нест, балки ташаккули донишҷӯи масъул, фаъол, бофарҳанг ва омода ба ҳаёти иҷтимоӣ мебошад.

Дар баробари ин, фаъолияти тарбиявӣ бояд бо муҳити рақамӣ низ мутобиқ карда шавад. Имрӯз қисми зиёди ҳаёти донишҷӯён дар фазои иттилоотӣ мегузарад. Онҳо аз шабакаҳои иҷтимоӣ, платформаҳои таълимӣ, гурӯҳҳои онлайнӣ ва манбаъҳои гуногуни рақамӣ истифода мебаранд. Аз ин рӯ, фаъолияти тарбиявӣ низ бояд аз ин муҳит канор намонад. Донишгоҳ метавонад тавассути платформаҳои рақамӣ пурсишҳо гузаронад, чорабиниҳоро эълон кунад, натиҷаҳоро паҳн намояд, гурӯҳҳои мубоҳисавӣ ташкил кунад ва бо донишҷӯён робитаи доимӣ дошта бошад.

Аммо рақамикунонии фаъолияти тарбиявӣ танҳо маънои сохтани гурӯҳ дар шабакаи иҷтимоиро надорад. Муҳим он аст, ки донишҷӯён фарҳанги дурусти истифодаи иттилоотро омӯзанд. Онҳо бояд донанд, ки чӣ гуна маълумоти дурустро аз нодуруст фарқ кунанд, дар муҳити онлайн боэҳтиром муошират намоянд, амнияти шахсии худро ҳифз кунанд ва аз шабакаҳои иҷтимоӣ барои рушди худ истифода баранд. Аз ин рӯ, яке аз самтҳои нави фаъолияти тарбиявӣ бояд тарбияи фарҳанги рақамӣ бошад.

Ҳамчунин дар фаъолияти тарбиявии муассисаи олий ҳамкориҳои омӯзгор ва донишчӯ нақши муҳим дорад. Омӯзгор дар ин раванд танҳо назораткунанда нест. Ӯ бояд роҳнамо, мушовир ва шарикӣ рушди донишчӯ бошад. Вақте омӯзгор ба ташаббуси донишчӯён бо эҳтиром муносибат мекунад, онҳоро дастгирӣ менамояд ва дар ҳолати зарурӣ маслиҳат медиҳад, фазои боварӣ ба вучуд меояд. Ин фазо барои рушди шахсияти донишчӯ бисёр муҳим аст.

Кураторони гурӯҳҳо низ дар ташкили фаъолияти тарбиявӣ нақши калон доранд. Онҳо метавонанд бо донишчӯён робитаи наздик дошта бошанд, мушкилоти онҳоро сари вақт фаҳманд, ба онҳо дар интихоби роҳҳои иштирок кумак расонанд ва фазои солими гурӯҳиро таъмин намоянд. Аммо барои самаранок будани ин кор ҳудуд куратор низ бояд омодагии методӣ дошта бошад. Барои ҳамин, дар донишгоҳҳо гузаронидани семинарҳо ва омӯзишҳо барои кураторону масъулони тарбия зарур мебошад.

Фаъолияти тарбиявӣ инчунин бояд бо таҷрибаи касбӣ ва ояндаи меҳнатии донишчӯ пайваст бошад. Агар донишчӯ дар ҷорабинӣ танҳо иштирок кунад, таъсир як дараҷа мешавад. Аммо агар ӯ дар ҷараёни фаъолияти тарбиявӣ малакаи муошират, идоракунии, таҳлил, баромад кардан, ҳалли мушкилот ва кор бо гурӯҳро аз худ кунад, ин таҷриба барои касби ояндаи ӯ низ ғоидаовар мегардад. Аз ин рӯ, ҳар як фаъолияти тарбиявӣ бояд имконияти рушди малакаҳои амалӣ дошта бошад.

Масалан, ҳангоми ташкил намудани як ҷорабинии фарҳангӣ донишчӯ метавонад нақша тартиб диҳад, бо иштирокчиён кор кунад, буҷетро ҳисоб намояд, эълон омода созад, барномаҳо пеш барад ва натиҷаро таҳлил кунад. Ин ҳама малакаҳои воқеии ҳаётӣ ва касбӣ мебошанд. Ҳамин тавр, фаъолияти тарбиявӣ метавонад ба як майдони омӯзиши амалӣ табдил ёбад.

Барои он ки чунин фаъолият устувор бошад, дар донишгоҳ зарур аст, ки низомии дастгирии ташаббусҳои донишчӯён ба вучуд оварда шавад. Ин низом метавонад аз чанд унсур иборат бошад: марказ ё шуъбаи дастгирии ташаббусҳо, машварати омӯзгорон, озмуни лоиҳаҳои донишчӯён, дастгирии

иттилоотӣ, имконияти истифодаи толорҳо ва таҷҳизот, инчунин ҳавасмандгардонии донишҷӯёни фаъол. Ҳавасмандгардонӣ метавонад на танҳо моддӣ, балки маънавӣ бошад: сипоснома, тавсиянома, сертификат, муаррифӣ дар сомонаи донишгоҳ ва ҷалб ба ҷорабиниҳои сатҳи баланд.

Дар натиҷа, фаъолияти тарбиявӣ дар муассисаи олии муосир бояд ҳамчун низоми кушода, ҷандир ва иштирокмехвар ташкил карда шавад. Дар чунин низом донишҷӯён на танҳо қабулқунандаи таъсири тарбиявӣ, балки иштирокчӣ ва эҷодқунандаи муҳити тарбиявӣ мебошанд. Ин равиш ба рушди масъулият, худшиносӣ, ташаббускорӣ ва омодагии онҳо ба фаъолияти иҷтимоӣ ва касбӣ мусоидат мекунад.

Хулосаи боби II

Дар боби мазкур масъалаҳои марбут ба ташкили низоми тарбиявии муассисаи таҳсилоти оӣ дар асоси принсипҳои худташкилдихӣ ва нақши ташкилотҳои ҷамъиятии ҷавонон дар рушди шахсияти донишҷӯён баррасӣ гардиданд. Таҳлил нишон дод, ки дар шароити муосир фаъолияти тарбиявӣ бояд аз шаклҳои анъанавӣ ва яксамта берун рафта, ба ташаккули муҳити фаъоли иҷтимоӣ ва шахрвандии донишгоҳ равона карда шавад. Дар чунин муҳит донишҷӯ ҳамчун иштирокчии фаъоли раванди таълим ва тарбия баромад намуда, имконият пайдо мекунад, ки қобилият, ташаббус ва масъулияти худро дар амал татбиқ намояд.

Муайян гардид, ки низоми тарбиявие, ки ба худташкилдихӣ таъя мекунад, барои донишҷӯён шароити мусоид фароҳам меорад, то онҳо дар ташкили ҳаёти донишгоҳӣ фаъолона иштирок намоянд, андешаи худро озодона баён кунанд ва дар қабули қарорҳо саҳм гузоранд. Чунин равиш ба рушди тафаккури интиқодӣ, мустақилият, масъулиятшиносӣ ва фаъолнокии иҷтимоии донишҷӯён мусоидат мекунад. Дар ин гуна муҳит донишҷӯ дигар танҳо қабулқунандаи дониш нест, балки субъекти фаъоли раванди таълим ва тарбия ба ҳисоб меравад. Ин ҳолат барои ташаккули шахсияти дорои мавқеи

устувори шахрвандӣ ва омодагӣ ба фаъолияти мустақилонаи иҷтимоӣ аҳамияти калон дорад.

Дар чараёни таҳлил ҳамчунин нишон дода шуд, ки иштироки донишҷӯён дар лоиҳаҳо, чорабиниҳои илмӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва волонтерӣ барои рушди ҳамаҷонибаи шахсият нақши муҳим мебозад. Тавассути чунин фаъолият донишҷӯён таҷрибаи воқеии ҳамкорӣ, ташкилотчигӣ, роҳбарӣ ва масъулияти ҷамъиятиро ба даст меоранд. Ин таҷрибаҳо на танҳо ба тақмили малакаҳои иҷтимоӣ ва коммуникатсионӣ мусоидат мекунанд, балки барои омодагии касбӣ ва мутобиқшавӣ ба муҳити ҷомеаи муосир низ аҳамияти муҳим доранд.

Дар боб нақши ташкилотҳои ҷамъиятии ҷавонон дар Тоҷикистон ҳамчун унсури муҳими муҳити тарбиявӣ низ мавриди омӯзиш қарор гирифт. Муайян шуд, ки чунин ташкилотҳо барои қонеъ намудани эҳтиёҷоти маънавӣ, иҷтимоӣ ва касбии донишҷӯён шароити мусоид фароҳам меоранд. Фаъолияти онҳо самтҳои гуногун, аз ҷумла фарҳангӣ, маърифатӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ, экологӣ ва волонтериро дар бар гирифта, ба ҷавонон имконият медиҳад, ки қобилият ва манфиатҳои худро васеътар амалӣ намоянд. Ин гуногунӣ барои рушди иқтисодӣ эҷодӣ ва иҷтимоии донишҷӯён аҳамияти махсус дорад.

Таҳлил инчунин нишон дод, ки самаранокии низоми тарбиявӣ аз мавҷудияти методологияи ягона ва муназзам вобаста мебошад. Чунин методология бояд тамоми самтҳои фаъолияти донишҷӯён — таълимӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва беруназдариро ба як низоми ҳамоҳанг муттаҳид намояд. Дар маркази ин раванд мақсадгузорӣ, банақшагирии стратегӣ, дастгирии худташқилдиҳӣ, ҳамкориҳои субъектҳои муҳити таълимӣ ва арзёбии мунтазами натиҷаҳо қарор доранд. Танҳо дар сурати мавҷуд будани чунин низоми ҳамоҳанг имкон пайдо мешавад, ки фаъолияти тарбиявӣ хусусияти пайваста ва самаранок касб намояд.

Ҳамзамон, лоиҳакашии стратегии ташкилотҳои ҷамъиятии донишҷӯён ҳамчун яке аз воситаҳои муҳими ташкили фаъолияти муассир арзёбӣ гардид.

Муайян намудани миссия ва ҳадафҳо, таҳлили аудиторияи мақсаднок, таҳияи барномаҳо, банақшагирии захираҳо ва ташкили мониторинги мунтазам метавонанд ба баланд гардидани самаранокии фаъолияти чунин ташкилотҳо мусоидат намоянд. Дар ин раванд таҳлили таъсири иҷтимоӣ ва ташаккули модели рафтори шахрвандии донишҷӯён ба фаъолияти ташкилот мазмунӣ амиқи тарбиявӣ мебахшад ва онро ба воситаи муҳими рушди ҷомеаи шахрвандӣ табдил медиҳад.

Ҳамин тавр, метавон хулоса кард, ки фаъолияти тарбиявӣ дар муассисаи таҳсилоти олии муосир бояд ба принципҳои худташқилдиҳӣ, иштироки фаъоли донишҷӯён дар ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва рушди масъулияти иҷтимоӣ асос ёбад. Чунин равиш барои ташаккули шахсияти фаъол, мустақил, дорои тафаккури интиқодӣ ва мавқеи шахрвандии устувор заминаи мусоид фароҳам меорад. Дар натиҷа, муассисаи таҳсилоти олий метавонад на танҳо маркази омодаسازی мутахассисон, балки муҳити воқеии рушди иҷтимоӣ, маънавӣ ва шахрвандии ҷавонон гардад.

БОБИ III. ТАШАККУЛ ВА САМАРАНОКИИ ФАЪОЛИЯТИ ҚОМЕАҲОИ ДОНИШҚЎЁН

3.1. Шартҳои ташаккули иттиҳодияҳои донишқўён дар муассисаҳои таълимӣ

Худташкилдиҳии қомеаи донишқўён дар шакли ташкилоти ҷамъиятии донишқўён ба якҷанд омилҳои асосӣ вобаста мебошад. Пеш аз ҳама, он ба мавҷудияти манфиатҳо ва ҳадафҳои муштараки донишқўён таъяс мекунад. Ин манфиатҳо метавонанд хусусияти таълимӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва касбӣ дошта бошанд. Вақте донишқўён масъалаҳои умумӣ, мушкилоти монанд ва мақсадҳои наздик доранд, эҳтимоли муттаҳид шудани онҳо дар шакли иттиҳодия ё ташкилоти донишқўён бештар мегардад.

Омили дигар — заминаи захиравӣ мебошад. Барои фаъолияти устувори иттиҳодияи донишқўён танҳо хоҳиш ва ташаббус кофӣ нест. Ба он ҷойи қор, имконияти ташкилӣ, дастгирии молиявӣ, вақт, воситаҳои техникӣ ва пуштибонии маъмурияти муассисаи таълимӣ зарур аст. Агар чунин шароит вучуд набошта бошад, ҳатто донишқўёни фаъол низ наметавонанд фаъолияти худро мунтазам ва самаранок ба роҳ монанд.

Нақши неруи роҳбарӣ низ дар ин раванд хеле муҳим аст. Иттиҳодияи донишқўён ба шахсоне ниёз дорад, ки тавонанд донишқўёнро муттаҳид созанд, мақсадҳоро дуруст фаҳмонанд, фаъолияти гурӯҳро ба нақша гиранд ва қорро то натиҷа расонанд. Роҳбарӣ дар ин ҷо маънои фармон доданро надорад. Баръакс, он қобилияти ташкил қардан, шунидани фикри дигарон, тақсим намудани вазифаҳо ва нигоҳ доштани рӯҳияи ҳамқориро дар назар дорад.

Шарти дигари муҳим мувофиқати фаъолияти иттиҳодия бо қонунгузорӣ, устави муассисаи таълимӣ ва санадҳои дохилии он мебошад. Ташкилоти донишқўён бояд дар доираи ҳуқуқӣ амал кунад. Ҳадаф, соҳтор, тартиби интиҳоб, вазифаҳо ва масъулияти аъзои он бояд равшан бошанд.

Танҳо дар ин сурат фаъолияти чунин ташкилот эътимодноқ, қонунӣ ва устувор мегардад.

Дастгирии маъмурияти муассисаи олий низ метавонад ба рушди ташкилоти донишҷӯён такони ҷиддӣ диҳад. Агар роҳбарияти донишгоҳ ба ташаббусҳои донишҷӯён боэътимод муносибат кунад, барои онҳо шароит фароҳам оварад ва пешниҳодҳои онҳоро шунавад, иттиҳодияҳои донишҷӯён ҷаҳолтар мешаванд. Аммо чунин дастгирӣ набояд ба назорати пурра таъдил ёбад. Иттиҳодияи донишҷӯён бояд имкони мустақилона фикр кардан, пешниҳод додан ва таҷриба андӯхтанро дошта бошад.

Ҳамин тавр, ташаккули иттиҳодияи донишҷӯён ба як шартӣ ягона вобаста нест. Он натиҷаи ҳамбастагии чанд омил мебошад: манфиатҳои муштарак, заминаи захиравӣ, роҳбарии ҷаҳол, мувофиқати ҳуқуқӣ, дастгирии маъмурият ва омодагии ҳуди донишҷӯён ба фаъолияти ҷамъиятӣ.

Ташкили автономияи донишҷӯён низ бо маҷмӯи ҳамин омилҳо алоқаманд аст. Дар ин раванд, пеш аз ҳама, дастгирии институтсионалии муассисаи олий аҳамияти калон дорад. Донишгоҳ метавонад барои фаъолияти донишҷӯён ҷой, таҷҳизот, маблағ, дастгирии иттилоотӣ ва имконияти иштирок дар ҷорабиниҳоро фароҳам оварад. Аммо омилҳои субъективӣ, яъне омодагии ҳуди донишҷӯён ба ташаббус ва фаъолияти мустақилона, аз ин ҳам муҳимтар мебошад.

Мақомоти ҳудидоракунии донишҷӯён метавонанд байни донишҷӯён ва маъмурият робитаи созанда ба вуҷуд оваранд. Онҳо ба донишҷӯён имконият медиҳанд, ки манфиатҳои ҳудро ифода намоянд, мушкилотро ба миён гузоранд ва дар ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли онҳо иштирок кунанд. Чунин сохторҳо ба рушди фарҳанги муошират, масъулият, ҳамкорӣ ва иштироки шаҳрвандӣ мусоидат мекунанд.

Иттилоотрасонӣ низ ҷузъи муҳими рушди иттиҳодияҳои донишҷӯён мебошад. Газетаҳои донишҷӯӣ, сомонаҳо, саҳифаҳои шабакаҳои иҷтимоӣ ва платформаҳои рақамӣ метавонанд донишҷӯёнро аз ҷорабиниҳо, имкониятҳо ва лоиҳаҳо огоҳ созанд. Дар шароити муосир бе чунин воситаҳо ҷалби

донишчӯён душвор мегардад. Муҳити иттилоотӣ бояд фаъол, дастрас ва ба забони фаҳмои ҷавонон бошад.

Дастрасӣ ба барномаҳои омӯзишӣ, семинарҳо, тренингҳо ва конференсияҳо низ ба фаъолияти иттиҳодияҳо таъсири мусбат мерасонад. Чунин чорабиниҳо ба донишчӯён кумак мекунад, ки малакаҳои роҳбарӣ, муошират, банақшагирӣ ва кор дар гурӯҳро инкишоф диҳанд. Илова бар ин, барномаҳои ҳавасмандгардонӣ, озмунҳо, сипосномаҳо ва мукофотҳо метавонанд фаъолнокии донишчӯёнро бештар кунанд.

Дар Тоҷикистон ташкили автономияи донишчӯён дар сатҳи давлатӣ низ чанд самти муҳимро дар бар мегирад. Пеш аз ҳама, ин дастгирии ташаббусҳои донишчӯён ва рушди механизмҳои худидоракунии мебошад. Чунин дастгирӣ метавонад дар шакли ҷудо намудани захираҳои моддӣ, маблағгузориҳои лоиҳаҳо, ташкил намудани чорабиниҳо ва фароҳам овардани шароити фаъолияти клубҳо, шӯроҳо ва иттиҳодияҳо зоҳир шавад.

Заминаи меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар ин раванд ҷойи муҳим дорад. Он бояд тартиби фаъолияти ташкилотҳои донишчӯён, клубҳо, шӯроҳо ва шаклҳои ҳамкории онҳоро бо маъмурияти муассисаи таълимӣ муайян намояд. Бе чунин асос фаъолияти донишчӯён пароканда менамояд ва бештар ба ташаббуси шахсони алоҳида вобаста мешавад. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон» барои чунин фаъолият заминаи ҳуқуқӣ фароҳам меорад [1].

Ҳамчунин санадҳои давлатӣ дар соҳаи сиёсати ҷавонон, аз ҷумла Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030, қарори марбут ба Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиш ва фармони таъсиси Шӯрои миллии кор бо ҷавонон, ба дастгирии ташаббусҳои ҷавонон ва рушди фаъолияти онҳо равона шудаанд [10; 12; 14]. Ин санадҳо нишон медиҳанд, ки давлат ҷавононро танҳо ҳамчун объекти тарбия намебинад, балки онҳоро ҳамчун неруи фаъол ва созандаи ҷомеа эътироф мекунад.

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ низ масъалаи тарбияи ҷавонони донишманд, ватандӯст ва соҳиби ҷаҳонбинии

васеъ ҳамчун самти муҳим таъкид мегардад [9]. Аз ин нуқтаи назар, фаъолияти иттиҳодияҳои донишҷӯён метавонад ҳамчун як воситаи муҳими амалӣ намудани сиёсати давлатӣ дар соҳаи ҷавонон баррасӣ шавад.

Модернизатсияи таҳсилот дар Тоҷикистон бо дигаргуниҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва технологӣ алоқаманд аст. Ин раванд талаб мекунад, ки муассисаҳои таълимӣ на танҳо барномаҳои таълимиро нав кунанд, балки донишҷӯёнро ба ҳаёти фаъол, масъулиятнок ва касбӣ омода созанд. Дар ин ҷо иттиҳодияҳои донишҷӯён метавонанд нақши муҳим дошта бошанд, зеро онҳо ба донишҷӯён майдони таҷрибаи воқеӣ медиҳанд.

Ташкили иттиҳодияҳои донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти Тоҷикистон ба маҷмӯи меъёрҳои ҳуқуқӣ ва санадҳои танзимкунанда асос меёбад, ки фаъолияти чунин сохторҳоро муайян ва ба танзим медароранд. Мавҷудияти заминаи ҳуқуқӣ барои фаъолияти иттиҳодияҳои донишҷӯён аҳамияти муҳим дорад, зеро маҳз тавассути он мақом, ваколат, ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои иштирокчиёни ин сохторҳо мушаххас мегарданд. Ин замина ба донишҷӯён имконият медиҳад, ки фаъолияти ҷамъиятии худро дар доираи меъёрҳои муайян ва бо эҳсоси масъулияти ҳуқуқӣ ба роҳ монанд.

Пеш аз ҳама, ҳуқуқи шаҳрвандон ба муттаҳидшавӣ ҳамчун яке аз ҳуқуқҳои асосии инсон ва шаҳрванд эътироф мегардад. Ин ҳуқуқ ба донишҷӯён имконият медиҳад, ки дар асоси манфиат, ҳадаф ва ташаббусҳои муштарак иттиҳодияҳо ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ таъсис диҳанд. Чунин меъёр барои ташаккули муҳити фаъоли шаҳрвандӣ ва иштироки ҷавонон дар ҳаёти ҷамъиятӣ заминаи муҳим фароҳам меорад. Дар доираи муассисаҳои таҳсилоти олӣ ин ҳуқуқ ҳамчун воситаи ҷалби донишҷӯён ба фаъолияти иҷтимоӣ, фарҳангӣ, илмӣ ва тарбиявӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад.

Дар баробари заминаҳои умумии ҳуқуқӣ, фаъолияти ҳар як иттиҳодияи донишҷӯён одатан тавассути устав ё низомномаи дохилӣ танзим карда мешавад. Ин ҳуҷҷатҳо мақсад ва самтҳои асосии фаъолияти ташкилотро муайян намуда, сохтор ва тартиби фаъолияти онро мушаххас месозанд. Дар низомнома одатан вазифаҳои асосии иттиҳодия, тартиби интиҳоб ва

фаъолияти роҳбарият, ҳуқуқ ва уҳдадорихои аъзоён, шаклҳои иштирок ва механизмҳои қабули қарорҳо нишон дода мешаванд. Маҳз чунин санадҳо барои фаъолияти муназзам ва шаффофи иттиҳодия заминаи ташкилӣ фароҳам меоранд.

Аҳамияти санадҳои дохилӣ инчунин дар он ифода меёбад, ки онҳо муносибати иттиҳодияи донишҷӯёро бо маъмурияти муассисаи таълимӣ муайян мекунанд. Дар асоси чунин ҳуҷжатҳо доираи ҳамкорӣ, шаклҳои дастгирӣ ва тартиби иштироки донишҷӯён дар муҳокимаи масъалаҳои донишгоҳӣ равшан мегардад. Ин ҳолат метавонад барои пешгирии нофаҳмиҳо ва ташкили ҳамкории созанда байни донишҷӯён ва маъмурият мусоидат намояд. Ҳангоми мавҷуд будани низоми равшани ҳамкорӣ фаъолияти иттиҳодияҳо бештар самаранок ва устувор мегардад.

Ҳамзамон, санадҳои танзимкунанда ба ташаккули фарҳанги ҳуқуқӣ ва масъулиятшиносӣ дар байни донишҷӯён таъсири мусбат мерасонанд. Донишҷӯён дар раванди фаъолияти ҷамъиятӣ меомӯзанд, ки фаъолияти ташкилӣ бояд дар доираи қоида ва уҳдадорихои муайян амалӣ гардад. Ин таҷриба ба рушди малакаҳои худидоракунии, интизом ва эҳтиром ба меъёрҳои ҳуқуқӣ мусоидат мекунад.

Ҳамин тавр, фаъолияти иттиҳодияҳои донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти Тоҷикистон ба заминаҳои муайяни ҳуқуқӣ ва ташкиливу меъёрӣ таъя мекунад. Маҳз мавҷудияти чунин санадҳо барои фаъолияти муназзам, шаффоф ва самараноки иттиҳодияҳо шароити зарурӣ фароҳам оварда, иштироки фаъоли донишҷӯёро дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва донишгоҳӣ таъмин менамояд.

Сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз самтҳои муҳими сиёсати иҷтимоии давлат ба ҳисоб меравад ва ба рушди ҷамъонибаи ҷавонон, ҳифзи манфиатҳои онҳо ва фароҳам овардани шароит барои иштироки фаъолонашон дар ҳаёти ҷомеа равона гардидааст. Дар шароити муосир ҷавонон ҳамчун неруи асосии рушди иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии кишвар арзёбӣ мешаванд. Аз ҳамин сабаб, давлат ба масъалаҳои

вобаста ба таҳсил, тарбия, шуғл, рушди иқтисодӣ ва иштироки шахрвандии ҷавонон тавачҷуҳи махсус зоҳир менамояд.

Яке аз принципҳои муҳими сиёсати давлатии ҷавонон муайян намудани самтҳои афзалиятноки рушди ҷавонон мебошад. Ин принцип имкон медиҳад, ки захираҳо ва барномаҳои давлатӣ ба масъалаҳои равона гарданд, ки барои ҷавонон аҳамияти бештар доранд. Самтҳои чун дастгирии таҳсилот, рушди малакаҳои касбӣ, ташаккули фарҳанги шахрвандӣ, тарғиби тарзи ҳаёти солим ва баланд бардоштани фаъолнокии иҷтимоӣ аз ҷумлаи вазифаҳои асосии сиёсати ҷавонон ба ҳисоб мераванд. Муайян намудани чунин афзалиятҳо барои ташкили фаъолияти мақсаднок ва самараноки сохторҳои давлатӣ аҳамияти муҳим дорад.

Принципи дигар ба назар гирифтани ниёзҳо ва манфиатҳои гуногуни ҷавонон мебошад. Ҷавонон гурӯҳи якхела нестанд ва вобаста ба шароити иҷтимоӣ, сатҳи таҳсил, муҳити зиндагӣ ва имкониятҳои иқтисодӣ ниёзҳои гуногун доранд. Аз ҳамин сабаб, сиёсати ҷавонон бояд хусусияти фарогир дошта бошад ва имконият диҳад, ки ҷавонони дорои манфиат ва вазъиятҳои гуногун ба дастгирӣ ва имкониятҳои рушд дастрасӣ пайдо кунанд. Ин равиш метавонад барои коҳиш додани нобаробарӣ ва ҷалби бештари ҷавонон ба ҳаёти иҷтимоӣ мусоидат намояд.

Иштироки ҳуди ҷавонон дар таҳия ва татбиқи барномаҳо ва лоиҳаҳо низ яке аз принципҳои муҳими сиёсати давлатии ҷавонон ба шумор меравад. Ҷавонон бояд на танҳо объекти сиёсати давлатӣ, балки иштирокчиёни фаъоли он бошанд. Ҷалби ҷавонон ба муҳокимаи масъалаҳои вобаста ба рушди онҳо, пешниҳоди ташаббусҳо ва иштироки мустақим дар амалисозии лоиҳаҳо метавонад самаранокии чунин барномаҳоро бештар намояд. Ин раванд ҳамзамон ба ташаккули ҳисси масъулият, фаъолнокии шахрвандӣ ва эътимод ба имкониятҳои худ мусоидат мекунад.

Ҳамкориҳои давлат бо ҷомеаи шахрвандӣ ва бахши хусусӣ низ барои рушди сиёсати ҷавонон аҳамияти калон дорад. Танҳо тавассути ҳамӯҳангии фаъолияти сохторҳои давлатӣ, муассисаҳои таълимӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ

ва баҳши хусусӣ имкон пайдо мешавад, ки барои ҷавонон муҳити мусоиди рушди иҷтимоӣ ва касбӣ фароҳам оварда шавад. Ташкилотҳои ҷамъиятӣ метавонанд дар татбиқи барномаҳои иҷтимоӣ ва тарбиявӣ саҳм гузоранд, дар ҳоле ки баҳши хусусӣ метавонад барои рушди малакаҳои касбӣ, таҷрибаомӯзӣ ва фароҳам овардани ҷойҳои корӣ мусоидат намояд.

Шаффофияти иттилоот ва арзёбии натиҷаҳо низ аз ҷумлаи принципҳои муҳими сиёсати давлатии ҷавонон ба ҳисоб мераванд. Дастрас будани иттилоот дар бораи барномаҳо, имкониятҳо ва натиҷаҳои амалишавандаи сиёсати ҷавонон метавонад сатҳи эътимод ва иштироки ҷавонро баланд бардорад. Ҳамзамон, арзёбии мунтазами натиҷаҳо имкон медиҳад, ки самаранокии барномаҳо таҳлил гардида, камбудҳои сари вақт муайян ва ислоҳ карда шаванд. Ин раванд барои тақмили пайвастаи сиёсати ҷавонон ва мутобиқ намудани он ба талаботи воқеии ҷомеа аҳамияти муҳим дорад.

Бо вучуди мавҷуд будани санадҳои давлатӣ ва имкониятҳои муайян, қисми муайяни ҷавонон ҳанӯз ба қувваи худ боварии кофӣ надоранд. Сабабҳои ин ҳолат гуногунанд. Ба онҳо норасоии дастгирии институтсионалӣ, кам будани роҳнамоӣ, интизориҳои зиёди иҷтимоӣ, маҳдуд будани имкониятҳои касбӣ, мушкилоти иқтисодӣ ва монеаҳои бозори меҳнат дохил мешаванд. Ҳамаи ин омилҳо метавонанд ташаббуси ҷавонро суст гардонанд.

Барои боло бурдани эътимоди ҷавонон ба худ муҳити дастгиркунанда зарур аст. Оила, омӯзгорон, роҳбарони гурӯҳҳо, менторҳо ва ташкилотҳои донишҷӯён метавонанд дар ин самт нақши муҳим дошта бошанд. Вақте ҷавон эҳсос мекунад, ки фикри ӯ шунида мешавад ва амали ӯ натиҷа медиҳад, ӯ ҷасуртар, масъултар ва ҷаъолтар мегардад. Ин раванд ба ташаккули худбаҳодиҳии солим ва омодагӣ ба ҷаъолияти иҷтимоӣ мусоидат мекунад.

Дар ҳамин замина, иштироки ҷавонон дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва ҷаъолияти волонтерӣ аҳамияти махсус дорад. Чунин ҷаъолият ба ҷавонон имконият медиҳад, ки малакаҳои роҳбарӣ, муошират, масъулият ва

хамкориро дар амал омӯзанд. Онҳо мебинанд, ки метавонанд барои дигарон ғоида расонанд, мушкилоти ҷомеа ро каме ҳам бошад ҳал кунанд ва дар муҳити худ тағйирот ворид намоянд.

Таҳқиқи арзишҳои ҷавонон нишон медиҳад, ки оила ва муносибатҳои наздик дар зиндагии онҳо ҷойи марказӣ доранд. Оила барои ҷавонон манбаи дастгирӣ, устуворӣ ва эътимод мебошад. Ҳамчунин таҳсил ва рушди касбӣ ҳамчун роҳ ба сӯи ояндаи муваффақ ва худтатбиқнамоӣ арзёбӣ мегарданд. Бисёре аз ҷавонон устувории молиявиро низ муҳим мешуморанд, зеро он ба истиқлолият ва боварӣ ба фардо вобаста аст.

Дар баробари ин, тарзи ҳаёти солим, саломатии ҷисмонӣ ва равонӣ, озодӣ, мустақилият, адолати иҷтимоӣ, баробарӣ, технология, инноватсия ва масъулияти экологӣ низ дар низоми арзишҳои ҷавонон ҷой мегиранд. Ин нишон медиҳад, ки ҷавонони муосир танҳо ба масъалаҳои шахсӣ таваҷҷуҳ надоранд. Онҳо мехоҳанд дар ҷомеаи одилона, солим, пешрафта ва устувор зиндагӣ кунанд.

Бо вучуди ин, арзишҳои ҷавонон вобаста ба вазъи иҷтимоӣ, таҳсил, кор, ҷойи зиндагӣ ва имкониятҳои иқтисодӣ фарқ мекунанд. Барои қисми зиёди онҳо масъалаи маблағ ва шуғл аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Баъзеҳо мехоҳанд дар зодгоҳи худ кор кунанд, баъзеҳо ба шаҳрҳои калон майл доранд. Қисме аз ҷавонон ташкили оиларо то ба даст овардани устувории касбӣ ва молиявӣ ба таъхир мегузоранд. Ин равандҳо бояд дар сиёсати ҷавонон ва ғайрияти иттиҳодияҳои донишҷӯён ба назар гирифта шаванд.

Тарбияи ҷавонон дар шароити имрӯза бояд ба ташаккули шаҳрвандони ватандӯст, соҳибмаърифат ва масъул равона шавад. Ҳадаф танҳо додани донишҳои назариявӣ нест. Муҳим он аст, ки ҷавонон тафаккури интиқодӣ, малакаҳои касбӣ, қобилияти роҳбарӣ, эҳтиром ба фарҳанги миллӣ ва масъулияти шаҳрвандӣ дошта бошанд. Маҳз чунин сифатҳо онҳоро ба иштирокчиёни ғайри рушди ҷомеа табдил медиҳанд.

Ташкилотҳои ҷамъиятии ҷавонон дар ин раванд мавқеи муҳим доранд. Онҳо метавонанд неру ва иқтидори донишҷӯёнро ба самти созанда равона

кунанд. Студенческое худидоракунӣ, маҳфилҳо, клубҳо, гурӯҳҳои волонтерӣ ва шӯроҳои донишҷӯён барои рушди малакаҳои роҳбарӣ, идоракунӣ, муошират ва масъулият майдони воқеӣ фароҳам меоранд. Ин сохторҳо ба донишҷӯён кумак мекунанд, ки худро дар ҷомеа санҷанд ва таҷрибаи амалӣ гиранд.

Барои рушди чунин фаъолияти донишҷӯён ташкили Шӯрои донишҷӯён ё Шӯрои ҷавонони донишҷӯӣ дар сатҳи муассиса, шаҳр ё минтақа аҳамияти калон дорад. Чунин шӯро метавонад фаъолияти иттиҳодияҳои донишҷӯёнро ҳамоҳанг созад, ҷорабиниҳо баргузор намояд, бо маъмурият ва мақомоти маҳаллӣ ҳамкорӣ кунад ва барои татбиқи ташаббусҳои ҷавонон замина фароҳам оварад.

Самтҳои фаъолияти чунин шӯро метавонанд гуногун бошанд: конференсияҳо, семинарҳо, ҷорабиниҳои фарҳангӣ ва варзишӣ, волонтерӣ, лоиҳаҳои иҷтимоӣ, тренингҳо, мастер-классҳо, клубҳои шавқмандӣ, озмунҳо, фестивалҳо ва аксияҳои экологӣ. Ҳар яке аз ин шаклҳо на танҳо вақти холии донишҷӯёнро пур мекунад, балки ба рушди шахсият, малакаҳои иҷтимоӣ ва масъулияти шаҳрвандии онҳо мусоидат менамояд.

Робита бо расонаҳо ва фазои иттилоотӣ низ барои фаъолияти иттиҳодияҳои донишҷӯён муҳим аст. Агар ташаббусҳои ҷавонон дар расонаҳо, сомонаҳо ва шабакаҳои иҷтимоӣ дуруст инъикос шаванд, онҳо бештар дида мешаванд, дастгирӣ меёбанд ва дигар ҷавононро низ ба иштирок ҳавасманд мекунанд. Иттилоот дар ин ҷо танҳо воситаи хабардиҳӣ нест; он воситаи ташаккули имиджи мусбати ҷавонони фаъол ва ташкилотҳои донишҷӯён мебошад.

Тибқи низомнома, Шӯрои донишҷӯён метавонад ҳамчун иттиҳодияи ҷамъиятии ихтиёрӣ, худидорашаванда ва ғайритиҷоратии донишҷӯён амал кунад. Он аз рӯйи умумияти манфиатҳо ва барои расидан ба мақсадҳои муайян таъсис меёбад. Вазифаҳои он метавонанд ҳамоҳангсозӣ, машваратдиҳӣ, рушди ҳаракати донишҷӯён, ҳифзи ҳуқуқҳои донишҷӯён, ташкили ҷорабиниҳои таълимӣ ва фарҳангӣ, дастгирии лоиҳаҳои донишҷӯён,

мусоидат ба шуғли муваққатӣ, тарбияи ватандӯстӣ, тарғиби тарзи ҳаёти солим ва дастгирии фаъолияти волонтериро дар бар гиранд.

Бо вучуди ҳамаи имкониятҳо, дар фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон ва донишҷӯён камбудихо низ вучуд доранд. Аз ҷумла, норасоии мутахассисон дар соҳаҳои сиёсатшиносӣ, ҷомеашиносӣ, ҳуқуқшиносӣ, равоншиносӣ ва фарҳангшиносӣ эҳсос мешавад. Ин ҳолат метавонад ба сатҳи таҳлил, банақшагирӣ ва амалисозии лоиҳаҳои ҷавонон таъсир расонад. Аз ин рӯ, барои роҳбарон ва фаъолони донишҷӯён омӯзишҳои махсус зарур мебошанд.

Барои муайян намудани шароити фаъолияти иттиҳодияҳои донишҷӯён дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи Саидмуъмин Раҳимов ва филиалҳои Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон дар Леваканд ва Хучанд пурсиши донишҷӯён ва омӯзгорон гузаронида шуд. Дар пурсиши донишҷӯён 200 нафар донишҷӯи курси якум иштирок намуданд. Мақсад муайян кардани муносибати онҳо ба ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯён ва омодагии онҳо ба иштирок дар ҷунин фаъолият буд.

Натиҷаҳои пурсиш нишон доданд, ки 42 нафар иштирок дар ҳаёти ҷамъиятии донишгоҳро «хеле муҳим», 90 нафар «муҳим», 30 нафар «номуҳим», 22 нафар «фарқ надорад» ва 16 нафар «на он қадар муҳим» ҳисобидаанд. Ҳамин тавр, 66 фоизи донишҷӯён иштироки ҷамъиятиро барои ташаққули шахсият муҳим мешуморанд.

Ба савол дар бораи таҷрибаи қаблии иштирок дар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ 102 нафар ҷавоб доданд, ки ҷунин таҷриба надоранд. 92 нафар гуфтаанд, ки дар ташкилоти мактабӣ иштирок кардаанд. Танҳо шумораи ками донишҷӯён таҷрибаи иштирок дар фестивалҳо, барномаҳои шахрӣ ё муассисаҳои касбӣ доштанд. Ин маълумот нишон медиҳад, ки қисми зиёди донишҷӯён дар бораи фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ фаҳмиши кофӣ надоранд.

Дар саволҳои марбут ба самтҳои эҳтимолии иштирок, донишҷӯён бештар ба беҳтар кардани ҳолати филиал, зиёд намудани адабиёт, нигоҳ доштани тартиб, ҷорабиниҳои беруназдарсӣ, ҳаёти варзишӣ, беҳтар

намудани муносибати омӯзгор ва донишҷӯ, такмили усулҳои таълим ва ҳалли мушкилоти дигар таваҷҷуҳ нишон доданд. Ин нишон медиҳад, ки донишҷӯён масъалаҳои муҳити таҳсилро мебинанд, аммо ҳанӯз худро на ҳамеша ҳамчун субъекти тағйирот эҳсос мекунанд.

Пурсиш дар бораи имконияти иштироки ташкилотҳои донишҷӯён дар ҳалли мушкилоти шахрӣ низ натиҷаҳои ҷолиб дод. Қисми зиёди иштирокчиён хоҳиш доранд, ки дар бештар кардани инфрасохтори шаҳр, ҳалли масъалаҳои бекории ҷавонон, ташкили идҳои шахрӣ, дастгирии пиронсолон ва ҷорабиниҳои варзишӣ иштирок кунанд. Ин далел нишон медиҳад, ки донишҷӯён бештар ба масъалаҳои иҷтимоӣ ва шахрӣ таваҷҷуҳ доранд.

Дар саволи иловагӣ дар бораи хоҳиши иштирок дар иттиҳодияҳои донишҷӯён, 50 нафар изҳор карданд, ки шавқ надоранд. Аммо қисми дигар ба ҷорабиниҳои варзишӣ, ҷомеаи илмӣ, озмунҳо, олимпиадаҳо ва корҳои беруназдарсӣ таваҷҷуҳ нишон доданд. 34 нафар гуфтанд, ки мехоҳанд иштирок кунанд, вале намеронанд дар кучо ва ҷи гуна ин корро анҷом диҳанд. Дар маҷмӯъ, 68 фоизи донишҷӯёни курси якум омодагии худро ба иштирок дар иттиҳодияҳои донишҷӯён изҳор намуданд.

Ин натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки барои худташкилдихии донишҷӯён шароити муайян мавҷуд аст. Аксари донишҷӯён ба фаъолияти ҷамъиятӣ бетараф нестанд. Аммо онҳо ба роҳнамоӣ, фаҳмондадихӣ ва ташкили дурусти раванд ниёз доранд. Донишҷӯён бештар ба ҳалли масъалаҳои шахрӣ майл доранд, вале масъалаҳои дохилии донишгоҳро аксар вақт кори маъмурият мешуморанд. Ин ҳолат зарурати корҳои тарбиявӣ ва омӯзиширо дар самти ташаккули масъулияти донишгоҳӣ нишон медиҳад.

Барои муайян намудани омодагии омӯзгорон ба дастгирии донишҷӯён пурсиши иловагӣ гузаронида шуд. Дар он 40 нафар омӯзгор иштирок карданд. Натиҷаҳо нишон доданд, ки аксари омӯзгорон кори тарбиявиро мусбат арзёбӣ мекунанд. Як нафар ба он баҳои паст дода, ду нафар 2 ҳол, 12 нафар 3 ҳол, 16

нафар 4 хол ва 10 нафар 5 хол гузоштаанд. Ин нишон медиҳад, ки қисми зиёди омӯзгорон самаранокии корҳои тарбиявиро эътироф мекунанд.

Дар арзёбии самтҳои асосии тарбия омӯзгорон бештар касбият, салоҳият ва масъулиятро муҳим шумориданд. Ҳамчунин баъзе омӯзгорон ба худбоварӣ, муошират, роҳбарӣ, тарбияи ахлоқӣ, фарҳанги рафтор, мустақилият, поквичдонӣ, дақиқкорӣ, кор дар гурӯҳ ва қобилияти омӯзиш таваҷҷуҳ намуданд. Ин ҷавобҳо нишон медиҳанд, ки омӯзгорон тарбияи донишҷӯёнро ҳамчун раванди ташаккули маҷмӯи сифатҳои касбӣ ва шахсӣ дарк мекунанд.

Дар мавриди самтҳои самараноки кори тарбиявӣ, қисми зиёди омӯзгорон самти илмиро муҳим ҳисобиданд. Баъзеҳо тарбияи эстетикӣ, ахлоқӣ, ватандӯстӣ, кори кураторӣ, фаъолияти ҷомеаи илмӣ донишҷӯён ва ҷорабиниҳои беруназдарсиро низ зикр карданд. Ин гуногунӣ нишон медиҳад, ки фаҳмиши омӯзгорон дар бораи кори тарбиявӣ яқсон нест, аммо аксарият зарурати он ва таъсири онро ба донишҷӯён эътироф мекунанд.

Ба савол дар бораи натиҷаҳои кори тарбиявӣ, омӯзгорон дигар шудани рафтори донишҷӯён, ташаккули ҷомеаи донишҷӯён ва афзоиши нақши иҷтимоии онҳоро қайд карданд. Бо вуҷуди ин, танҳо қисми муайяни омӯзгорон ташаккули ҷомеаи донишҷӯён ва иштироки онҳо дар ҳаёти шаҳрро ҳамчун самти афзалиятнок номиданд. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки дар байни омӯзгорон низ зарурати фаҳмиши ягонаи мақсад ва механизмҳои кори тарбиявӣ вуҷуд дорад.

Дар мавриди омодагӣ ба иштирок дар фаъолияти ташкилотҳои ҷамъиятии донишҷӯён, 22 омӯзгор ҷавоби мусбат доданд, 12 нафар рад карданд ва 6 нафар омодагии қисман изҳор намуданд. Ин нишон медиҳад, ки зиёда аз нисфи омӯзгорон омодаанд худташқилдиҳии донишҷӯёнро дастгирӣ кунанд. Аммо барои ҷалби самараноки омӯзгорон ба модели нави кори тарбиявӣ, омодаасозӣ ва фаҳмондадиҳии мақсаднок зарур мебошад.

Ҳамин тавр, ташаккули иттиҳодияҳои донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилотӣ раванди бисёрҷанба буда, аз маҷмӯи омилҳои ташкиливу иҷтимоӣ вобастагӣ дорад. Самаранокии фаъолияти чунин иттиҳодияҳо танҳо бо

мавҷудияти хоҳиши донишҷӯён таъмин намегардад. Барои рушди устувори онҳо муҳити мусоид, дастгирии институтсионалӣ ва шароити воқеии фаъолияти ҷамъиятӣ зарур мебошад. Маҳз дар сурати ҳамоҳанг гардидани ин омилҳо имкон пайдо мешавад, ки иттиҳодияҳои донишҷӯён ба қисми фаъоли муҳити донишгоҳӣ табдил ёбанд.

Яке аз шартҳои асосии ташаккули чунин иттиҳодияҳо мавҷудияти манфиатҳо ва ҳадафҳои умумии донишҷӯён мебошад. Иттиҳодия танҳо дар ҳолате метавонад фаъолияти самаранок дошта бошад, ки аъзои он худро дар атрофи ғоя, мақсад ё самти мушаххаси фаъолият муттаҳид эҳсос намоянд. Ин манфиатҳо метавонанд хусусияти илмӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ, эҷодӣ, варзишӣ ё волонтерӣ дошта бошанд. Ҳузури ҳадафҳои муштарак ҳисси ҳамдигарфаҳмӣ ва масъулияти дастаҷамъиро тақвият бахшида, барои ташаккули муҳити фаъол ва устувори донишҷӯён мусоидат мекунад.

Дастгирии маъмурияти муассисаи таълимӣ низ яке аз омилҳои муҳими рушди иттиҳодияҳои донишҷӯён ба шумор меравад. Агар роҳбарияти донишгоҳ фаъолияти чунин сохторҳоро ҳамчун қисми муҳими муҳити тарбиявӣ ва иҷтимоии муассиса арзёбӣ намояд, имкониятҳои рушди онҳо бештар мегарданд. Дастгирии ташкиливу иттилоотӣ, фароҳам овардани шароит барои гузаронидани чорабиниҳо ва ҷалби донишҷӯён ба муҳокимаи масъалаҳои донишгоҳӣ метавонад сатҳи фаъолнокии онҳоро ба таври назаррас баланд бардорад.

Заминаи ҳуқуқӣ ва танзими фаъолияти иттиҳодияҳо низ аҳамияти калон дорад. Мавҷуд будани ҳуҷҷатҳои танзимкунанда, оинномаҳо ва механизмҳои муайяни фаъолияти ташкилӣ метавонад ба шаффофият ва устувории фаъолияти чунин сохторҳо мусоидат намояд. Ҳамзамон, омодагии ҳуди донишҷӯён ба фаъолияти ҷамъиятӣ ва масъулиятшиносӣ низ нақши муҳим мебозад. Иттиҳодияҳо танҳо дар он сурат фаъол ва таъсирбахш мешаванд, ки донишҷӯён барои иштирок дар корҳои ҷамъиятӣ ҳавасманд бошанд ва аҳамияти чунин фаъолиятро дарк намоянд.

Нақши омӯзгорон дар дастгирӣ ва рушди иттиҳодияҳои донишҷӯён низ муҳим арзёбӣ мегардад. Омӯзгор метавонад ҳамчун роҳнамо, машваратчӣ ва ташвиққунандаи фаъолияти донишҷӯён баромад намояд. Таҷриба ва дастгирии педагогӣ ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки фаъолияти худро беҳтар ташкил намоянд ва дар татбиқи ташаббусҳои худ эътимоди бештар пайдо кунанд. Дар баробари ин, муҳити иттилоотии фаъол ва низоми ҳавасмандгардонӣ метавонанд иштироки донишҷӯёнро дар фаъолияти ҷамъиятӣ боз ҳам бештар намоянд.

Пурсишҳо ва мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки ҳам дар байни донишҷӯён ва ҳам дар байни омӯзгорон барои рушди иттиҳодияҳои донишҷӯён замина ва омодагӣ мавҷуд аст. Бисёре аз донишҷӯён хоҳиши иштирок дар фаъолияти ҷтимоӣ, эҷодӣ ва ҷамъиятиро доранд, аммо барои амалӣ гардидани ин иқтидор ташкили муҳити мувофиқ ва фаъолияти муназзам зарур мебошад. Аз ҳамин сабаб, вазифаи асосӣ аз он иборат аст, ки ин неру ва имкониятҳо ба фаъолияти мақсаднок, пайваста ва натиҷабахш табдил дода шаванд.

Дар маҷмӯъ, рушди иттиҳодияҳои донишҷӯён метавонад барои ташаккули муҳити фаъол ва демократии донишгоҳӣ аҳамияти бузург дошта бошад. Чунин иттиҳодияҳо на танҳо воситаи иштироки донишҷӯён дар ҳаёти ҷамъиятӣ мебошанд, балки барои рушди малакаҳои роҳбарӣ, худташқилдиҳӣ, ҳамкорӣ ва масъулияти ҷтимоӣ низ заминаи мусоид фароҳам меоранд.

3.2. Равандҳои ташкили иттиҳодияҳои донишҷӯён дар муассисаҳои таълимӣ

Таҳлили хусусиятҳои кори педагогӣ, низоми худидоракунии ва таҷрибаи фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон дар Тоҷикистон имкон дод, ки барои ташкили ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯён дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи Саидмуъмин Раҳимов ва филиалҳои Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон дар шаҳрҳои

Леваканд ва Хучанд усулҳои мушаххас таҳия карда шаванд. Ин усулҳо дар ҳамкорӣ бо донишҷӯён ва омӯзгорони муассисаҳои мазкур санчида шуда, самаранокии худро нишон доданд.

Дар натиҷаи ин кор донишҷӯён дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи Саидмуъмин Раҳимов, инчунин дар филиалҳои Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон дар шаҳри Леваканди вилояти Хатлон ва шаҳри Хучанди вилояти Суғд ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯёро таъсис доданд ва фаъолияти онро оғоз намуданд. Дар ин параграф раванд ва марҳилаҳои ташкили чунин ташкилоти ҷамъиятӣ пешниҳод карда мешаванд.

Марҳилаи якум — марҳилаи омодагӣ.

Марҳилаи омодагӣ барои оғози фаъолияти ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯён аҳамияти асосӣ дорад. Маҳз дар ҳамин марҳила заминаи аввалини ташкилӣ, равонӣ ва иттилоотӣ гузошта мешавад. Агар ин марҳила дуруст ба роҳ монда нашавад, фаъолияти минбаъдаи ташкилот метавонад номурааттаб, камсамар ва вобаста ба ташаббуси чанд нафар боқӣ монад.

Дар оғоз гурӯҳи ташаббускор аз ҳисоби донишҷӯёни фаъол ташкил карда мешавад. Ба чунин гурӯҳ донишҷӯёне ҷалб мегарданд, ки дар фаъолияти таълимӣ ва беруназдарсӣ фаъолнокӣ нишон медиҳанд, қобилияти ташкилотчигӣ доранд, метавонанд дигаронро ба кор ҷалб намоянд, фикри худро равшан баён кунанд, дар гурӯҳ кор карда тавонанд ва масъулияти гирифташонро иҷро намоянд.

Дар адабиёти илмӣ таъкид мешавад, ки «ташкилоти донишҷӯён танҳо дар ҳолате фаъол мегардад, ки дар атрофи он гурӯҳи ташаббускори дорони мақсад, масъулият ва қобилияти роҳбарӣ ташаккул ёбад» [4-А]. Ин андеша дар таҷрибаи мо низ тасдиқ гардид. Зеро маҳз донишҷӯёни фаъол аввалин шуда масъалаҳои муҳимро ба миён гузоштанд, донишҷӯёни дигарро ҷалб карданд ва барои муайян кардани самтҳои фаъолияти ташкилот замина фароҳам оварданд.

Формиронии гурӯҳи ташаббускор якчанд кадамро дар бар мегирад. Аввал, меъёрҳои интихоби аъзои гурӯҳ муайян карда мешаванд. Ба ин меъёрҳо ғаълонокӣ, масъулиятшиносӣ, қобилияти роҳбарӣ, малакаи муошират, омодагӣ ба кори гурӯҳӣ ва таҷрибаи иштирок дар чорабиниҳои донишҷӯӣ дохил мешаванд. Баъд аз ин, ҷустуҷӯи номзадҳо оғоз мегардад. Барои ин эълонҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ, лавҳаҳои иттилоотии донишгоҳ ва гурӯҳҳои донишҷӯён ҷойгир карда мешаванд. Ҳамзамон, аз омӯзгорон ва роҳбарони гурӯҳҳо хоҳиш карда мешавад, ки донишҷӯёни ғаълолро тавсия диҳанд.

Баъд аз муайян шудани номзадҳо вохӯрии умумӣ баргузор мегардад. Дар ин вохӯрӣ мақсади таъсиси ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯён, зарурати иштироки донишҷӯён ва аҳамияти гурӯҳи ташаббускор шарҳ дода мешавад. Ҳар як номзад имконият пайдо мекунад, ки худро муаррифӣ намояд, шавқ, таҷриба ва ангезаи худро барои иштирок дар ташкилот баён кунад. Сипас мақсадҳо, вазифаҳо ва самтҳои эҳтимолии ғаълолияти ташкилот муҳокима мешаванд.

Дар асоси муҳокима ва меъёрҳои қаблан муайяншуда, аъзои гурӯҳи ташаббускор интихоб мегарданд. Дар дохили гурӯҳ вазифаҳо тақсим карда мешаванд: ҳамоҳангсоз, котиб, масъули робита бо донишҷӯён, масъули иттилоот ва робита бо ҷомеа, масъули чорабиниҳо ва дигар вазифаҳои зарурӣ. Ин тақсимоат ба ғаълолияти гурӯҳ низом мебахшад ва аз аввал ҳар як иштирокчиро ба масъулияти мушаххас пайваст мекунад.

Қадами минбаъда омӯзиши эҳтиёҷоти донишҷӯён ва таҳлили ташкилотҳои ҷамъиятии мавҷуда мебошад. Ин кор барои он зарур аст, ки ташкилоти нав ҷой ва вазифаи худро дар муҳити донишгоҳӣ дуруст муайян кунад. Агар эҳтиёҷоти донишҷӯён омӯхта нашавад, ташкилот метавонад ба қорҳои расмӣ ва қамаҳамият машғул шавад. Аммо агар ғаълолияти он ба талаботи воқеии донишҷӯён таъя кунад, имконияти дастгирӣ ва таъсири он бештар мегардад.

Барои ҷамъоварии маълумот анкетагузаронӣ, мусоҳиба, гурӯҳҳои фокусӣ ва таҳлили маълумоти мавҷуда истифода бурда мешаванд. Анкетаҳо ба донишҷӯён паҳн карда мешаванд, то шавқ, мушкилот, пешниҳодҳо ва интизориҳои онҳо муайян карда шаванд. Мусоҳиба бо намоёндагони ташкилотҳои донишҷӯён, омӯзгорон ва донишҷӯёни фаъол маълумоти муфассалтар медиҳад. Гурӯҳҳои фокусӣ бошад, имконият медиҳанд, ки донишҷӯён озодона фикри худро баён кунанд ва масъалаҳои муҳими ҳаёти донишгоҳиро муҳокима намоянд.

Пас аз ҷамъоварии маълумот таҳлил гузаронида мешавад. Маълумоти анкетавӣ ба таври оморӣ коркард мегардад. Ҷавобҳои мусоҳиба ва гурӯҳҳои фокусӣ аз рӯйи мавзӯҳо гурӯҳбандӣ мешаванд. Барои муайян намудани тарафҳои қавӣ ва заиф, имкониятҳо ва таҳдидҳои истифодаи таҳлили SWOT мувофиқ мебошад. Ин таҳлил ба гурӯҳи ташаббускор имкон медиҳад, ки вазъи воқеиро дуруст бинад ва дар асоси он самтҳои асосии фаъолияти ташкилотро муайян намояд.

Дар натиҷаи чунин омӯзиш тавсияҳои стратегӣ таҳия мешаванд. Самтҳои афзалиятноки фаъолият муайян мегарданд. Пешниҳодҳои таҳия мешаванд, ки ба эҳтиёҷоти воқеии донишҷӯён ҷавоб медиҳанд. Ин раванд ба ташкилот имкон медиҳад, ки мақсадҳои нодир ва мавқеи устувори худро дар муҳити таълимӣ ва ҷамъиятӣ пайдо кунад.

Муайян намудани рисолат ва дидгоҳи ташкилот яке аз равандҳои муҳимтарин ба ҳисоб меравад. Рисолат нишон медиҳад, ки ташкилот барои чӣ таъсис меёбад ва ба кадом масъалаҳо хизмат мекунад. Дидгоҳ бошад, тасаввуроти ташкилотро дар бораи оянда ифода мекунад. Тавре дар адабиёти идоракунии қайд мешавад, «стратегия бояд ба пайвастании захираҳо ва имкониятҳои ташкилот бо шароити муҳити беруна равона бошад» [76, с. 301]. Аз ин нуқтаи назар, рисолат ва дидгоҳ бояд на орзуи умумӣ, балки самти равшани амал бошанд.

Барои таҳияи рисолат, аввал ҳолати кунунӣ таҳлил карда мешавад: тарафҳои қавӣ ва заиф, имкониятҳо ва таҳдидҳо, мушкилоти асосӣ ва

эхтиёҷоти донишҷӯён муайян мегарданд. Ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор — донишҷӯён, омӯзгорон, маъмурият, волонтерон ва шарикон — ба муҳокима ҷалб карда мешаванд. Тавассути пурсиш, мусоҳиба ва гурӯҳҳои фокусӣ фикрҳо ҷамъоварӣ мегарданд.

Баъд аз ин, унсурҳои асосии рисолати муайян карда мешаванд: мақсадҳои стратегӣ, вазифаҳо, аудиторияи мақсаднок, арзишҳо ва принсипҳои ташкилот. Сипас варианти аввалини рисолати омода гардида, бо иштирокчиён муҳокима мешавад. Танҳо баъд аз гирифтани пешниҳодҳо ва ворид намудани ислоҳҳо рисолат дар маҷлиси умумӣ ё ҷаласаи роҳбарияти ташкилот тасдиқ карда мешавад.

Дидгоҳи ташкилот бояд илҳомбахш ва воқеӣ бошад. Он нишон медиҳад, ки ташкилот дар оянда ба чӣ ҳолат расидан мехоҳад ва ба ҷомеаи донишгоҳӣ чӣ гуна таъсир гузоштанист. Дидгоҳ бояд аъзои ташкилотро муттаҳид кунад, онҳоро ба фаъолият ҳавасманд намояд ва тарафдорони навро ҷалб созад.

Марҳилаи дуюм — асоснок намудани концепсияи рушди ташкилоти ҷамъиятӣ.

Марҳилаи дуюм ба таҳияи идея, самт ва концепсияи фаъолияти ташкилот бахшида мешавад. Ин кор бояд ба рисолати ва дидгоҳи ташкилот таъяс кунад. Яъне, ҳар як идея ва ҳар як самти фаъолият бояд бо мақсади умумии ташкилот мувофиқ бошад.

Аввал рисолати ва дидгоҳи бодикқат таҳлил карда мешаванд. Ин таҳлил имкон медиҳад, ки арзишҳои асосӣ, маънои фаъолияти ташкилот ва ҳадафҳои дарозмуддати он равшан гарданд. Баъд аз ин, захираҳо, имкониятҳо ва маҳдудиятҳо арзёбӣ мешаванд. Гурӯҳи ташаббускор бояд бидонад, ки ташкилот дар ихтиёр чӣ дорад: одамон, таҷриба, вақт, дастгирии маъмурият, имкониятҳои молиявӣ, робитаҳои беруна ва фазои иттилоотӣ.

Дар асоси ин маълумот идеяҳои асосӣ ва концепсияи умумии фаъолият ташаккул меёбанд. Ин идеяҳо бояд ба ҳама аъзои фаҳмо бошанд. Агар идея танҳо дар сари чанд нафар бошад ва дигарон онро нафаҳманд, амалисозии он

душвор мегардад. Аз ин рӯ, концепсия бояд равшан, кӯтоҳ, воқеӣ ва ба талаботи донишҷӯён наздик бошад.

Баъд самтҳои мушаххаси фаъолият муайян карда мешаванд. Онҳо метавонанд корҳои иҷтимоӣ, илмӣ, фарҳангӣ, варзишӣ, волонтерӣ, экологӣ, ҳуқуқӣ, иттилоотӣ ва касбиро дар бар гиранд. Барои ҳар самт нақшаи кор, масъулон, муҳлатҳо ва натиҷаҳои интизоршаванда муайян мегарданд.

Дар ин раванд афзалиятгузорӣ муҳим мебошад. Ташкилот набояд дар як вақт ба ҳама самтҳо баробар қувва сарф кунад. Бояд муайян карда шавад, ки кадом масъалаҳо барои донишҷӯён муҳимтар ва барои ташкилот воқеан иҷрошаванда мебошанд. Чунин муносибат захирахоро сарфа мекунад ва ба натиҷабахшии кор мусоидат менамояд.

Дар охири ин марҳила низоми гирифтани робитаи бозгашт ба роҳ монда мешавад. Фикру мулоҳизаҳои донишҷӯён, омӯзгорон ва шарикон барои ислоҳи идеяҳо ва такмили стратегия истифода мегарданд. Ин раванд ба ташкилот чандирӣ медиҳад ва онро ба муҳити тағйирёбанда мутобиқ месозад.

Марҳилаи сеюм — омӯзиши хусусиятҳои кори педагогӣ ва фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон.

Марҳилаи сеюм ба омӯзиши таҷрибаи педагогӣ, механизмҳои худидоракунии ва фаъолияти ташкилотҳои ҷавонон дар Тоҷикистон равона мебошад. Мақсади ин марҳила муайян намудани он аст, ки кадом шаклҳо ва усулҳо барои ташкили ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯён дар шароити муассисаҳои таҳқиқшаванда мувофиқтар мебошанд.

Дар ин раванд фаъолияти Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи Саидмуъмин Раҳимов ва филиалҳои Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон дар Леваканд ва Хучанд мавриди омӯзиш қарор гирифт. Ҳамкорӣ донишҷӯён ва омӯзгорон нишон дод, ки ташкили иттиҳодияи донишҷӯён танҳо масъалаи сохторӣ нест. Он пеш аз ҳама масъалаи тарбиявӣ, иҷтимоӣ ва педагогӣ мебошад.

Таҳқиқот нишон дод, ки барои таъсиси ташкилоти донишҷӯён бояд се чиз якҷоя карда шавад: талаботи воқеии донишҷӯён, дастгирии омӯзгорон ва маъмурият, инчунин механизми равшани фаъолияти ҳуди ташкилот. Агар яке аз ин унсурҳо набошад, ташкилот метавонад ӯ фаъл нашавад, ӯ танҳо шакли расмӣ дошта бошад.

Марҳилаи чорум — лоиҳакашии барномаҳо ва лоиҳаҳои мақсаднок.

Марҳилаи чорум яке аз марҳилаҳои асосии таҳқиқот мебошад. Дар ин марҳила барномаҳо ва лоиҳаҳои мақсаднок таҳия карда мешаванд, ки фаъолияти минбаъдаи ташкилоти ҷамъиятиро таъмин мекунанд. Маҳз дар ин ҷо мақсадҳои умумӣ ба вазифаҳои мушаххас табдил меёбанд ва идеяҳо шакли амалӣ мегиранд.

Дар ин марҳила нақшаи зина ба зинаи амалисозӣ, усулҳои иҷрои кор, меъёрҳои арзёбии натиҷаҳо, низоми ислоҳ ва таъминоти захиравӣ муайян карда мешаванд. Ба донишҷӯён асосҳои методологияи таҳқиқоти илмӣ омӯзонида мешаванд, то онҳо тавонанд мушкилотро таҳлил кунанд, маълумот ҷамъ оваранд, хулоса бароранд ва дар асоси далелҳо лоиҳа таҳия намоянд.

Иқдоми муҳим дар ин марҳила таҳияи барномаи фаъолияти ташкилоти донишҷӯён мебошад. Гурӯҳҳои ташаббускор барномаҳои мақсаднокро таҳия ва такмил медиҳанд. Сипас мундариҷаи ин лоиҳаҳо аз ҷониби донишҷӯён, омӯзгорон ва мутахассисон муҳокима мегардад. Чунин муҳокима як навъ экспертизаи ҷамъиятӣ мебошад. Он имкон медиҳад, ки барнома аз ҷиҳати мақсад, мазмун, имконияти иҷро ва таъсири иҷтимоӣ санҷида шавад.

Дар анҷоми ин марҳила барномаи фаъолияти ташкилоти донишҷӯён бо номи «Донишҷӯӣи беҳтарин» дар конференсияи донишҷӯён тасдиқ гардид. Натиҷаи ин марҳила таҳияи барномаи мукамал ва устави ташкилоти донишҷӯён буд. Самтҳои асосии фаъолият ҳудидоракунии донишҷӯён, иҷрои лоиҳаҳои иҷтимоӣ, ҷустуҷӯи захираҳо, ташкили ташаббусҳои ҷавонон ва тарғиби тарзи ҳаёти солимро дар бар гирифтанд.

Дар адабиёти педагогӣ таъкид мешавад, ки «лоихакаи педагогӣ фаъолияти арзишмехвар, ҳадафманд ва хуб ташкилшуда буда, ба тағйири воқеияти педагогӣ равона мегардад» [60]. Ин андеша дар ин марҳила пурра аҳамият пайдо мекунад. Зеро барнома ва устав танҳо ҳуҷҷат нестанд; онҳо воситаи тағйир додани муҳити донишҷӯён ва рушди фаъолияти ҷамъиятии онҳо мебошанд.

Марҳилаи панҷум — бақайдгирӣ ва муаррифии ташкилот.

Марҳилаи панҷум ба бақайдгирии ҳукукии ташкилоти ҷамъиятӣ ва муаррифии барномаи он равона карда мешавад. Дар ин марҳила муҳим аст, ки мақсадҳои ташкилот бо манфиат ва эҳтиёҷоти воқеии минтақа, муассисаи таълимӣ ва ҳуди донишҷӯён мувофиқ бошанд. Агар ташкилот танҳо дар ҳуҷҷат таъсис ёбад, вале ба ҳаёти воқеӣ пайваست набошад, фаъолияти он натиҷаи зарурӣ намедихад.

Дар ин марҳила барномаи ташкилот аз ҷониби ҷонибҳои манфиатдор арзёбӣ карда мешавад. Ба чунин ҷонибҳо маъмурияти муассиса, намояндагони илм, сохторҳои соҳибкорӣ, хадамоти шуғл, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, фондҳои хайриявӣ ва дигар шарикон дохил шуда метавонанд. Ин арзёбӣ барои муайян намудани тарафҳои қавӣ ва заифи барнома, дақиқ кардани мақсадҳо ва муайян намудани мувофиқати он ба эҳтиёҷоти воқеии донишҷӯён ва ҷомеа муҳим мебошад.

Дар натиҷаи ин раванд ташкилот нақши худро дар тағйироти иҷтимоӣ беҳтар дарк мекунад. Омода ва муаррифӣ намудани устав, барномаи фаъолият ва самтҳои асосии кор танҳо амали расмӣ нест. Ин раванд ба аъзоён ёрӣ медиҳад, ки мақсадҳои умумиро фаҳманд, масъулиятро эҳсос кунанд ва атрофи идеяи муштарак муттаҳид шаванд.

Қустуҷӯ ва мустаҳкам намудани робитаҳои беруна низ дар ин марҳила аҳамияти махсус дорад. Ҳамкорӣ бо муассисаҳо, ташкилотҳо, ҷомеаҳои касбӣ ва шарикони иҷтимоӣ барои рушди минбаъдаи ташкилот шароит фароҳам меорад. Ташкилоти донишҷӯён дар чунин ҳолат аз доираи дохилии донишгоҳ берун мебарояд ва тадриҷан ба фазои васеи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ

ворид мешавад. Маҳз аз ҳамин марҳила рисолати ташкилот мазмуни амалии худро пайдо мекунад.

Марҳилаи шашум — фаълсозии фаъолияти ташкилоти ҷамъиятӣ.

Марҳилаи шашум ба фаъл намудани кори ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯён равона мебошад. Дар ин марҳила чорабиниҳои асосии дар барнома пешбинишуда амалӣ мегарданд. Гурӯҳҳои ташаббускор фаълоне кор мекунанд, вазифаҳо тақсим мешаванд, шаклҳои ҳамкорӣ муайян мегарданд ва нақшаҳои кор ба иҷро мерасанд.

Дар ҳамин раванд лоиҳаҳои муҳим муайян ва мувофиқа карда мешаванд. Ин лоиҳаҳо барои рушди минбаъдаи ташкилот аҳамияти стратегӣ доранд. Вобаста ба шароити ҷорӣ, мақсад ва вазифаҳо метавонанд ислоҳ шаванд. Мониторинги натиҷаҳо ва арзёбии самаранокии фаъолият мунтазам гузаронида мешавад. Ин кор имкон медиҳад, ки ташкилот ба талаботи муҳити иҷтимоӣ зудтар ҷавоб диҳад ва фаъолияти худро ба шароити нав мутобиқ созад.

Дар адабиёти идоракунӣ таъкид мешавад, ки «стратегия бояд на танҳо самти ҳаракатро нишон диҳад, балки ба ташкилот имконият диҳад, ки ба тағйироти муҳити беруна мутобиқ шавад» [53]. Барои ташкилоти донишҷӯён ин маънои онро дорад, ки фаъолият бояд ҳам мақсаднок бошад ва ҳам чандир. Ташкилот бояд нақша дошта бошад, вале дар ҳолати зарурӣ онро ислоҳ карда тавонад.

Ҳамин тавр, раванди ташкили иттиҳодияҳои донишҷӯён дар муассисаҳои таълимӣ як раванди пайдарпай, бисёрмарҳила ва мақсаднок мебошад. Он аз ташкили гурӯҳи ташаббускор оғоз шуда, бо таҳқиқи эҳтиёҷоти донишҷӯён, таҳияи рисолат ва дидгоҳ, асоснок намудани концепсия, лоиҳакашии барномаҳо, бақайдгирии ташкилот ва фаълсозии фаъолияти он идома меёбад.

Таҷрибаи Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи Саидмуъмин Раҳимов ва филиалҳои Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон дар Леваканд ва Хучанд нишон медиҳад, ки чунин

раванд дар сурати ҳамкориҳои донишҷӯён, омӯзгорон ва маъмурият самаранок буда метавонад. Иттиҳодияи донишҷӯён дар ин ҳолат на танҳо як сохтори расмӣ, балки воситаи воқеии рушди шахсият, масъулият, худташкилдихӣ ва иштироки иҷтимоии донишҷӯён мегардад.

Ташкили иттиҳодияи донишҷӯён дар муассисаи таълимӣ танҳо масъалаи расмӣ ё маъмурӣ нест. Ин раванд пеш аз ҳама ба ҳолати равонӣ, сатҳи омодагӣ, ангежа, муносибати байниҳамдигарӣ ва эҳсоси масъулияти ҳуди донишҷӯён вобаста мебошад. Агар донишҷӯён зарурати чунин ташкилотро дарк накунад, ба он бовар надошта бошанд ё худро дар он танҳо иҷрокунандаи супоришҳои дигарон эҳсос намоянд, фаъолияти ташкилот устувор ва натиҷабарор намегардад. Аз ин рӯ, ҳангоми ташкили иттиҳодияҳои донишҷӯён бояд на танҳо сохтор, устав ва нақшаи кор, балки хусусиятҳои психологӣ ва иҷтимоии иштирокчиён низ ба назар гирифта шаванд.

Яке аз масъалаҳои асосӣ дар ин раванд **ангежаи донишҷӯён** мебошад. Ангежа нишон медиҳад, ки донишҷӯ барои чӣ меҳаҳад дар фаъолияти ҷамъиятӣ иштирок кунад, аз ин фаъолият чӣ интизор аст ва то чӣ андоза омода аст, барои мақсади умумӣ вақт, неру ва қобилияти худро сарф намояд. Агар ангежа танҳо ба гирифтани сертификат, сипоснома ё нишон додани фаъолият дар ҳисобот вобаста бошад, чунин иштирок одатан кӯтоҳмуддат мешавад. Аммо агар донишҷӯ дар фаъолияти ташкилот маъноӣ, шахсӣ, имконияти рушди худ, ёрӣ ба дигарон ва саҳм гузоштан дар беҳтар шудани муҳити донишгоҳиро бинад, иштироки ӯ устувортар мегардад.

Аз ҳамин ҷиҳат, дар марҳилаи аввали ташкили иттиҳодияҳои донишҷӯён бояд бо ҷавонон корҳои фаҳмондадихӣ, суҳбатҳо, вохӯриҳо ва муҳокимаҳои оғоз гузаронида шаванд. Мақсад аз ин кор танҳо даъват кардан ба ташкилот нест, балки бедор намудани ҳисси зарурат ва манфиати шахсӣ мебошад. Донишҷӯ бояд фаҳмад, ки иштироки ӯ дар чунин фаъолияти ҷамъиятӣ метавонад ба рушди малакаҳои роҳбарӣ, муошират, ташкилотчигӣ, масъулиятшиносӣ ва омодагии касбии ӯ таъсир расонад. Вақте донишҷӯ ин робитаро мебинад, фаъолияти ҷамъиятӣ барои ӯ қори бегона намеонад.

Дар ташкили иттиҳодияҳои донишҷӯён масъалаи **эътимод ба худ** низ нақши муҳим дорад. Бисёр донишҷӯён қобилият доранд, вале аз сабаби шармгинӣ, нобоварӣ ба худ ё тарси хато кардан ғаёл намешаванд. Онҳо фикр мекунанд, ки роҳбарӣ, суҳанронӣ, пешниҳод намудани идея ё ташкил кардани ҷорабинӣ танҳо кори донишҷӯёни хеле ғаёл аст. Дар асл, ғаёлияти ҷамъиятӣ метавонад барои ҷунин ҷавонон мактаби хуби худшиносӣ ва рушди шахсӣ гардад. Барои ин зарур аст, ки дар дохили ташкилот фазои дастгирӣ, эҳтиром ва боварӣ вучуд дошта бошад.

Агар донишҷӯ ҳангоми пешниҳоди фикр мавриди танқид ё масҳара қарор гирад, ӯ дигар ғаёл намешавад. Баръакс, агар фикри ӯ шунида шавад, ҳатояш ҳамчун таҷриба қабул гардад ва барои беҳтар шудани кораш маслиҳат дода шавад, донишҷӯ тадриҷан ҷасорат пайдо мекунад. Аз ин рӯ, роҳбарони гурӯҳҳои ташаббускор, омӯзгорон ва масъулони тарбия бояд ба ташаккули муҳити равонии солим диққати ҷиддӣ диҳанд. Муҳити солим ҳамон вақт ба вучуд меояд, ки дар он ҳар як донишҷӯ ҳаққи ибрази андеша, пешниҳоди ташаббус ва иштирок дар кори умумиро дошта бошад.

Ҷиҳати дигари муҳим **лидерӣ** мебошад. Дар иттиҳодияҳои донишҷӯён роҳбарӣ набояд танҳо ҳамчун вазифа ё мақом фаҳмида шавад. Лидер шахсе нест, ки танҳо супориш медиҳад ё қарор қабул мекунад. Лидер бояд шахсе бошад, ки дигаронро муттаҳид мекунад, онҳоро мешунавад, ба ҳамкорӣ ҷалб менамояд, масъулиятро дуруст тақсим мекунад ва барои натиҷаи умумӣ ҷавобгар аст. Дар ҷунин фаҳмиш, лидерӣ на мақом, балки қобилияти хизмат ба гурӯҳ ва ташкил намудани ғаёлияти муштарак мебошад.

Дар таҷрибаи муассисаҳои таълимӣ баъзан ҷунин ҳолат мушоҳида мешавад, ки як ё ду донишҷӯи ғаёл тамоми корро ба уҳда мегиранд, дигарон бошанд, танҳо иштирокчиҳои ғайриғаёл мемонанд. Ин тарзи кор дар аввал осон менамояд, вале барои рушди ташкилот зараровар аст. Агар ҳамаи вазифаҳо дар дасти чанд нафар ҷамъ шаванд, ташкилот аз онҳо вобаста мегардад. Ҳангоми хатми таҳсил ё дур шудани онҳо ғаёлияти ташкилот суғуст мешавад. Барои пешгирии ҷунин ҳолат зарур аст, ки дар ташкилот

фарҳанги тақсимои вазифаҳо ва омода намудани лидерони нав ташаккул дода шавад.

Лидерони донишҷӯӣ бояд на танҳо корро иҷро кунанд, балки дигаронро низ омӯзонанд. Масалан, агар як донишҷӯ таҷрибаи гузаронидани чорабинӣ дошта бошад, ӯ метавонад ба донишҷӯёни нав нишон диҳад, ки чӣ гуна нақша тартиб дода мешавад, чӣ гуна иштирокчиён ҷалб мегарданд, чӣ гуна эълон омода мешавад ва чӣ гуна натиҷа ҷамъбаст мегардад. Ин тарзи кор ба устувории ташкилот мусоидат мекунад, зеро таҷриба аз як нафар ба гурӯҳ мегузарад.

Барои равшан нишон додани хусусиятҳои асосии психологӣ ва иҷтимоии донишҷӯён дар раванди ташкили иттиҳодия чунин ҷадвалро пешниҳод кардан мумкин аст.

Ҷадвали 3.2.1 — Хусусиятҳои психологӣ ва иҷтимоии донишҷӯён дар раванди ташкили иттиҳодия

Хусусият	Мазмун	Таъсир ба фаъолияти иттиҳодия
Ангеза	Хоҳиш ва сабаби иштироки донишҷӯ дар фаъолияти ҷамъиятӣ	Иштироки устувор, шавқмандӣ ва масъулиятро зиёд мекунад
Эътимод ба худ	Боварии донишҷӯ ба қобилият ва имконияти худ	Ба пешниҳоди идеяҳо, суҳанронӣ ва қабули вазифаҳо мусоидат мекунад
Масъулиятшиносӣ	Омодагӣ ба иҷрои вазифа ва ҷавобгарӣ барои натиҷа	Фаъолияти ташкилотро муназзам ва бозэтимод мегардонад
Қобилияти роҳбарӣ	Тавоноии муттаҳид кардани гурӯҳ ва ташкили фаъолияти умумӣ	Самаранокии идоракунии ва ҳамроҳангсозиро баланд мебардорад
Малакаи муошират	Қобилияти шундан, фаҳмондан, баҳс кардан ва ба созиш расидан	Муносибати солими гурӯҳӣ ва ҳамкориро таъмин мекунад
Кор дар гурӯҳ	Омодагӣ ба ҳамкорӣ, тақсимои вазифа ва эҳтиром ба дигарон	Ташкилотро аз фаъолияти шахсӣ ба қори дастаҷамъӣ мегузаронад
Худтанзимкунии	Қобилияти идора кардани вақт, эҳсосот ва рафтори худ	Ба устуворӣ, интизом ва натиҷабахшии фаъолият таъсир мерасонад

Аз ҷадвал бармеояд, ки ташкили иттиҳодияи донишҷӯён бе ба назар гирифтани омилҳои психологӣ пурра самаранок буда наметавонад. Ҳатто агар устав, барнома ва нақшаи кор дуруст таҳия шуда бошанд ҳам, бе ангежа, масъулият, муоширати солим ва ҳамкории гурӯҳӣ ташкилот танҳо шакли расмӣ мегирад. Аз ин рӯ, вазифаи аввалини масъулон аз он иборат аст, ки дар байни донишҷӯён фазои боварӣ ва ҳамкориро ташаккул диҳанд.

Масъалаи **масъулиятшиносӣ** дар фаъолияти иттиҳодияҳои донишҷӯён ҷойи махсус дорад. Донишҷӯ вақте воқеан масъул мешавад, ки натиҷаи кори худро ҳис кунад. Агар ӯ танҳо супоришро иҷро кунад ва нафаҳмад, ки кори ӯ ба дигарон чӣ таъсир мерасонад, масъулияташ сатҳӣ мемонад. Аммо вақте донишҷӯ медонад, ки аз кори ӯ муваффақияти ҷорабинӣ, қаноатмандии иштирокчиён ё ҳалли масъалаи мушаххас вобаста аст, муносибати ӯ ҷиддитар мешавад.

Барои ташаккули масъулият бояд ба донишҷӯён вазифаҳои воқеӣ дода шаванд. Вазифаҳо набояд танҳо рамзӣ бошанд. Масалан, масъулияти омода кардани барномаи ҷорабинӣ, гузаронидани пурсиш, таҳияи эълон, ҳамоҳанг-созии иштирокчиён, навиштани ҳисобот ё таҳлили натиҷа метавонад ба донишҷӯ таҷрибаи воқеӣ диҳад. Ҳар қадар вазифа равшан ва натиҷа ченшаванда бошад, ҳамон қадар ҳисси масъулият бештар ташаккул меёбад.

Дар баробари масъулият, муоширати самаранок низ яке аз шартҳои асосии фаъолияти иттиҳодия мебошад. Дар гурӯҳи донишҷӯён ҳамеша фикрҳои гуногун, шавқҳои гуногун ва муносибатҳои гуногун вучуд доранд. Ин табиӣ аст. Муҳим он аст, ки аъзои гурӯҳ тавонанд бо ҳамдигар бо эҳтиром гуфтугӯ кунанд, фикри дигаронро бишнаванд, баҳсро ба низоъ табдил надиҳанд ва барои мақсади умумӣ ба қарорҳои муштарак расанд.

Муоширати нодуруст метавонад ҳатто ташкилоти хубро заиф созад. Агар дар гурӯҳ нофаҳмӣ, гӯш накардани якдигар, тақсимои нодурусти вазифаҳо ё муносибати фармондеҳӣ зиёд бошад, донишҷӯён аз фаъолият дур мешаванд. Бинобар ин, дар дохили ташкилот бояд қоидаҳои одии муошират муайян карда шаванд: эҳтиром ба фикри дигарон, сухан набаровардан

хангоми сухани ҳамдигар, муҳокимаи мушкилот бе таҳқир, қабули қарор бо иштирок ва масъулияти умумӣ.

Яке аз роҳҳои самараноки беҳтар намудани муошират гузаронидани тренингиҳои кӯтоҳ мебошад. Масалан, тренингиҳо оид ба “муоширати самаранок”, “ҳалли низоъ”, “кор дар гурӯҳ”, “баромад дар назди аудитория”, “тақсимои вазифаҳо” ва “роҳбарии даста” метавонанд ба донишҷӯён малакаҳои зарурӣ диҳанд. Чунин омӯзишҳо набояд танҳо назариявӣ бошанд. Беҳтар аст, ки онҳо бо машқҳои амалӣ, муҳокимаи ҳолатҳои воқеӣ ва кори гурӯҳӣ гузаронида шаванд.

Дар ташкили иттиҳодияҳои донишҷӯён кор дар гурӯҳ аҳамияти калон дорад. Гурӯҳ танҳо ҷамъ шудани чанд нафар нест. Гурӯҳи воқеӣ он вақт ташаккул меёбад, ки аъзои он мақсади умумӣ, вазифаҳои равшан, масъулияти тақсимшуда ва робитаи доимӣ дошта бошанд. Агар ҳар як аъзо танҳо кори худро бинад ва аз мақсади умумӣ огоҳ набошад, ҳамкорӣ суғардад. Аммо вақте ки ҳама мефаҳманд, ки кори ҳар кас ба натиҷаи умумӣ таъсир мерасонад, муносибати гурӯҳӣ қавитар мешавад.

Барои беҳтар намудани кори гурӯҳӣ зарур аст, ки дар ташкилот нақшҳо равшан муайян карда шаванд. Як нафар метавонад масъули иттилоот бошад, дигаре масъули чорабиниҳо, сеюмӣ масъули робита бо омӯзгорон, чорумӣ масъули таҳлил ва ҳисобот. Аммо ин тақсимои набояд саҳт ва тағйирнопазир бошад. Донишҷӯён бояд имконият дошта бошанд, ки дар самтҳои гуногун худро санҷанд. Ин ба рушди ҳамаҷонибаи онҳо мусоидат мекунад.

Дар раванди ташкили иттиҳодияҳо бояд хусусиятҳои синнусолӣ ва иҷтимоии донишҷӯён низ ба назар гирифта шаванд. Донишҷӯёни курси якум одатан бештар ба мутобиқшавӣ ба муҳити нави таълимӣ ниёз доранд. Онҳо ҳанӯз сохтори донишгоҳ, талаботи омӯзгорон, шаклҳои муносибат ва имкониятҳои беруназарсиро пурра наметонанд. Барои онҳо иштирок дар иттиҳодия метавонад роҳи хуби мутобиқшавӣ бошад. Аммо барои ҷалби онҳо дастгирии махсус лозим аст: воҳуриҳои шиносӣ, роҳнамоӣ аз ҷониби донишҷӯёни калонсол, иштирок дар чорабиниҳои осон ва муҳити дӯстона.

Донишчӯёни курсҳои болоӣ бошанд, бештар ба рушди касбӣ, таҷрибаомӯзӣ, лоиҳаҳои амалӣ ва омодагӣ ба бозори меҳнат таваҷҷуҳ доранд. Барои онҳо фаъолияти иттиҳодия бояд имконияти гирифтани таҷрибаи ташкилотчиӣ, муошират бо шарикон, таҳияи лоиҳа, гузаронидани чорабинӣ ва роҳбарии гурӯҳро фароҳам оварад. Ҳамин тавр, фаъолияти иттиҳодия бояд барои гурӯҳҳои гуногуни донишчӯён мазмуни гуногун, вале мақсади умумӣ дошта бошад.

Ҷадвали 3.2.2 — Самтҳои ҷалби донишчӯён ба назардошти хусусиятҳои синнусолӣ ва иҷтимоӣ

Гурӯҳи донишчӯён	Эҳтиёҷоти асосӣ	Шаклҳои мувофиқи ҷалб
Донишчӯёни курси якум	Мутобиқшавӣ, шиносӣ бо муҳити донишгоҳ, пайдо кардани дӯстону ҳамкорон	Вохӯриҳои шиносӣ, роҳнамоӣ, чорабиниҳои гурӯҳӣ, корҳои ихтиёрии одӣ
Донишчӯёни курсҳои миёна	Рушди малакаҳои иҷтимоӣ, таҷрибаи фаъолият, иштирок дар лоиҳаҳо	Гурӯҳҳои корӣ, тренингҳо, лоиҳаҳои иҷтимоӣ, маҳфилҳо
Донишчӯёни курсҳои болоӣ	Омодагӣ ба фаъолияти касбӣ, роҳбарӣ, таҷрибаи ташкилотчиӣ	Идоракунии лоиҳаҳо, роҳбарии гурӯҳҳо, ҳамкорӣ бо шарикон, таҳияи барномаҳо
Донишчӯёни фаъол	Имконияти ташаббус, масъулият ва роҳбарӣ	Шӯроҳои корӣ, вазифаҳои ҷамоаангсозӣ, ташкили чорабиниҳо
Донишчӯёни камфаъол	Эътимод ба худ, дастгирӣ ва ҷалби тадриҷӣ	Вазифаҳои хурд, кор дар ҷуфтҳо, дастгирии раванӣ, ҳавасмандгардонӣ

Аз ин ҷадвал дида мешавад, ки усули ягона барои ҳамаи донишчӯён ҳамеша натиҷаи хуб намерасад. Ташкилот бояд ҷандир бошад ва бо ҳар гурӯҳ мувофиқи эҳтиёҷ ва имконияташ кор барад. Ин махсусан барои донишчӯёни камфаъол муҳим аст. Онҳоро набояд маҷбурӣ ба фаъолияти калон ҷалб кард. Беҳтар аст, ки аз вазифаҳои хурд оғоз карда шавад: кӯмак дар омодакунии мавод, иштирок дар гурӯҳи корӣ, пешниҳоди фикр ё ҳамроҳӣ дар як чорабинӣ. Баъд аз гирифтани таҷрибаи аввалин чунин донишчӯён метавонанд фаъолтар шаванд.

Дар фаъолияти иттиҳодияҳои донишчӯён масъалаи ҳавасмандгардонӣ низ муҳим аст. Ҳавасмандгардонӣ танҳо маънои мукофот ё сипосномаҳо надорад. Баъзан барои донишчӯ муҳимтар аз ҳама он аст, ки заҳмати ӯ дида шавад, фикраш қадр гардад ва натиҷаи кори ӯ эътироф шавад. Аз ин рӯ, дар ташкилот бояд фарҳанги қадршиносӣ вучуд дошта бошад. Миннатдорӣ,

сухани хуб, зикри номи донишчӯ дар ҷамъонад, наشري хабар дар сомонаи муассиса ё додани тавсиянома метавонад ба баланд шудани шавқи иштирок таъсир расонад.

Ҳамзамон, ҳавасмандгардонӣ бояд одилона бошад. Агар танҳо як гурӯҳи хурд ҳамеша кадр карда шавад ва дигарон нодида гирифта шаванд, дар байни донишчӯён норозигӣ пайдо мешавад. Барои ҳамин, меъёрҳои кадршиносӣ бояд равшан бошанд: иҷрои масъулият, ташаббус, кор дар гурӯҳ, натиҷаи амалӣ, муносибати масъулоне ва саҳм дар фаъолияти умумӣ. Ин меъёрҳо ба донишчӯён нишон медиҳанд, ки фаъолият танҳо бо ҳузур доштан не, балки бо кори воқеӣ арзёбӣ мешавад.

Расми 3.2.1 — Модели таъсири омилҳои психологӣ ба фаъолияти иттиҳодияи донишчӯён

Барои фаҳмотар нишон додани робитаи омилҳои психологӣ ва натиҷаи фаъолияти иттиҳодия чунин моделро пешниҳод кардан мумкин аст.

Ин модел нишон медиҳад, ки натиҷабахшии ташкилот аз омилҳои дохилии донишҷӯён оғоз меёбад. Агар ангеа ва шавқмандӣ вуҷуд надошта бошад, ташаббус пайдо намешавад. Агар ташаббус дастгирӣ нагардад, масъулият инкишоф намеёбад. Агар масъулият ва муоширати солим набошад, кори гурӯҳӣ заиф мегардад. Дар натиҷа, фаъолияти ташкилот ё расмӣ мешавад ё ба фаъолияти чанд нафар маҳдуд мемонад. Баръакс, вақте ин омилҳо пайдарпай инкишоф меёбанд, иттиҳодия ба муҳити воқеии рушди донишҷӯён табдил меёбад.

Дар раванди ташкил кардани иттиҳодияҳо масъалаи пешгирии низоъҳо низ бояд ба назар гирифта шавад. Дар ҳар гурӯҳи фаъол ихтилофи назар табиӣ аст. Низоъ худ ба худ падидаи манфӣ нест; агар дуруст идора карда шавад, он метавонад ба беҳтар шудани қарорҳо оварда расонад. Аммо агар низоъҳо бе муҳокима, бе эҳтиром ва бе роҳбарии дуруст боқӣ монанд, онҳо ба ҷудошавии гурӯҳ ва паст шудани шавқи иштирок оварда мерасонанд.

Барои пешгирии чунин ҳолат ташкилот бояд тартиби ҳалли масъалаҳои баҳсталабро дошта бошад. Масалан, дар ҷаласаҳо ҳар як аъзо ҳаққи ибрози фикр дошта бошад, қарорҳо бо муҳокима қабул шаванд, вазифаҳо шаффоф тақсим гарданд ва дар ҳолати пайдо шудани нофаҳмӣ гурӯҳи миёнарав ё роҳбари масъул онро баррасӣ кунад. Ин тарзи кор фарҳанги ташкилотиро беҳтар мекунад ва ба донишҷӯён меомӯзад, ки ихтилофро бо роҳи гуфтугӯ ва далел ҳал намоянд.

Ҷиҳати дигари муҳими психологӣ эҳсоси мансубият мебошад. Донишҷӯ вақте фаъол мешавад, ки худро қисми гурӯҳ эҳсос кунад. Агар ӯ фикр кунад, ки ташкилот ба ӯ дахл надорад ё дар он ҷойи ӯ нест, иштирокаи заиф мемонад. Барои ташаккули эҳсоси мансубият бояд дар ташкилот анъанаҳо, рамзҳо, воҳӯриҳои доимӣ, муҳити дӯстона ва мақсадҳои муштарак вуҷуд дошта бошанд. Ҳатто корҳои одӣ, ба монанди муаррифии аъзои нав, ҷашн гирифтани дастовардҳо, муҳокимаи озод ва дастгирии ҳамдигар, метавонанд ҳисси ягонагии гурӯҳро қавитар намоянд.

Ин эҳсоси мансубият барои донишҷӯёни филиалҳо ва муассисаҳои гуногун махсусан муҳим аст. Вақте донишҷӯёни Донишкадаи тарбияи ҷисмонӣ ва филиалҳои донишгоҳ дар Леваканд ва Хучанд худро қисми як ҳаракати умумии донишҷӯён эҳсос мекунам, ҳамкориҳои байни онҳо фаъолтар мешавад. Онҳо метавонанд таҷриба мубодила кунанд, ҷорабиниҳои муштарак гузаронанд, лоиҳаҳои умумӣ таҳия намоянд ва дастовардҳои якдигарро дастгирӣ кунанд. Ин кор ба рушди шабакаи донишҷӯён ва таҳкими робитаи байни муассисаҳо мусоидат менамояд.

Дар фаъолияти иттиҳодияҳои донишҷӯён инчунин **муносибати омӯзгорон** аҳамияти калон дорад. Агар омӯзгорон фаъолияти донишҷӯёнро танҳо ҳамчун кори иловагӣ ё вақтгузаронӣ бинанд, донишҷӯён низ ба он ҷиддӣ муносибат намекунам. Аммо агар омӯзгорон ин фаъолиятро ҳамчун қисми муҳими рушди шахсият ва омодагии касбӣ қабул кунанд, муносибати донишҷӯён низ дигар мешавад. Омӯзгор метавонад роҳнамо, мушовир ва дастгиркунандаи ташаббус бошад, на танҳо назораткунанда.

Беҳтарин ҳолат он аст, ки омӯзгор ба донишҷӯ роҳи тайёрро маҷбур намекунад, балки ба ӯ барои ёфтани роҳи дуруст ёрӣ медиҳад. Масалан, ҳангоми таҳияи лоиҳа омӯзгор метавонад саволҳои роҳнамо диҳад: мақсади лоиҳа чист, барои кӣ пешбинӣ шудааст, кадом натиҷа интизор аст, чӣ захира лозим мешавад, чӣ мушкилот пеш меояд ва чӣ гуна натиҷа арзёбӣ мегардад. Ин гуна муносибат донишҷӯро ба фикрронӣ, таҳлил ва мустақилият ҳидоят мекунад.

Барои мустаҳкам намудани ҷанбаи психологӣ ва иҷтимоии фаъолияти иттиҳодияҳо чунин низомӣ кор пешниҳод карда мешавад.

Қадвали 3.2.3 — Низомӣ дастгирии психологӣ ва иҷтимоии фаъолияти иттиҳодияи донишҷӯён

Самти дастгирӣ	Шакли кор	Натиҷаи интизоршаванда
Баланд бардоштани ангежа	Сухбатҳо, муаррифии имкониятҳо, нишон додани таҷрибаи муваффақ	Афзоиши шавқмандӣ ва иштироки ихтиёрӣ
Рушди лидерӣ	Тренингҳо, супоридани вазифаҳои роҳбарӣ, роҳнамоӣ аз ҷониби омӯзгор	Ташаккули роҳбарони ҷавон

Дастгирии донишчӯёни камфаъл	Чалби тадричӣ, вазифаҳои хурд, кор дар чуфтҳо	Баланд шудани эътимод ба худ
Беҳтар намудани муошират	Машғулиятҳо оид ба кори гурӯҳӣ ва ҳалли низоъ	Муносибати солим ва ҳамкории устувор
Ҳавасмандгардонӣ	Сипоснома, тавсиянома, эътирофи ҷамъиятӣ	Тақвияти масъулият ва идомаи фаъолият
Робитаи бозгашт	Пурсиш, муҳокима, вохӯриҳои ҷамъбасти	Ислоҳи камбудӣҳо ва тақмили фаъолияти минбаъда

Ин низом ба он равона шудааст, ки фаъолияти иттиҳодия танҳо аз рӯйи нақшаи расмӣ пеш наравад, балки ба рушди воқеии донишчӯён таъсир расонад. Ҳар як самт вазифаи муайян дорад: ангеза иштирокро зиёд мекунад, лидерӣ идоракуниро беҳтар месозад, дастгирии донишчӯёни камфаъл доираи иштирокчиёро васеъ менамояд, муоширати солим кори гурӯҳиро устувор мегардонад, ҳавасмандгардонӣ шавкро нигоҳ медорад ва робитаи бозгашт барои тақмил додани фаъолияти оянда хизмат мекунад.

Ҳамин тариқ, ташкили иттиҳодияҳои донишчӯён дар муассисаҳои таълимӣ бояд ҳамчун раванди ҳамзамони ташкилӣ, педагогӣ ва психологӣ фаҳмида шавад. Аз як тараф, барои ин кор устав, барнома, сохтор, вазифаҳо ва нақшаи фаъолият заруранд. Аз тарафи дигар, бе ангеза, эътимод, масъулият, муошират, роҳбарӣ ва эҳсоси мансубият ин сохторҳо пурра кор намекунанд. Аз ин рӯ, самаранокии ташкилот аз он вобаста аст, ки то чӣ андоза фаъолияти расмӣ бо рушди дохилии донишчӯён пайваст карда мешавад.

Дар шароити муассисаи олии муосир иттиҳодияи донишчӯён метавонад ба мактаби воқеии иҷтимоӣ ва касбӣ табдил ёбад. Дар ин мактаб донишчӯ на танҳо чорабинӣ мегузаронад, балки меомӯзад, ки чӣ гуна бо одамон кор кунад, чӣ гуна масъулият гирад, чӣ гуна фикри худро ҳимоя намояд, чӣ гуна ба дигарон эҳтиром гузорад ва чӣ гуна барои мақсади умумӣ саҳм гузорад. Ин таҷриба барои ташаккули шахсияти фаъл, мустақил ва масъул аҳамияти калон дорад.

Бинобар ин, ҳангоми таҳияи марҳилаҳои ташкили иттиҳодияи донишчӯён зарур аст, ки дар баробари масъалаҳои ташкилӣ хусусиятҳои

психологӣ ва иҷтимоии донишҷӯён низ пайваста ба назар гирифта шаванд. Танҳо дар ҳамин сурат ташкилот метавонад аз як сохтори расмӣ ба муҳити зиндаи рушди шахсияти донишҷӯён, ташаббускорӣ, роҳбарӣ ва масъулияти иҷтимоӣ табдил ёбад.

3.3. Натиҷаҳои фаъолияти ҷомеаи донишҷӯён дар муассисаҳои таълимӣ

Дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи Саидмуъмин Раҳимов ва филиалҳои Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибқориҳои Тоҷикистон дар шаҳрҳои Леваканд ва Хучанд ташкилотҳои ҷамъиятии донишҷӯён тадриҷан таҷрибаи амалии худро ғанӣ гардонидани истодаанд. Ин таҷриба барои ташаккули фарҳанги шаҳрвандӣ, масъулияти иҷтимоӣ ва малакаҳои касбии мутахассисони оянда аҳамияти муҳим дорад.

Фаъолияти чунин ташкилотҳо ба васеъ намудани нақши худидоракунии донишҷӯён, ҳалли масъалаҳои гуногуни ҳаёти донишгоҳӣ ва ҷамъиятӣ, инчунин таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои иҷтимоӣ равона шудааст. Дар ин раванд дастгирии омӯзгорон, сарпарастон, ташкилотҳои хайриявӣ ва ҷомеаи маҳаллӣ аҳамияти калон дорад. Донишҷӯён якҷо бо омӯзгорон аксияҳо ва чорабиниҳоеро ташкил мекунанд, ки ба ҳалли мушкилоти иҷтимоии ҷавонон дар минтақа равона шудаанд.

Яке аз самтҳои муҳими фаъолияти ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯён таҳлил ва иҷрои нақшаи корӣ мебошад. Дар ин нақша самтҳои асосии фаъолият, чорабиниҳои пешбинишуда, масъулон ва натиҷаҳои интизоршаванда муайян карда мешаванд. Таҳлили чунин нақша нишон медиҳад, ки ташкилоти донишҷӯён дар худидоракунии донишҷӯён ҷойи марказӣ дошта, дар бисёр самтҳои қори тарбиявӣ иштирок мекунад.

Ин самтҳо ташкили чорабиниҳои фарҳангӣ-оммавӣ, барномаҳои варзишӣ ва солимгардонӣ, рушди фаъолияти волонтерӣ, дастгирии пешрафти таълимии донишҷӯён тавассути семинарҳо ва лоиҳаҳои таълимӣ, инчунин иштирок дар ташаббусҳои иҷтимоӣ ва хайриявиро дар бар мегиранд. Чунин

гуногунсамтӣ нишон медиҳад, ки ташкилоти донишҷӯён танҳо як сохтори расмӣ нест, балки майдони воқеии ташаккули таҷрибаи иҷтимоӣ ва касбӣ мебошад.

Самаранокии ин самтҳо, пеш аз ҳама, тавассути ҳамкориҳои донишҷӯёни курсҳои болоӣ бо донишҷӯёни нав таъмин мегардад. Донишҷӯёни калонсол конидаҳо, меъёрҳо ва анъанаҳои ҳаёти донишгоҳиро на танҳо бо сухан, балки бо намунаи шахсии худ ба донишҷӯёни курси якум нишон медиҳанд. Ин раванд ба принципи «омӯзиш тавассути намуна» наздик мебошад. Дар чунин шароит донишҷӯёни нав зудтар ба муҳити донишгоҳӣ мутобиқ шуда, худро узви ҷомеаи донишгоҳӣ эҳсос мекунанд.

Мақсадҳои кори тарбиявӣ, ки дар фаъолияти ташкилоти донишҷӯён ҷойи муҳим доранд, имкон медиҳанд, ки чорабиниҳо бо эҳтиёҷоти воқеии донишҷӯён мутобиқ карда шаванд. Ин кор тавассути омӯзиши манфиатҳои донишҷӯён, гузаронидани пурсишҳо, ҷамъовариҳои фикру пешниҳодҳо, истифодаи шаклҳои интерактивӣ ва амалгароёнаи омӯзиш, инчунин ташкил намудани машваратҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ оид ба рушди шахсӣ ва касбӣ анҷом дода мешавад.

Ташкили муҳити дастгиркунанда ва фарогир барои ҷалби донишҷӯён ба ҳаёти ҷамъиятии донишгоҳ аҳамияти калон дорад. Таҳлили фаъолияти ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯён нишон медиҳад, ки сатҳи камолоти шахрвандии он тадриҷан баланд мегардад. Ин пеш аз ҳама бо иштироки фаъолонеи донишҷӯён дар қабули қарорҳо, ташкили чорабиниҳо ва иҷрои лоиҳаҳои иҷтимоӣ алоқаманд аст.

Тавре дар таҳқиқоти марбут ба ташкили иттиҳодияҳои донишҷӯён таъкид мешавад, «иштироки донишҷӯён дар фаъолияти ташкилотҳои ҷамъиятӣ ба рушди масъулият, ташаббус, малакаҳои роҳбарӣ ва омодагӣ ба фаъолияти иҷтимоӣ мусоидат мекунад» [4-А]. Ин андеша бо натиҷаҳои мушоҳидаҳои мо низ мувофиқ аст. Донишҷӯёне, ки дар кори ташкилот фаъолона иштирок мекунанд, бештар масъулият мегиранд, бо одамон беҳтар муошират мекунанд ва ба масъалаҳои ҷомеа бетараф намеремонанд.

Ташкилоти донишчӯён мунтазам чорабиниҳоеро амалӣ менамояд, ки ба рушди масъулияти иҷтимоӣ ва ҷаҳонӣ шаҳрвандӣ равона шудаанд. «Ба ин волонтерӣ, ташаббусҳои экологӣ, лоиҳаҳои иҷтимоӣ, семинарҳо ва баҳсҳо доир ба масъалаҳои муҳими ҷомеа дохил мешаванд. Чунин чорабиниҳо сатҳи огоҳии донишчӯёнро баланд бардошта, онҳоро ба рағбатҳои иҷтимоӣ наздик мекунад» [25.с.162] Самти дигари ҷаҳонӣ ташкилоти донишчӯён иштирок дар озмунҳои грантӣ мебошад. Ҷалби маблағҳои иловагӣ дар ин ҳолат танҳо мақсади молиявӣ надорад. Он воситаи рушди салоҳиятҳои касбӣ, баланд бардоштани фарҳанги идоракунӣ, таҳияи лоиҳаҳои навоҷона, мустаҳкам намудани робита бо шарикон ва баланд бардоштани нуфузи ташкилот мебошад. Иштирок дар ҷаҳонӣ грантӣ донишчӯёнро ба таҳқиқ, таҳлил, навиштани лоиҳа, ҷомеаи идея ва ҳисоботдиҳӣ меомӯзонад.

Дар ин замина метавон гуфт, ки ҷаҳонӣ грантӣ як мактаби амалии рушди донишчӯён мебошад. Он донишчӯёнро ба кор бо ҳуҷҷатҳо, таҳияи буҷет, муаррифии идеяҳо, ҳамкорӣ бо шарикон ва арзёбии натиҷаҳо омода мекунад. Ҷамин тавр, лоиҳаҳои грантӣ ба рушди касбӣ ва иҷтимоии донишчӯён таъсири мусбат мерасонад.

Яке аз идеяҳои муҳими ҷаҳонӣ донишчӯён шиори «Ҷонаи мо, ҳаҷлии мо, шаҳри мо» мебошад. Ин ибора масъулияти шаҳрро аз ҷазои ҳусусӣ ба ҷазои ҷамъиятӣ пайваст мекунад. Агар инсон ба ҳонаи худ бепарво набошад, бояд ба ҳаҷлии худ низ тавачҷуҳ кунад. Агар ба ҳаҷлии худ ғамхорӣ кунад, бояд нисбат ба шаҳри худ низ масъулият эҳсос намояд. Ин пайдарпайӣ дар донишчӯён ҳисси соҳибӣ, масъулият ва иштирок дар ободии муҳити зистро ташаккул медиҳад.

Дар асоси таҳлили имкониятҳои мавҷуда, ташкилоти донишчӯён ташаббуси таъсиси маркази шаҳрии иҷтимоӣ-фарҳангиро дар заминаи филиали Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон дар шаҳри Леваканд пешниҳод намуд. Мақсади асосии чунин марказ ҷалби ҷавонон ба муҳити фарҳангӣ, таълимӣ ва иҷтимоии донишгоҳ, инчунин кор бо мушкилоти воқеии ҷавонони шаҳр мебошад.

Дар доираи фаъолияти марказ ташкили курсҳои махсус барои хонандагони мактабҳо, гузаронидани аксияи шаҳрии «Илм — фуроғи маърифат», истифодаи шакли бозиҳои зеҳнӣ ва ҷалби донишҷӯён ба таҳияи сиёсати ҷавонон пешбинӣ мегардад. Ин ташаббус танҳо ба гузаронидани ҷорабиниҳои якдафъаина равона нест. Ҳадафи асосии он ба вуҷуд овардани механизми устувори худташқилдиҳии ҷавонон ва пур кардани ҳолигии фаъолияти муташаккили фароғатӣ дар шаҳрҳои хурд мебошад.

Дар шаҳрҳои калон имкониятҳои фароғатӣ ва фарҳангӣ нисбатан васеътаранд. Аммо дар шаҳрҳои хурд чунин имкониятҳо маҳдуд мебошанд. Аз ин рӯ, филиали донишгоҳ метавонад ба маркази муҳими ҷалби ҷавонон ба фаъолияти фарҳангӣ, маърифатӣ, иҷтимоӣ ва касбӣ табдил ёбад. Иштироки донишҷӯён дар чунин раванд ба беҳтар шудани муҳити шаҳрӣ, рушди робитаи донишгоҳ бо ҷомеа ва баланд шудани эътибори муассисаи таълимӣ мусоидат мекунад.

Мақсади ин ташаббус ҷалби ҷавонони шаҳри Леваканд ба муҳити фарҳангӣ-таълимии филиали Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон мебошад. Гурӯҳи мақсадноки лоиҳа ҷавонони синни 14–18 сола мебошанд. Ин синнусол марҳилаи муҳими ташаккули шахсият ба ҳисоб меравад. Дар ҳамин давра ҷавонон манфиатҳо, қобилиятҳо, орзуҳо ва роҳи минбаъдаи таҳсилу касби худро муайян мекунад.

Фаъолият бо ин гурӯҳи синнусолӣ метавонад ба ояндаи онҳо таъсири ҷиддӣ расонад. Чунин кор ба рушди масъулияти шаҳрвандӣ, сифатҳои роҳбарӣ, қобилияти эҷодӣ ва зеҳнӣ, инчунин интихоби дурусти роҳи таҳсил ва касб мусоидат мекунад. Донишҷӯёни филиал метавонанд барои ҷавонони синни 14–18 сола нақши роҳнамо, ҳамкор ва намунаи мусбатро иҷро намоянд.

Татбиқи чунин ташаббусҳо нуфузи донишгоҳро баланд мекунад ва робитаи онро бо сохторҳои шаҳрӣ мустаҳкам менамояд. Ҳамзамон, барои донишҷӯён имкониятҳои нави иштирок дар лоиҳаҳои иҷтимоӣ пайдо мешаванд. Ин раванд ба рушди касбӣ ва шахсии онҳо таъсир мерасонад.

Донишгоҳ дар чунин ҳолат на танҳо муассисаи таълимӣ, балки яке аз марказҳои муҳими ҳаёти ҷамъиятӣ ва рушди устувори шаҳр мегардад.

Таҷрибаи ҷамъшудаи ташкилоти донишҷӯён имкон дод, ки нақшаи муфассали татбиқи лоиҳа таҳия карда шавад. Аввалин вазифа ташкили заминаи методӣ барои омӯзиши мушкилоти иҷтимоии ҷавонони шаҳри Леваканд мебошад. Ба ин таҳияи саволномаҳо, роҳнамои мусоҳибаҳо ва ҷадвали масъалаҳои муҳим дохил мешавад. Ин кор бо иштироки 100 нафар дар давоми ду моҳ пешбинӣ мегардад.

Марҳилаи минбаъда гузаронидани таҳқиқот оид ба муайян намудани мушкилоти ҷавонони шаҳр мебошад. Ин таҳқиқот низ дар байни 100 нафар дар давоми ду моҳ амалӣ карда мешавад. Баъд аз таҳлил, конференсияи донишҷӯён баргузор мегардад, ки дар он натиҷаҳои таҳқиқот муҳокима шуда, Низомномаи маркази иҷтимоӣ-фарҳангӣ таҳия мегардад. Дар ин ҷорабинӣ иштироки 500 нафар пешбинӣ шудааст.

Дар дурнамои наздик таҳияи барномаҳои таълимӣ барои хонандагон ва омӯзгорон, инчунин гузаронидани семинар оид ба фаъолияти марказ пешбинӣ мешавад. Дар ин семинар иштироки 50 нафар дар давоми ду моҳ ба нақша гирифта мешавад. Марҳилаи дигар ташкили бозии кории «Лоиҳакашии сиёсати ҷавонон» мебошад, ки дар давоми се рӯз бо иштироки 50 нафар гузаронида мешавад.

Аксияи «Илм — фурӯғи маърифат» ҳамчун ҷорабиниҳои васеъ бо иштироки 200 нафар дар давоми як моҳ амалӣ мегардад. Ҳамаи ин ҷорабиниҳо дар заминаи филиали Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон баргузор мешаванд. Марҳилаи ҷамъбасти конференсияе хоҳад буд, ки ба натиҷаҳои таҳқиқот ва тасдиқи Низомномаи маркази иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯён бахшида мешавад. Иштироки 500 нафар дар ин конференсия пешбинӣ мегардад.

Натиҷаҳои интизоршавандаи лоиҳа аз таҳкими сармояи иҷтимоӣ, ташкили майдони мубодилаи таҷриба ва идеяҳо, рушди шабакаи робитаҳо ва баланд шудани ҳамбастагии иҷтимоӣ иборат мебошанд. Илова бар ин, лоиҳа

метавонад сатҳи огоҳии иштирокчиёнро дар бораи фаъолияти марказ ва нақши он дар ҷомеаи маҳаллӣ баланд бардорад. Намоиш додани натиҷаҳои аввалини марказ донишҷӯёнро барои иштирок дар лоиҳаҳои нав ҳавасманд мекунад.

Муҳокимаи конференсионӣ имкон медиҳад, ки идеяҳои нав ва пешниҳодҳои муфид барои такмили фаъолияти марказ муайян карда шаванд. Донишҷӯёне, ки дар ташкил ва гузаронидани конференсия иштирок мекунанд, таҷрибаи арзишманд дар банақшагирӣ, идоракунии ҷорабинӣ, кор бо аудитория ва ҷамоаи ғосии гурӯҳӣ ба даст меоранд. Ин ҳама ба рушди шахсӣ ва касбии онҳо мусоидат мекунад» [60 23-29].

Ташаббуси донишҷӯён оид ба гузаронидани аксияи шаҳрии «Илм — ғуруҳи маърифат» метавонад мавқеи филиали донишгоҳро дар ҷомеаи маҳаллӣ мустаҳкам созад. Ин ҷорабинӣ нишон медиҳад, ки донишгоҳ ба лоиҳаҳои таълимӣ ва иҷтимоӣ бетараф нест. Чунин фаъолият эътимод ба муассисаро зиёд мекунад, довталабон ва шарикони навро ҷалб менамояд ва донишгоҳро ҳамчун маркази рушди зеҳнӣ ва фарҳангӣ муаррифӣ мекунад.

Инъикоси фаъолияти волонтерӣ омӯзгорон ва донишҷӯён дар воситаҳои ахбори омма низ аҳамияти калон дорад. Нашри маводҳо дар бораи ташаббусҳои донишҷӯён нуфузи филиалро баланд мебардорад ва ҷомеаро бо натиҷаҳои кори онҳо шинос мекунад. Муҳим аст, ки натиҷаҳои таҳқиқоти иҷтимоии мушкилоти ҷавонони Леваканд, ки аз ҷониби донишҷӯён гузаронида мешаванд, ба мақомоти шаҳр пешниҳод карда шаванд. Ин маълумот метавонад барои таҳияи барномаҳои мақсадноки дастгирии ҷавонон истифода гардад.

Бо вуҷуди он ки таҷрибаи ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯён дар гузаронидани чунин ҷорабиниҳо ҳамаҷуз зиёд нест, ду ташаббуси амалишуда нишон медиҳад, ки иқтисоди тарбиявии ин ташкилот назаррас мебошад. Аввалин аксия бо номи «Илм — ғуруҳи маърифат» ба баланд бардоштани сатҳи маърифатии донишҷӯён ва ҷалби онҳо ба раванди таълим равона шуда

буд. Дар доираи он лексияҳои кушод, мастер-классҳо ва бозиҳои маърифатӣ баргузор гардиданд.

Ташаббуси дуюм — аксияи «Шаҳри тоза» буд, ки ба масъалаҳои экологӣ равона гардид. Дар доираи он тоза кардани ҷойҳои ҷамъиятӣ, ниҳолшинонӣ ва мастер-классҳо оид ба баланд бардоштани саводнокии экологӣ гузаронида шуданд. Чунин чорабиниҳо дар донишҷӯён эҳтиром ба муҳити зист, масъулияти шаҳрвандӣ ва одати иштирок дар корҳои ҷамъиятиро ташаккул медиҳанд.

16 декабри соли 2023 дар филиали Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон дар Леваканд чорабинии васеъ таҳти унвони «Саломатии миллат — бойгариӣ давлат» баргузор гардид. Самти асосии чорабинӣ ҷалби ҷавонон ба масъалаҳои ҳифзи саломатӣ ва тарғиби тарзи ҳаёти солим буд. Омодагӣ ба чорабинӣ як ҳафта давом карда, бо Ҳамоҳангии Ҳуб ва Фаъолияти Баланди Аъзои Ташкилоти Ҷамъиятӣ гузашт.

Масъулиятшиносӣ ва шавқӣ иштирокчиён дар тамоми марҳилаҳо эҳсос мешуд. Донишҷӯён дар банақшагирӣ, тақсимои вазифаҳо, ҷалби иштирокчиён ва иҷрои барнома фаъолона ширкат карданд. Баъзе донишҷӯён вазифаи Ҳамоҳангсозиро ба зимма гирифтанд. Ин ба тақсимои дурусти вазифаҳо ва самаранокии кори гурӯҳӣ мусоидат намуд.

Дар марҳилаи аввал, ки мубодилаи даъватномаҳо ва ҷамъоварии шиорҳои зиндагиро дар бар мегирифт, Ҳамаи Аъзои Ташкилот фаъолона иштирок карданд. Аз ҷавонон оид ба зиндагӣ ва саломатӣ андешаҳо ҷамъоварӣ гардиданд. Шиорҳо ба чанд гурӯҳ ҷудо шуданд: Ғамхорӣ ба саломатӣ, Муҳаббат Ҳамчун Арзиши Асосӣ, Боварӣ ба Ҷавонӣ, Некбинӣ, Суханони Файласуфон ва Нависандагон, инчунин шодӣ ва бепарвоии ҷавонӣ.

Шиорҳои ғолиб чунин буданд: «Тоҷикистон ба пеш», «Табиати Тоҷикистон — ифтихори мо», «Саломатии миллат — бойгариӣ давлат». Барои муаррифии чорабинӣ озмунҳо, аз ҷумла «Оилаи беҳтарин», ташкил карда шуданд. Волонтерон бо ҷавонон мусоҳиба гузаронида, сатҳи огоҳии онҳоро оид ба саломатӣ муайян намуданд.

Натиҷаҳои мусоҳиба чунин буданд: 38 нафар изҳор карданд, ки машрубот ва сигор истеъмол намеkunанд; 18 нафар бо варзиш машғул мебошанд; 10 нафар дар ҳолати зарурӣ ба мутахассис муроҷиат меkunанд; 7 нафар ҷавоб доданд, ки “ҳар чӣ хоҳам мекунам ва мушкил надорам”. Ин ҷавобҳо нишон медиҳанд, ки дар байни ҷавонон сатҳи огоҳӣ гуногун аст ва қорҳои фаҳмондадиҳӣ дар масъалаи саломатӣ бояд идома ёбад.

Дар анҷоми ҷорабинӣ анкетагузаронӣ гузаронида шуд. 162 нафар ҷорабиниро муваффақ ҳисобиданд, 15 нафар то анҷоми овоздиҳӣ рафтанд, 8 нафар муносибати манфӣ баён карданд. Бо дарназардошти ин натиҷаҳо, муайян гардид, ки мақсади асосии чунин ҷорабиниҳо бояд баланд бардоштани огоҳии ҷавонон оид ба зарари одатҳои носолим ва ташаккули муносибати масъулona ба саломатӣ бошад.

Дар охири ҷорабинӣ, қори ташкилкунандагон, ихтиёриён ва роҳбарияти филиал аз рӯи якҷанд меъёр арзёбӣ карда шуд.

<i>Ҷадвали 3.2.4 — Арзёбии омилҳои ноилшавӣ ба ҳадафҳои ҷорабиниҳои тарбиявӣ</i>			
Омилҳои ноилшавӣ ба ҳадафҳо	Баҳои иштирокчиён	Баҳои қормандон	Баҳои нозирон
Муаррифии ҳадафи ҷорабинӣ	90%	70%	60%
Тарғиби ғояҳои ҷорабинӣ дар байни ҷавонони донишҷӯ	80%	80%	60%
Ҷалби таваҷҷуҳи ҷавонон ба масъалаи ҳифзи саломатии репродуктивӣ	90%	70%	80%
Ҷалби волонтерони нав ба фаъолияти лоиҳа	30%	30%	40%
Банақшагирии ҳамкории минбаъда бо дигар филиалҳои МУТПТ оид ба масъалаи мазкур	90%	90%	90%
Муайян намудани роҳбарон аз байни волонтерон	100%	100%	80%
Фаъолнокии ҳар як иштирокчӣ дар омодагӣ ва гузаронидани ҷорабинӣ	100%	100%	100%
Муттаҳидии гурӯҳ	100%	100%	100%
Сатҳи касбияти иштирокчиён	60%	60%	50%
Ҷанбаи мазмунии ҷорабинӣ	90%	60%	100%
Ҳамқорӣ бо ташкилкунандагони ҷорабинӣ	100%	100%	100%

Ҷадвали пешниҳодшуда натиҷаҳои арзёбии як ҷорабинӣ ё аксияи иҷтимоиро аз қониби се гурӯҳ — иштирокчиён, ҳайати қормандон ва нозирон — инъикос менамояд. Таҳлили нишондиҳандаҳо имқон медиҳад, ки

самаранокии чорабинӣ, сатҳи иштироки ҷавонон ва дараҷаи муваффақияти ҳадафҳои пешбинишуда муайян карда шавад. Ҳамзамон, муқоисаи баҳогузори гурӯҳҳои гуногун барои ошкор намудани ҷиҳатҳои қавӣ ва масъалаҳои ҳалталаб замина фароҳам меорад.

Натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки аксари самтҳои асосии чорабинӣ аз ҷониби иштирокчиён ва кормандон дар сатҳи баланд арзёбӣ шудаанд. Аз ҷумла, “муаррифии ҳадафи аксия” аз ҷониби иштирокчиён 90 фоиз ва аз ҷониби кормандон 70 фоиз баҳогузорӣ гардидааст. Ин нишон медиҳад, ки мақсади чорабинӣ барои аксари иштирокчиён фаҳмо ва дастрас будааст. Бо вучуди ин, баҳогузори нисбатан пасттари нозирон — 60 фоиз — метавонад ба он ишора кунад, ки усулҳои пешниҳоди иттилоот на барои ҳамаи гурӯҳҳо яқсон самаранок буданд. Эҳтимол аст, ки дар чараёни муаррифӣ бештар ба иштирокчиёни мустақим таваҷҷуҳ зоҳир шуда, ҷанбаи иттилоотии умумӣ камтар ба назар гирифта шудааст.

Нишондиҳандаи “популяризатсияи ғояҳои аксия дар байни ҷавонони донишҷӯ” низ натиҷаҳои нисбатан мусбатро инъикос менамояд. Иштирокчиён ва кормандон онро 80 фоиз арзёбӣ кардаанд, дар ҳоле ки нозирон танҳо 60 фоиз баҳо додаанд. Ин фарқият нишон медиҳад, ки таъсири чорабинӣ дар дохили гурӯҳи фаъол бештар эҳсос шудааст, аммо сатҳи фарогирии аудиторияи васеътар метавонад маҳдуд боқӣ монда бошад. Аз ин ҷиҳат, барои баланд бардоштани таъсири иҷтимоии ҷунин чорабиниҳо истифодаи васеи шабакаҳои иҷтимоӣ, муҳити иттилоотӣ ва усулҳои муосири ҷалби ҷавонон муҳим арзёбӣ мегардад.

Яке аз самтҳои, ки натиҷаҳои баланд нишон медиҳад, “ҷалби таваҷҷуҳи ҷавонон ба масъалаи ҳифзи солимии репродуктивӣ” мебошад. Ин нишондиҳанда аз ҷониби иштирокчиён 90 фоиз, аз ҷониби кормандон 70 фоиз ва аз ҷониби нозирон 80 фоиз баҳогузорӣ шудааст. Ҷунин натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки мавзӯи интиҳобшуда барои ҷавонон муҳим ва ҷолиб буда, чорабинӣ тавонистааст диққати онҳоро ба масъалаи иҷтимоии муҳим ҷалб намояд.

Дар баробари нишондиҳандаҳои мусбат, қадвал баъзе масъалаҳои ҳалталабро низ нишон медиҳад. Аз ҷумла, “ҷалби волонтерони нав ба фаъолияти лоиҳа” танҳо 30–40 фоиз баҳогузорӣ шудааст. Ин яке аз пасттарин натиҷаҳо дар қадвал мебошад ва нишон медиҳад, ки ҷорабинӣ дар самти васеъ намудани ҳайати иштирокчиёни фаъол ба ҳадафи дилхоҳ пурра нарасидааст. Эҳтимол аст, ки механизмҳои ҳавасмандгардонӣ, корҳои табиғотӣ ё шарҳи имкониятҳои фаъолияти волонтерӣ ба дараҷаи кофӣ самаранок набошанд. Барои беҳтар намудани ин самт зарур аст, ки усулҳои ҷалби ҷавонон таҷдиди назар карда шуда, барои иштироки дарозмуддат муҳити ҳавасмандкунанда фароҳам оварда шавад.

Дар айни замон, нишондиҳандаҳои марбут ба фаъолияти дохилии гурӯҳ натиҷаҳои хеле баланд доранд. “Фаъолнокии ҳар як иштирокчӣ дар омодагӣ ва баргузори аксия”, “ҳамдигарфаҳмӣ ва муттаҳидии гурӯҳ”, инчунин “ҳамкорӣ бо ташкилкунандагони ҷорабинӣ” аз ҷониби ҳамаи гурӯҳҳо тақрибан 100 фоиз арзёбӣ шудаанд. Ин ҳолат аз сатҳи баланди ҳамоҳангӣ, масъулиятшиносӣ ва муҳити мусбати ҳамкорӣ шаҳодат медиҳад. Маҳз чунин муҳити ташкилӣ метавонад яке аз омилҳои асосии муваффақияти ҷорабинӣ бошад.

Нишондиҳандаи “ошкор намудани лидерҳо дар байни волонтерон” низ натиҷаҳои баланд дорад. Иштирокчиён ва кормандон онро 100 фоиз, нозирон бошанд 80 фоиз арзёбӣ намудаанд. Ин нишон медиҳад, ки ҷорабинӣ барои ташаккули малакаҳои роҳбарӣ ва муайян намудани ҷавонони фаъол заминаи мусоид фароҳам овардааст. Барои рушди минбаъдаи чунин иқтидор зарур аст, ки фаъолияти лидерҳои ҷавон мунтазам дастгирӣ гардад ва онҳо ба ташаббусҳои нав ҷалб карда шаванд.

Нишондиҳандаи “касбиятнокии иштирокчиён” нисбатан миёна арзёбӣ шудааст — аз 50 то 60 фоиз. Ин метавонад ба сатҳи омодагии амалии баъзе иштирокчиён, таҷрибаи маҳдуди ташкили ҷорабиниҳо ё норасоии малакаҳои коммуникатсионӣ вобаста бошад. Аз ин рӯ, барои баланд бардоштани сифати

чунин чорабиниҳо гузаронидани омӯзишҳо, тренингҳо ва машғулиятҳои омодагӣ барои волонтерон ва иштирокчиён муҳим ба назар мерасад.

Дар маҷмӯъ, таҳлили натиҷаҳои ҷадвал нишон медиҳад, ки чорабинӣ дар самтҳои тарбиявӣ, ташкили муҳити ҳамкорӣ ва ҷалби таваҷҷуҳи ҷавонон ба масъалаҳои иҷтимоӣ муваффақ шудааст. Дар баробари ин, масъалаҳои вобаста ба ҷалби иштирокчиёни нав ва баланд бардоштани сатҳи касбияти иштирокчиён ҳанӯз тақмилро талаб мекунанд. Натиҷаҳои бадастомада метавонанд ҳамчун замина барои тақмили минбаъдаи фаъолияти ташкилотӣ, банақшагирии чорабиниҳои оянда ва таҳияи стратегияҳои муассири кор бо ҷавонон истифода шаванд.

Чорабиниҳои дуҷонибаи ташкилоти ҷамъиятии донишҷӯён, ки дар сатҳи шаҳр баргузор гардид, ба ҷалби таваҷҷуҳи ҷомеа ба шароити зист дар «Маркази ҷумҳуриявии кӯмак ба пиронсолон ва маъҷубон дар шаҳри Бохтар» равона шуда буд. Ин чорабинӣ таҳти унвони «Доираи кӯмакро васеътар мекунем» баргузор гардид.

Ҳадафи асосии ин иқдом беҳтар намудани шароити зиндагии сокинони маркази мазкур ба ҳисоб мерафт. Мақсади муҳими чорабинӣ инчунин зиёд намудани шумораи донишҷӯёне буд, ки ба ҷалби захираҳо ва расонидани кӯмак ба Маркази ҷумҳуриявӣ таваҷҷуҳ доранд.

Мушкилоти асосӣ дар норасоии иттилоот дар бораи душворӣҳои ифода меёфт, ки сокинони марказ бо онҳо рӯ ба рӯ мешаванд, инчунин дар паст будани ҳавасмандӣ барои расонидани кӯмаки мустақим зоҳир мегардид.

Чорабинӣ як қатор вазифаҳоро дар бар мегирифт, аз ҷумла ҷалби донишҷӯён ба ҳаракати волонтерӣ, огоҳ намудани ҷомеаи шаҳрӣ дар бораи вазъи марказ тавассути намоишгоҳи сайёри аксҳо ва таъмин намудани сокинони марказ бо воситаҳои беҳдоштӣ. Дар доираи чорабинӣ вохӯриҳо бо роҳбарияти Маркази ҷумҳуриявӣ ва аксбардорӣ бо сокинон ташкил карда шуданд, барои рӯзномаҳои маҳаллӣ мақолаҳо омода гардиданд ва оид ба таҳияи гузориши телевизионӣ низ мувофиқа ҳосил шуд.

Ҳамчунин плакатҳои иттилоотӣ оид ба ҷамъоварии маблағ омода ва насб карда шуданд, ки дар онҳо аксҳои сокинон ва порчаҳо аз мақолаҳо ҷой дода шуда буданд. Дар филиали ДБССТ нуқтаи махсуси ҷамъоварии маблағ ташкил карда шуд ва вохӯриҳо бо сокинони шаҳр низ баргузор гардиданд. Илова бар ин, барои кабинети методӣ маводи зарурии беҳдоштӣ харидорӣ карда шуд.

Қобили зикр аст, ки дар доираи аксия инчунин мулоқотҳои донишҷӯёни ихтиёрӣ бо сокинон ва роҳбарияти марказ баргузор гардида, оид ба натиҷаҳои ҷорабинӣ ҳисобот таҳия ва барои иштирокчиён лавҳаи миннатдорӣ омода карда шуд. Аз ҷумла, таҳлили ангежа ва ҳавасмандии ҳамаи иштирокчиён — ҳам донишҷӯён ва ҳам намоёндагони ташкилоти ҷамъиятӣ — яке аз ҷанбаҳои ҷолиб ва муҳими ин ташаббус ба ҳисоб меравад.

Шарикон	Ангежаҳо	Чӣ дода метавонад	Бо кадом роҳ
Рӯзномаҳо	– иттилоъ дар бораи мушкилоти доғи иҷтимоӣ	– мақолаҳо оид ба лоиҳа; – пресс-релизҳо	– робитаҳои шахсӣ ва қобилиятҳои эҷодӣ
Донишҷӯён	– хоҳиши кӯмак ба кӯдакон ва эҳсос кардани аҳамияти худ	– қонё гардидани ин ниёзҳо	– кашидани плакатҳо; – иштирок дар лоиҳа; – сафар ба хонаи кӯдакон
Роҳбарияти филиали ДБССТ	– имичи нави филиал дар шаҳр; – ҷанбаи маънавӣ (хоҳиши кӯмак); – ҳавасманд намудани донишҷӯён ба ҷаҳолнокии иҷтимоӣ	– эҳсоси аҳамияти шахсӣ; – баланд шудани имичи филиал; – боло рафтани обрӯи маъмурият дар назди донишҷӯён	– иттилоъ додан дар бораи он ки аксия бо дастгирии роҳбарияти филиали ДБССТ баргузор мегардад; – иштироки бевосита дар аксия; – ҷалби шумораи ҳарчи бештари донишҷӯён ба иштирок дар аксия

Рохбарияти “Хонаи пиронсолон”	– самаранокии кор; – ҷалби таваҷҷуҳи ҷомеа ба мушкилоти “Хонаи пиронсолон”; – ҷанбаи маънавӣ — имкони воғузор намудани қисми муайяни мушкилот ба гурӯҳи ташаббускор	– ҳалли мушкилоти воқеан мавҷуда; – таваҷҷуҳи ҷомеа ба мушкилоти “Хонаи пиронсолон”; – имконияти рушди касбӣ	– баргузори аксия, нишон додани ҳамкори зич бо рохбарият
-------------------------------------	--	---	---

Ба ақидаи баъзе олимон: «Мушкилоте, ки дар ҷараёни ҷамъоварии маблағ ба миён омаданд, роҳҳои ҳалли онҳо чунин буданд:

1. Норасоии иттилоот дар бораи лоиҳа.

Бисёре аз донорҳо ва сарпарастони эҳтимоли дар бораи мавҷудият ва ҳадафҳои лоиҳа маълумоти кофӣ надоштанд.

Роҳи ҳал:

Баргузори маъракаи иттилоотӣ тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ, воситаҳои ахбори оммаи маҳаллӣ ва ҳамкорӣ бо ташкилотҳои шарик бо мақсади баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ ва ҷалби таваҷҷуҳ ба лоиҳа.

2. Маҳдуд будани имкониятҳои молиявии донишҷӯён ва сокинони маҳаллӣ.

Бисёре аз донишҷӯён ва сокинони шаҳр имкони расонидани кӯмаки калони молиявиро надоштанд.

Роҳи ҳал:

Ташкили чорабиниҳои хайриявӣ, аз ҷумла ярмаркаҳо, концертҳо ва чорабиниҳои варзишӣ, ки дар онҳо ҳар кас метавонист мувофиқи имконияти худ саҳм гузорад. Ҳамчунин соҳибкорони маҳаллӣ барои иштирок тавассути сарпарастӣ ва кумакҳои корпоративӣ ҷалб карда шуданд.

3. Норасоии таҷрибаи фандрайзинг дар байни аъзои ташкилот. Баъзе аъзои ташкилоти ҷамъиятӣ барои ҷамъоварии самараноки маблағ дониш ва малакаи кофӣ надоштанд.

Роҳи ҳал:

Гузаронидани тренингҳо ва семинарҳо оид ба фандрайзинг, инчунин ҷалби мутахассисон ва машваратчиён барои омӯзонидани усулҳои муосир ва таҷрибаҳои самараноки ҷамъоварии маблағ.

4. Рақобат бо дигар лоиҳаҳои хайриявӣ

Дар шаҳр ҳамзамон як қатор аксияҳо ва лоиҳаҳои дигари хайриявӣ баргузор мегардиданд, ки ҷалби маблағро барои ин лоиҳа мушкил месохтанд.

Роҳи ҳал:

Таҳияи пешниҳоди ҷолиб ва фарқкунанда, нишон додани хусусият ва аҳамияти махсуси лоиҳа, инчунин роҳандозии ҳамкорӣ бо дигар ташкилотҳо барои амалӣ намудани ташаббусҳои муштарак.

5. Мушкилоти ташкилӣ

Дар ҳамоҳангсозии фаъолияти гурӯҳҳо ва иштирокчиёни лоиҳа баъзе мушкилот ба вучуд меомаданд.

Роҳи ҳал:

Таъйин намудани шахсони масъул барои самтҳои гуногуни фаъолият, таҳияи нақшаи дақиқи кор ва баргузор намудани вохӯриҳои мунтазам барои баррасии рафти иҷрои лоиҳа ва ҳалли масъалаҳои ба миёномада.

Ин тадбирҳо имкон доданд, ки мушкилоти мавҷуда бартараф гардида, маблағҳои зарурӣ барои татбиқи лоиҳа бомуваффақият ҷамъоварӣ карда шаванд» [25; 41; 73; 118;] .

Дар натиҷа кабинети методӣ бо таҷҳизоти зарурӣ таъмин гардид ва сокинони марказ ба маблағи 10 ҳазор сомонӣ воситаҳои беҳдоштӣ дастрас намуданд. «Маросими супоридани воситаҳои беҳдоштиро 15 донишҷӯ ва 3 омӯзгор баргузор карданд. Ҳамзамон, 5 донишҷӯ сарпарастии доимии баъзе сокинони марказро ба уҳда гирифтанд. Директори Маркази ҷумҳуриявӣ кӯмак ба пиронсолон ва маъюбон дар шаҳри Бохтар — Достиев Муҳаммад — ба гурӯҳи ташаббускор изҳори сипос намуда, ҳамчунин ба мувофиқа расиданд, ки дар ҳолати пайдо шудани мушкилоти нав феврал иттилоъ дода шавад» [З-А, с. 58-64].

Чадвали пешниҳодшуда механизми ҳамкории иҷтимоии иштирокчиёни як лоиҳаи ҷамъиятиро инъикос менамояд ва нишон медиҳад, ки чӣ гуна гурӯҳҳои гуногун — воситаҳои ахбори омма, донишҷӯён, роҳбарияти муассисаи таълимӣ ва намояндагони “Хонаи пиронсолон” — дар доираи як ташаббуси иҷтимоӣ муттаҳид шудаанд. Таҳлили чадвал нишон медиҳад, ки муваффақияти чунин лоиҳаҳо на танҳо аз ҳадафи хайриявӣ, балки аз дуруст муайян намудани манфиат, нақш ва ангезаи ҳар як иштирокчӣ вобаста мебошад.

Яке аз иштирокчиёни муҳими ин раванд рӯзномаҳо ва воситаҳои ахбори омма мебошанд. Ангезаи асосии онҳо паҳн намудани иттилоот дар бораи масъалаи муҳими иҷтимоӣ мебошад. ВАО дар чунин лоиҳаҳо на танҳо вазифаи иттилоотрасонӣ, балки нақши ташаккулдиҳандаи афкори ҷамъиятиро низ иҷро мекунанд. Аз чадвал бармеояд, ки онҳо метавонанд тавассути мақолаҳо, хабарҳо ва пресс-релизҳо ба густариши таъсири иҷтимоии аксия мусоидат намоянд. Дар айни замон, истифодаи робитаҳои шахсӣ ва усулҳои эҷодии пешниҳоди мавод нишон медиҳад, ки барои ҷалби тавачҷуҳи ҷомеа танҳо иттилооти расмӣ кофӣ нест. Таъсири эҳсосӣ ва иҷтимоии мавод низ аҳамияти калон дорад.

Донишҷӯён ҳамчун гурӯҳи асосии иштирокчиёни лоиҳа дар чадвал мавқеи махсус доранд. Ангезаи онҳо пеш аз ҳама ба хоҳиши кӯмак ба кӯдакон ва эҳсоси муҳим будани нақши шахсӣ вобаста аст. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки фаъолияти ҷамъиятӣ барои ҷавонон танҳо иҷрои вазифаи иҷтимоӣ нест, балки воситаи худшиносӣ ва ташаккули эҳсоси арзишмандии шахсӣ низ мебошад. Иштироки онҳо дар омода намудани плакатҳо, сафар ба назди кӯдакон ва ҳамкорӣ бо гурӯҳи ташаббускор аз он шаҳодат медиҳад, ки донишҷӯён дар чунин муҳит таҷрибаи воқеии фаъолияти иҷтимоӣ ва масъулиятшиносиро ба даст меоранд. Маҳз тавассути чунин фаъолият малакаҳои ҳамкорӣ, ташаббускорӣ ва муоширати ҷамъиятӣ ташаккул меёбанд.

Рохбарияти филиали ДБССТ дар ин раванд ҳамчун сохтори дастгиркунанда ва ҳамоҳангсоз баромад мекунад. Аз таҳлили чадвал бармеояд, ки ангезаи асосии рохбарият на танҳо баланд бардоштани обрӯи муассиса, балки ҷанбаи ахлоқӣ ва дастгирии фаъолнокии иҷтимоии донишҷӯён мебошад. Ин нишон медиҳад, ки муассисаи таълимӣ фаъолияти ҷамъиятиро ҳамчун қисми муҳими муҳити тарбиявӣ арзёбӣ менамояд. Ҳамзамон, иштироки мустақими рохбарият дар аксия ва ҷалби шумораи зиёди донишҷӯён метавонад барои ташаккули муҳити фаъоли шаҳрвандӣ дар дохили донишгоҳ таъсири мусбат расонад. Дар чунин ҳолат донишгоҳ танҳо маркази таълим нест, балки муҳити рушди масъулияти иҷтимоӣ низ мегардад.

Нақши рохбарияти “Ҳонаи пиронсолон” низ дар чадвал ҷолиб инъикос шудааст. Барои ин гурӯҳ масъалаи асосӣ ҷалби тавачҷуҳи ҷомеа ба мушкилоти муассиса ва беҳтар намудани самаранокии фаъолият мебошад. Ҳамзамон, ҷанбаи ахлоқии ҳамкорӣ низ муҳим арзёбӣ мегардад, зеро чунин ташкилотҳо аксаран ба дастгирии ҷомеа ниёз доранд. Аз ҷониби онҳо имконияти расонидани иттилооти воқеӣ дар бораи мушкилот ва ташкили ҳамкории мустақим бо гурӯҳи ташаббускор ба назар мерасад. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки ҳамкории байни муассисаҳои иҷтимоӣ ва ташкилотҳои ҷавонон метавонад барои ҳалли масъалаҳои воқеии иҷтимоӣ натиҷаи муассир диҳад.

Ҷиҳати муҳими дигари чадвал дар он аст, ки ҳар як иштирокчӣ аз ҳамкорӣ на танҳо манфиати умумӣ, балки натиҷаи шахсӣ ё институтсионалӣ низ ба даст меорад. ВАО маводи иҷтимоии муҳим пайдо мекунад, донишҷӯён таҷрибаи шаҳрвандӣ ва эҳсоси муҳим будани нақши худро касб менамоянд, рохбарияти донишгоҳ нуфуз ва эътибори иҷтимоиро тақвият медиҳад ва муассисаи иҷтимоӣ тавачҷуҳ ва дастгирии ҷомеаро ҷалб мекунад. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки муваффақияти чунин лоиҳаҳо бештар дар асоси манфиати муштарак ва ҳамкории мутақобилан судманд ташаккул меёбад.

Дар маҷмӯъ, таҳлили ҷадвал нишон медиҳад, ки фаъолияти ташкилотҳои ҷамъиятии донишҷӯён метавонад ба майдони воқеии ҳамкориҳои иҷтимоӣ табдил ёбад. Дар чунин муҳит донишҷӯён на танҳо иштирокчиёни ҷорабинӣ, балки ташаббускорон ва миёнаравони муносибатҳои иҷтимоӣ мегарданд. Маҳз чунин таҷриба барои ташаккули фаъолнокии шаҳрвандӣ, масъулиятшиносӣ ва омодагӣ ба иштироки фаъл дар ҳаёти ҷомеа аҳамияти бузург дорад.

Хулосаи боби III

Дар боби сеюм масъалаҳои ташаккул, ташкил ва самаранокии фаъолияти ҷомеаҳои донишҷӯён дар муассисаҳои таълимӣ баррасӣ гардиданд.

Дар параграфи 3.1 шартҳои ташаккули иттиҳодияҳои донишҷӯён таҳлил шуданд. Диққати асосӣ ба омилҳои равона гардид, ки ба пайдоиш ва рушди минбаъдаи чунин иттиҳодияҳо мусоидат мекунанд. Муайян гардид, ки дастгирии маъмурият, мавҷудияти донишҷӯёни ташаббускор, имкониятҳои ташкилӣ ва дастрасӣ ба захираҳои зарурӣ дар ин раванд нақши муҳимдоранд. Маҳз ҳамбастагии ин шартҳо имкон медиҳад, ки иттиҳодияҳои донишҷӯён танҳо сохторҳои расмӣ набошанд, балки дар ҳаёти муассисаи таълимӣ воқеан иштирок кунанд.

Дар параграфи 3.2 хусусиятҳои ташкили иттиҳодияҳои донишҷӯён баррасӣ гардиданд. Марҳилаҳои таъсис, сохтори идоракунӣ ва усулҳои асосии фаъолияти онҳо таҳлил шуданд. Таъкид гардид, ки самаранокии чунин иттиҳодияҳо ба тақсимои равшани вазифаҳо, гузаронидани маҷлисҳои мунтазам, ҳамоҳангии амалҳои иштирокчиён ва робитаи фаъл бо шарикони беруна вобаста мебошад. Ҳамаи ин ба ҷомеаҳои донишҷӯён имкон медиҳад, ки пайдарпай ва натиҷабахш фаъолият намоянд.

Дар параграфи 3.3 натиҷаҳои фаъолияти ҷомеаҳои донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олии таҳлил шуданд. Нишон дода шуд, ки иштироки донишҷӯён дар ҳаёти ҷамъиятӣ ба рушди шахсӣ ва касбии онҳо таъсири мусбат мерасонад. Чунин фаъолият дар онҳо масъулиятшиносӣ,

ташаббускорӣ, малакаҳои муошират, қобилияти кор дар гурӯҳ ва омодагӣ ба ҳалли масъалаҳои умумиро ташаккул медиҳад. Илова бар ин, фаъолияти иттиҳодияҳои донишҷӯён ба беҳтар шудани муҳити таълимӣ ва баланд шудани масъулияти иҷтимоии донишҷӯён мусоидат мекунад.

Ҳамин тариқ, ташаккул ва рушди иттиҳодияҳои донишҷӯён қисми муҳими раванди таълим ва тарбия мебошад. Онҳо ба донишҷӯён имконият медиҳанд, ки қобилиятҳои худро ошкор созанд, таҷрибаи амалӣ ба даст оранд, сифатҳои роҳбариро инкишоф диҳанд ва робитаи муассисаи таълимиро бо ҷомеа мустаҳкам намоянд. Дар сурати дуруст ташкил шудан, чунин иттиҳодияҳо на танҳо шакли фаъолияти донишҷӯён, балки механизми таъсирбахши тарбия, камолоти касбӣ ва худтатбиқномаии иҷтимоии ҷавонон мегарданд.

ХУЛОСА

Чаҳонишавӣ ва байналмилалишавӣ таҳсилоти олии муосирро ба марҳилаи нави рушд ворид намудаанд. Ин равандҳо на танҳо сохтор ва мазмуни таҳсилотро тағйир медиҳанд, балки муносибати донишгоҳҳоро ба тайёр кардани мутахассисон низ дигар месозанд. Пеш аз ҳама, онҳо ба баланд шудани сифати оmodасозии кадрҳо мусоидат мекунанд. Мубодилаи таҷрибаи илмӣ, истифодаи методикаҳои пешрафта, густариши ҳамкориҳои академӣ ва иштирок дар барномаҳои байналмилалӣ барои донишҷӯён ва омӯзгорон имкониятҳои нав фароҳам меоранд.

Дар чунин шароит муҳити таълимӣ тадричан хусусияти бисёрфарҳангӣ ва фарогир пайдо мекунад. Донишҷӯён дар ин муҳит эҳтиром ба фарқиятҳо, муколама, ҳамкорӣ ва муносибати таҳаммулпазиронаро меомӯзанд. Донишгоҳҳое, ки ба шабакаҳои байналмилалӣ таҳсилот ворид мешаванд, барои донишҷӯён, омӯзгорон ва мутахассисони хориҷӣ ҷолибтар мегарданд. Ин омил эътибори академии онҳоро баланд бардошта, рақобатпазирии онҳоро дар фазои байналмилалӣ тақвият медиҳад.

Аммо чаҳонишавӣ танҳо имконият нест. Он ҳамзамон як қатор ҷолишҳоро низ ба миён мегузорад. Муассисаҳои олий маҷбур мешаванд, ки барномаҳои таълимӣ, усулҳои омӯзиш ва равишҳои оmodасозии кадрҳоро аз нав баррасӣ намоянд. Таҳсилот бояд ба стандартҳои байналмилалӣ, талаботи бозори меҳнат ва салоҳиятҳои нави касбӣ ҷавобгӯ бошад. Дар чунин шароит истифодаи технологияҳои рақамӣ, шаклҳои чандири таълим ва методикаҳои муосири омӯзиш аҳамияти махсус пайдо мекунад.

Муҳим аст, ки донишгоҳҳо дар ин раванд тавозунро нигоҳ доранд: аз як тараф, таҷрибаи пешрафтаи чаҳониро қабул намоянд; аз тарафи дигар, хусусиятҳои миллӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоии худро гум наkunанд. Барои Тоҷикистон ин масъала аҳамияти хос дорад. Таҳсилоти олий бояд ба чаҳони муосир кушода бошад, вале ҳамзамон бо эҳтиёҷоти минтақаҳо, шаҳрҳо ва ҷомеаи маҳаллӣ робитаи устувор дошта бошад.

Аз ин нуқтаи назар, рушди филиалҳои донишгоҳҳо дар минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ вазифаи муҳим ба ҳисоб меравад. Онҳо таҳсилотро ба аҳоли наздик мекунад, талаботи маҳаллиро ба назар мегиранд ва барои тайёр кардани кадрҳои мусоидат менамоянд, ки ба рушди минтақаи худ манфиатдоранд. Махсусан барои шаҳрҳо ва ноҳияҳои дурдаст, аз ҷумла минтақаҳои кӯҳӣ, чунин равиш хеле зарур аст. Донишгоҳ бояд на танҳо мутахассис тайёр кунад, балки инсонро тарбия намояд, ки ба зодгоҳ, фарҳанг, таърих ва рушди иҷтимоӣ-иқтисодии маҳалли худ бетараф набошад.

Дар ин замина тарбияи маънавӣ ва ватандӯстӣ танҳо бо дарсҳои назариявӣ маҳдуд шуда наметавонад. Тавре дар адабиёти педагогӣ таъкид мешавад, «таълим ва тарбия ду қисми ҷудонашавандаи фаъолияти педагогӣ буда, дар якҷоягӣ моҳияти воқеии маорифро ташкил медиҳанд» [116, с. 25–30]. Аз ин рӯ, тарбия бояд бо таҷрибаи зиндагӣ, фаъолияти ҷамъиятӣ, корҳои волонтерӣ ва ташаббусҳои донишҷӯён пайваст карда шавад.

Дар раванди таҳқиқот муайян гардид, ки тарбияи маънавӣ-ватандӯстӣ вақте самараро воқеӣ медиҳад, ки назария бо амал пайваст гардад. Донишҷӯ бояд на танҳо таърих, фарҳанг ва арзишҳои шаҳрвандиро донад, балки онҳоро дар ҳаёти воқеӣ эҳсос ва таҷриба кунад. Барои ҳамин, ба барномаҳои таълимӣ ворид намудани курсҳо, семинарҳо, мизҳои муаввар ва муҳокимаҳо оид ба таърих, фарҳанги миллӣ, масъулияти шаҳрвандӣ ва қарзи ватандорӣ муҳим мебошад.

Дар баробари ин, фаъолияти амалӣ нақши ҳалкунанда дорад. Иштироки донишҷӯён дар барномаҳои волонтерӣ, аксияҳои хайриявӣ, лоиҳаҳои экологӣ, ҷорабиниҳои фарҳангӣ ва иҷтимоӣ тарбияро аз сатҳи суҳан ба сатҳи амал мегузаронад. Тавассути чунин фаъолият дар донишҷӯён ҳисси масъулият, ҳамдардӣ, омодагӣ ба кумак ва қобилияти иштирок дар ҳалли масъалаҳои ҷамъиятӣ ташаққул меёбад.

Шиносоии зинда бо мероси фарҳангӣ низ аҳамияти тарбиявӣ дорад. Озмунҳо, намоишгоҳҳо, фестивалҳо, экскурсияҳо ба ёдгориҳои таърихӣ,

мулоқот бо собиқадорон, қаҳрамонони меҳнат, шахсиятҳои маъруфи ҷомеа ва намоёндагони насли калонсол ба донишҷӯён таъсири амиқ мерасонанд. Намунаи шахси баъзан аз маводи назариявӣ қавитар таъсир мекунад. Он нишон медиҳад, ки ватандӯстӣ на танҳо дар суҳан, балки дар меҳнати софдилоне, масъулият ва хизмати содиқона ба ҷомеа ифода меёбад.

Дар таҳқиқот нишон дода шуд, ки дастгирии ташаббусҳои донишҷӯён яке аз роҳҳои асосии рушди худташқилдиҳӣ мебошад. Клубҳои таърихӣ, фарҳангӣ, ватандӯстӣ, илмӣ, варзишӣ ва волонтерӣ ба донишҷӯён имконият медиҳанд, ки масъалаҳои муҳимро муҳокима кунанд, ҷорабиниҳо ташкил намоянд ва лоиҳаҳои худро амалӣ созанд. Тренингҳо ва мастер-классҳо оид ба рушди малакаҳои роҳбарӣ ва ташкилотчигӣ ба донишҷӯён эътимод мебахшанд ва онҳоро ба фаъолияти мустақилона омода мекунанд.

Таҳсилоти донишгоҳӣ бояд мутахассисеро омода созад, ки донишҳои назариявиро бо малакаҳои амалӣ муттаҳид карда тавонад. Ҷомеаи муосир танҳо иҷрокунандагонро талаб намекунад. Ба он шахсони ташаббускор, роҳбарон, менеҷерон, муҳаққиқон, соҳибкорон ва инноваторон лозиманд. Чунин мутахассис бояд лоиҳаҳоро идора карда тавонад, қарорҳои масъулоне қабул намояд, бо гурӯҳ кор кунад, идеяҳои нав пешниҳод созад ва барои рушди иқтисодию иҷтимоии ҷомеа саҳм гузорад.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ниёз ба мутахассисони дорои салоҳияти байналмилалӣ низ меафзояд. Онҳо бояд равандҳои ҷаҳониро дарк кунанд, бо намоёндагони фарҳангҳои гуногун ҳамкорӣ намоянд ва дар гурӯҳҳои бисёрмиллат фаъолият бурда тавонанд. Ҳамзамон, донишгоҳ бояд шаҳрвандони иҷтимоан масъулро тарбия кунад, ки нақши худро дар ҷомеа мефаҳманд, дар ташаббусҳои иҷтимоӣ ва волонтерӣ иштирок мекунанд ва барои рушди устувор саҳм мегузоранд.

Дар доираи таҳқиқот имкониятҳои истифодаи принципҳои худташқилдиҳӣ барои рушди донишгоҳи муосир таҳлил карда шуданд. Ин таҳлил бо таърибаи Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи Саидмуъмин Раҳимов ва филиалҳои Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ

ва соҳибкории Тоҷикистон дар шаҳрҳои Леваканд ва Хучанд анҷом дода шуд. Принципҳои асосии худташқилдиҳӣ дар ин замина кушодагии низом, устувории арзишҳо, гуногуншаклии роҳҳои рушд, иштироки фаъоли ҷонибҳои манфиатдор ва ташаббуси худӣ донишҷӯён мебошанд.

Барномаи ташкили ташкилоти ҷамъиятии ҷавонон дар филиали Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон дар шаҳри Леваканд аз ҷониби омӯзгорон, донишҷӯён, мақомоти шаҳрӣ ва сохторҳои қор бо ҷавонон дастгирӣ ёфт. Ҳадафи асосии ин барнома ташкили ҷомеаи донишҷӯёнест, ки дар он донишҷӯён ҳамчун шахсони дорони сифатҳои маънавӣ, ватандӯстӣ, фаъолнокии шаҳрвандӣ ва масъулияти иҷтимоӣ ташаккул меёбанд.

Таҳқиқот нишон дод, ки худидоракунии донишҷӯён қисми муҳими ҷомеаи донишгоҳӣ мебошад. Он ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки дар қабули қарорҳо, ташкили ҷорабиниҳо, иҷрои лоиҳаҳои иҷтимоӣ ва намоёндагии манфиатҳои худ иштирок кунанд. Таҳлили санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ нишон медиҳад, ки сиёсати давлатии ҷавонон дар Тоҷикистон ба дастгирии ҷунин ташаббусҳо равона шудааст [1; 10; 12; 14]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон низ зарурати тарбияи ҷавонони донишманд, ватандӯст ва дорони ҷаҳонбинии васеъро таъкид мекунад [9].

Дар таҳқиқот шартҳои ташаккули иттиҳодияҳои донишҷӯён дар муассисаҳои олий муайян гардиданд. Муҳимтарин шартҳо мавҷудияти донишҷӯёни ташаббускор, дастгирии маъмурият, захираҳои моддӣ ва техникӣ, фазои иттилоотӣ, имконияти ҳамкорӣ бо омӯзгорон ва шарикони беруна мебошанд. Бо вучуди ин, бояд гуфт, ки калиди асосии муваффақият на танҳо дастгирии маъмурӣ, балки худӣ ташаббуси донишҷӯён ва омодагии онҳо ба масъулият мебошад.

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон доданд, ки модели муваффақи иттиҳодияи донишҷӯён тақсимои равшани вазифаҳо, воҳуриҳои мунтазам, ҳамоҳангии амалҳо ва ҳамкориҳои фаъол бо шарикони берунаро талаб мекунад. Тавре дар адабиёти идоракунии таъкид мешавад, «стратегия пайвастанӣ захираҳо ва

салоҳиятҳои ташкилот бо шароит ва имкониятҳои муҳити беруна барои расидан ба мақсади асосӣ мебошад» [76, с. 301]. Ин андеша барои ташкилотҳои донишҷӯён низ аҳамияти бевосита дорад.

Фаъолияти донишҷӯён дар лоиҳаҳои иҷтимоӣ ва таълимӣ ба баланд шудани нуфузи донишгоҳ ва мустақкам шудани робитаи он бо ҷомеаи маҳаллӣ мусоидат мекунад. Ташкилотҳои донишҷӯён тавассути лоиҳаҳои иҷтимоӣ, маърифатӣ, фарҳангӣ ва волонтерӣ на танҳо муҳити донишгоҳиро ғайол мегардонанд, балки ба ҳалли масъалаҳои воқеии ҷомеа низ сарм мегузоранд.

Ташкилотҳои ҷамъиятии ҷавонон дар Тоҷикистон бо дастгирии давлат ва ҷомеа метавонанд омили муҳимми раванди тарбия бошанд. Онҳо ба қонун намудани эҳтиёҷоти маънавӣ, иҷтимоӣ ва касбии ҷавонон мусоидат намуда, дар ҳифзи ҳуқуқ, рушди шахсӣ ва ташаккули масъулияти шаҳрвандӣ нақши муҳим мебозанд. Самтҳои фаъолияти чунин иттиҳодияҳо гуногунанд: таърихӣ-ватандӯстӣ, фарҳангӣ, варзишӣ, байналмилалӣ, иҷтимоӣ, экологӣ, ҳуқуқӣ ва волонтерӣ.

Барои самаранокии низоми тарбиявӣ ва худташаккилдиҳии ҷомеаи донишҷӯён методологияи ягона зарур аст. Ин методология бояд самтҳои гуногуни фаъолиятро муттаҳид кунад ва онҳоро ба як раванди пайвастаи педагогӣ табдил диҳад. Дар ин раванд лоиҳакашии стратегӣ, таҳлили оқибатҳои иҷтимоӣ ва таҳияи модели рафтори шаҳрвандии мутахассиси оянда аҳамияти асосӣ доранд.

Дар таҳқиқот нишон дода шуд, ки методологияи лоиҳакашии педагогӣ ва иҷтимоӣ метавонад ҳадафҳои таълимӣ ва тарбиявиро ба ҳам пайваст намояд. Тавре О.Г. Прикот таъкид мекунад, «лоиҳакашии педагогӣ фаъолияти касбии арзишмехвар, ҳадафманд ва хуб ташкилшуда мебошад, ки ба тағйири воқеияти педагогӣ равона шудааст» [60]. Ин таъриф нишон медиҳад, ки лоиҳакашӣ танҳо таҳияи ҳуҷҷат ё нақша нест. Он раванди тағйир додани муҳит, ташаккули арзишҳо ва ба вучуд овардани таҷрибаи нави иҷтимоӣ мебошад.

Е.С. Заир-Бек низ ба чанбаи арзишии лоихакашии педагогӣ таваҷҷуҳ намуда, таъкид мекунад, ки «лоихакашии педагогӣ эҷоди арзишҳо, тағйири воқеият ва табдил додани таҷрибаро ба захираи шахсӣ дар бар мегирад» [33, с. 64]. Барои кори тарбиявӣ ин фикр хеле муҳим аст. Зеро таҷрибаи донишҷӯ танҳо вақте арзиш пайдо мекунад, ки ӯ маънои онро дарк кунад ва онро бо рушди шахсӣ ва касбии худ пайваст намояд.

Ташкили иттиҳодияҳои ҷамъиятии донишҷӯён ба ҷавонон майдони институтсионалӣ медиҳад, ки дар он онҳо метавонанд ташаббусҳои худро амалӣ созанд, дар ҳаёти донишгоҳ иштирок кунанд ва сифатҳои роҳбариро инкишоф диҳанд. Дастгирии маъмурият ва мавҷудияти базаи захиравӣ ба донишҷӯён ҳисси мансубият ба ҷомеаи академӣ мебахшад ва ҳавасмандии онҳоро ба фаъолияти ҷамъиятӣ зиёд мекунад. Дар ҳамин замина иттиҳодияҳои донишҷӯён ба воситаи муассири тарбияи фаъолнокии шахрвандӣ ва масъулияти иҷтимоӣ табдил меёбанд.

Маълумоти таҷрибавӣ, ки дар Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ва филиалҳои Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон дар шаҳрҳои Леваканд ва Хучанд ба даст омад, нишон медиҳад, ки донишҷӯён ба чунин шакли худташқилдиҳӣ таваҷҷуҳи назаррас доранд. Бо вучуди ин, мушкilotи асосӣ набудани таҷриба ва норасоии тасаввуроти равшан дар бораи фаъолияти ташкилотҳои ҷамъиятӣ мебошад. Аз ин рӯ, ба донишҷӯён роҳнамоӣ, омӯзиш, дастгирии иттилоотӣ ва таҷрибаи амалӣ зарур аст.

Раванди худташқилдиҳии донишҷӯён иштироки фаъол дар банақшагирӣ ва иҷрои чорабиниҳо, таъсиси клубҳо, рушди малакаҳои роҳбарӣ ва ташкилотчигӣ, инчунин ҳамкорӣ бо омӯзгорон ва маъмуриятро дар бар мегирад. Донишҷӯён лоихаҳоро пешниҳод мекунанд, вазифаҳоро тақсим менамоянд ва барои натиҷаҳо масъулият мегиранд. Ин раванд дар онҳо малакаҳои идоракунии вақт, кор дар гурӯҳ, қабули қарор ва масъулияти шахсиро инкишоф медиҳад.

Дар натиҷаи таҳқиқот методологияи ташкили иттиҳодияҳои ҷамъиятии донишҷӯён таҳия гардид. Натиҷаҳои аввалини фаъолияти ташкилоти донишҷӯён дар филиали Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон дар шаҳри Леваканд нишон доданд, ки ин равиш қобили татбиқ мебошад. Аз ҷумла, вазифаҳои худидоракунии донишҷӯён тадриҷан васеъ гардиданд; лоиҳаҳои иҷтимоӣ таҳия ва амалӣ шуданд; сарпарастон ва ташкилотҳои хайриявӣ барои дастгирии ташаббусҳо ҷалб гардиданд; бо иштироки донишҷӯён ва омӯзгорон аксияҳои иҷтимоӣ баргузор шуданд.

«Ҳамин тариқ, натиҷаҳои таҳқиқот тасдиқ мекунанд, ки худташқилдиҳии ҷомеаи донишҷӯён метавонад асоси муҳими кори тарбиявӣ дар донишгоҳ бошад. Ин раванд дар ҳолате самаранок мегардад, ки донишҷӯён дар банақшагирӣ фаъолона иштирок кунанд, ташаббусҳои онҳо аз ҷониби маъмурият ва омӯзгорон дастгирӣ ёбанд, барои худтатбиқнамоӣ шароит фароҳам оварда шавад, тренингҳои рушди роҳбарӣ мунтазам гузаронида шаванд ва муҳити фарогири дастгиркунанда ташаккул ёбад.

Дурнамои минбаъдаи таҳқиқи масъалаи худташқилдиҳии ҷомеаи донишҷӯён ҳамчун асоси раванди тарбиявӣ дар донишгоҳ чунин самтҳоро дар бар мегирад:

1. Омӯзиши таъсири моделҳои гуногуни худташқилдиҳӣ ба самаранокӣ кори тарбиявӣ.
2. Таҳлили омилҳои, ки ба худташқилдиҳии муваффақи донишҷӯён мусоидат мекунанд.
3. Омӯзиши нақши технологияҳои рақамӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ дар худташқилдиҳӣ ва раванди тарбиявӣ.
4. Таҳияи методикаҳои арзёбии таъсири худташқилдиҳӣ ба рушди шахсӣ ва касбии донишҷӯён.
5. Омӯзиши таҷрибаи донишгоҳҳои хориҷӣ дар самти худташқилдиҳии ҷомеаҳои донишҷӯён ва мутобиқ намудани таҷрибаҳои пешрафта ба шароити маҳаллӣ» [2-А, с. 98-104].

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ва корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ имкон доданд, ки як қатор тавсияҳои амалӣ пешниҳод карда шаванд.

Аввалан, инфрасохтори муосири таҳсилоти олий бояд ҳамчун шартҳои асосии таъмини сифати таълим, рушди таҳқиқоти илмӣ ва ташаккули ҳамаҷонибаи донишҷӯён баррасӣ карда шавад. Синфхонаҳои муҷаххаз, китобхонаҳои электронӣ, озмоишгоҳҳо, толорҳои варзишӣ, фазои фарҳангӣ ва платформаҳои рақамӣ барои рушди донишҷӯён имкониятҳои васеъ фароҳам меоранд.

Дуюм, баланд бардоштани ихтисоси ҳайати омӯзгорон яке аз шартҳои асосии баланд шудани сифати таҳсилот мебошад. Омӯзгори муосир бояд на танҳо дониш диҳад, балки роҳнамо, мураббӣ, ташкилкунанда ва шарикӣ донишҷӯ дар раванди рушди шахсӣ бошад. Ҳамкорӣ бо донишгоҳҳои хориҷӣ ва иштирок дар лоиҳаҳои байналмилалӣ метавонад доираи таҷриба ва салоҳияти омӯзгоронро васеъ кунад.

Сеюм, фарҳанги ҳамкорӣ ва омӯзиш бояд дар маркази муҳити донишгоҳӣ қарор гирад. Чунин фарҳанг ба рушди мустақилият, масъулият ва худташқилдиҳии донишҷӯён мусоидат мекунад. Худташқилдиҳӣ фазои таълимиро ҷандиртар, ҷӯшодатар ва ба эҳтиёҷоти донишҷӯён наздиктар месозад.

Чорум, низоми худидоракунии донишҷӯён бояд ҳамчун омилҳои муҳимми ташаккули мавқеи субъектии донишҷӯён дастгирӣ карда шавад. Принсипҳои асосии ин низом бояд инсонгароӣ, таҳаммулпазирӣ, ошкорбаёнӣ, дастгирии эҷодкорӣ ва рушди ҳамоҳанги шахсият бошанд.

Панҷум, донишгоҳҳои муосир бояд методологияи ягонаи тарбиявиро истифода баранд, ки дар он ҳадафҳои таълимӣ ва тарбиявӣ ба ҳам пайваста бошанд. Чунин методология бояд ба худташқилдиҳӣ, ташаббуси донишҷӯён, банақшагирии стратегӣ, лоиҳакашии иҷтимоӣ ва педагогӣ таъяс кунад.

Шашум, барои бартараф намудани номуайянии донишҷӯён дар бораи муҳияти ташкилотҳои ҷамъиятӣ, гузаронидани барномаҳои иттилоотӣ, тренингоҳо ва семинарҳои махсус зарур аст. Донишҷӯён бояд донанд, ки

ташкilotи ҷамъиятӣ чӣ мақсад дорад, чӣ гуна фаъолият мекунад ва онҳо дар он чӣ гуна иштирок карда метавонанд.

Ҳафтум, низоми менторӣ бояд дар донишгоҳҳо рушд дода шавад. Омӯзгорон, донишҷӯёни фаъол ва хатмкунандагон метавонанд ба донишҷӯёни нав дар мутобиқшавӣ, интихоби самти фаъолият, иҷрои лоиҳаҳо ва рушди малакаҳои роҳбарӣ ёрӣ расонанд.

Ҳаштум, фаъолияти ташкilotи ҷамъиятии донишҷӯён бояд бисёрсамта бошад. Он метавонад лексияҳо ва семинарҳо оид ба фарҳанги шаҳрвандӣ, ҳуқуқи инсон, демократия, сохтори давлатдорӣ, воҳӯриҳо бо мутахассисон, волонтерӣ, аксияҳои иҷтимоӣ, лоиҳаҳои экологӣ, чорабиниҳои хайриявӣ, озмунҳо, фестивалҳо, киноклубҳо ва баҳсҳои ҷамъиятиро дар бар гирад.

Нухум, кори иттилоотӣ ва маърифатӣ бояд тақвият дода шавад. Таҳияи буклетҳо, плакатҳо, сомонаҳо, саҳифаҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва маводи омӯзишӣ метавонад арзишҳои шаҳрвандӣ, масъулияти иҷтимоӣ ва фаъолияти донишҷӯёнро бештар таълиф намояд.

Даҳум, ташкilotҳои донишҷӯён бояд бо сохторҳои беруна ҳамкорӣ кунанд. Ба ин ҳамкорӣ бо ташкilotҳои ғайридавлатӣ, муассисаҳои давлатӣ, ташкilotҳои байналмилалӣ, соҳибкорон, фондҳо ва ҷомеаи маҳаллӣ дохил мешавад. Чунин ҳамкорӣ имконияти татбиқи лоиҳаҳои калонтар ва самараноктарро фароҳам меорад.

Ҳамин тавр, натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки худташкилдиҳӣ ва худидоракунии донишҷӯён метавонанд ба яке аз механизмҳои асосии рушди муҳити тарбиявии донишгоҳ табдил ёбанд. Онҳо донишҷӯёнро аз ҳолати иштирокчии ғайрифавол ба субъекти фавол, масъул ва эҷодкори раванди таълим ва тарбия мегузаронанд. Маҳз дар ҳамин раванд донишҷӯ ҳамчун мутахассис, шаҳрванд ва шахсияти иҷтимоан масъул ташаккул меёбад.

РУЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

I. САНАДҲОИ МЕЪЁРИИ ҲУҚУҚӢ ВА ҲУҶҶАТҲОИ РАСМӢ

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2021, № 1830 «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон». – Душанбе, 2024.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» аз 2 июли соли 2013, № 1004. – Душанбе, 2013. – 20 с.
3. Қонуни округи автономии Хант-Мансийск «Дар бораи барномаи “Ҷавонони округи автономии Хант-Мансийск” барои солҳои 2003–2005» // Аз ҷониби Думаи округи автономии Хант-Мансийск 29 ноябри соли 2002 қабул гардидааст.
4. Консепсияи таҷдиди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2010 // Фармоиши Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29.12.2001, № 1756-р.
5. Консепсияи тарбия дар низоми маорифи шаҳри Санкт-Петербург «Тарбияи петербургии асри XXI». – Санкт-Петербург: ЦПИ, 2003. – 8 с.
6. Консепсия ва барномаи ислоҳоти рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити тағйирёбандаи иҷтимоию иқтисодӣ. – Душанбе, 1993. – 64 с.
7. Консепсияи қонуни федералӣ дар бораи ҷавонон. – Москва, 2004.
8. Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 марти соли 2006, № 94 тасдиқ шудааст. – Душанбе, 2006.
9. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2024 [Манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://www.president.tj> – Санаи мурочиат: 01.04.2026.
10. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 майи соли 2017, № 257 «Дар бораи Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон».

11. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 июни соли 2006, № 228 «Дар бораи тасдиқи Концепсияи миллии сиёсати ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».

12. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2021, № 166 «Дар бораи тасдиқи Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030».

13. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 ноябри соли 2018, № 563 «Дар бораи Низомномаи Ҷоизаи ба номи Исмоили Сомонӣ барои олимони ҷавон барои корҳои барҷаста дар соҳаи илм ва техника».

14. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 июли соли 2015, № 526 «Дар бораи таъсиси Шӯрои миллии кор бо ҷавонон дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон».

II. МОНОГРАФИЯҲО, КИТОБҲОИ ДАРСӢ, ДАСТУРҲОИ ТАЪЛИМӢ, ЛУҒАТҲО ВА НАШРИЯҲОИ МАЪЛУМОТНОМАВӢ

15. Аксиология. Современная западная социология: Словарь. – М.: Политиздат, 1990. – 432 с.

16. Алексашина И.Ю. Педагогическая идея: зарождение, осмысление, воплощение: Практическая методология решения педагогических задач. – СПб.: СпецЛит, 2000, – 223 с.

17. Асадулина И.Г. Система управления социальным качеством образования как фактор социокультурной динамики региона: монография. – Кострома: КГУ, 2002.

18. Асадуллоев Р.Н. Молодежь в процессах демократизации общества страны. – Душанбе: Сарпараст, 2004.

19. Атоян В.Р., Чеботаревский Ю.В., Казакова Н.В., Плотников А.Н. и др. Трансформация российских университетов в учебно-научно-инновационные комплексы. – Саратов, 2001.

20. Ашуров С.Б. Государственная молодежная политика Таджикистана: состояние и перспективы. – Душанбе, 2007.

21. Байбородова Л.В., Степанов Е.Н., Паладьев С.Л. Изучение эффективности воспитательной системы школы: учеб.-метод. пособие. – Псков: ПОИПКРО, 1994. – 93 с.
22. Барышников Е.Н., Колесникова И.А. О воспитании и воспитательных системах. – СПб.: ЦПИ, 1996. – 121 с.
23. Бир С. Мозг фирмы. – М.: Радио и связь, 1993.
24. Боронов Б. Наука о поведении. – Душанбе, 1998. – 220 с.
25. Буйдаков Х.Б. Педагогическое руководство учебным процессом. Душанбе, 1992. – с. 162.
26. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: (Синергетика и теория социальной самоорганизации). – СПб.: Лань, 1999. – 480 с.
27. Вебер, М. Хозяйство и общество. – М.: Экономика, 1990. – 808 с.
28. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высшая школа, 1991.
29. Вовлечение общественности города в разработку и реализацию стратегического плана: теория, практика, технологии. – СПб.: Леонтьевский центр, 2001. – 85 с.
30. Гаазе – Рапопорт М.Г., Поспелов Д.А. От амебы до робота: модели поведения. – М.: Наука. Гл. ред. физ. – мат. лит., 1987. – 288 с.
31. Гавриков А.Л. Региональный университетский комплекс: от концепции до ее воплощения. – СПб.: СЗАГС, 2001. – 181 с.
32. Гершунский Б.С. Философия образования. – М.: Флинта, 1998.
33. Заир – Бек Е.С. Основы педагогического проектирования. – СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена, 1995. – 234 с.
34. Зеленов Л.А. Социология города: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 192 с.
35. Игнатов В.Г., Бутов В.И. Регионоведение (методология, политика, экономика, право). учеб. пособие. – Ростов – на – Дону: Март, 1998.
36. Кант, И. Критика чистого разума. – М.: Мысль, 1994. – 591 с.

37. Караковский В.А. Воспитательная система школы: педагогические идеи и опыт формирования. – М.: НМО «Творческая педагогика», 1992. -80 с.
38. Караковский В.А., Новикова Л.И., Селиванова Н.А. Воспитание? Воспитание. Воспитание! Теория и практика школьных воспитательных систем. – М.: Новая школа, 1996. – 160 с.
39. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем. – М., 1994.
40. Ковалева А.И., Луков В.А. Социология молодежи: Теоретические вопросы. – М.: Социум, 1999.
41. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей. – СПб.: КАРО, 2004. – 368 с.
42. Корнетов Г.Б. Педагогические парадигмы базовых моделей образования. – М.: Изд. УРАО, 2001. – 124 с.
43. Кричевский В.Ю. Очерки истории и теории управления образованием. – СПб.: СПбГУПМ, 2001. – 166 с.
44. Курбатов В.И., Курбатова О.В. Социальное проектирование: учебное пособие для студентов.
45. Курдюмов С.П. Законы эволюции и самоорганизации в сложных системах. – М., 1990.
46. Курдюмов С.П., Князева Е.Н. Основания синергетики: режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры. – М.: Наука, 1994. – 240 с.
47. Курдюмов С.П., Малинецкий Г.Г., Потапов А.Б. Синергетика – новые направления. – М., 1989.
48. Лазарев В.С., Поташник М.М. Как разработать программу развития школы: методическое пособие для руководителей учреждений. – М.: Новая школа, 1993. – 48 с.
49. Лебедев О.Е. и др. Новое качество школьного образования: возможности современной школы /Под общ. ред. О.Е. Лебедева. Авторы: Лебедев О.Е., Неупокоева Н.И., Бакушина А.Н., Конасова Н.Ю. – СПб.: СПбАППО, 2003. – 154 с.

50. Малинецкий, Г. Г. Синергетика: наука о сложном. – М.: Либроком, 2012. – 312 с.
51. Марков А.П., Бирженюк Г.М. Основы социокультурного проектирования: Учебное пособие. – СПб.: ИГУП, 1998. – 364 с.
52. Мигаль В.И., Смирнов И.П. Региональная модель профессионального образования. – М., 1998.
53. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. Школы стратегий / пер. с англ.; под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2000. – 336 с.
54. Миралиев К.А. Реализации государственной молодежной политики и её роль в укреплении потенциала молодежных движений Таджикистан в условиях развития современного общества. – Душанбе, 2006.
55. Набиев В., Икромов Г. Государственная молодежная политика в Таджикистане. – Душанбе, 1999.
56. Образование студента. Теоретические и практические аспекты проблемы развития субъектной позиции в условиях педагогического вуза / под ред. А.Г. Гогоберидзе. – СПб.: НИИ химии СПбГУ, 2001. – 273 с.
57. Поляков С.Д. Психопедагогика воспитания: Опыт популярной монографии с элементами учебного пособия и научной фантастики. – М.: Новая школа, 1996. – 160 с.
58. Постдипломное педагогическое образование: проблемы качества: науч.-метод. пособие / под ред. С.Г. Вершловского. – СПб.: Специальная литература, 2003. – 238 с.
59. Пригожин, И., Стенгерс, И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
60. Пак Любовь Геннадьевна. Опыт организации студенческого самоуправления в вузе: содержательный аспект // Вестник ОГУ. 2025. №3 (247).с23-29
61. Прикот О.Г. Проектирование развития школы на длительную перспективу. – СПб.: ТВПинк, 1998. – 38 с.
62. Прикот О.Г. Учитель и модернизация. – СПб.: ТВПинк, 2003. – 170 с.

63. Радионов В.Е. Нетрадиционное педагогическое проектирование. – СПб.: ГТУ, 1996. – 144 с.
64. Рахимов И. Формирование государственной молодежной политики в Республики Таджикистан. – Душанбе, 2002.
65. Слостёнин, В. А. Педагогика. – М.: Академия, 2002.
66. Сокольников Ю.П. Системный подход к воспитанию школьников: Учебно – методическое пособие. – М.: Прометей, 1990. – 90 с.
67. Соловьев С.М. Избранные труды. Записки. – М., Изд – во Моск, университета, 1983. – 440 с.
68. Сорос Дж. Алхимия финансов. – М: ИНФРА – М, 1998.
69. Социологический словарь. – Мн.: Университетское, 1991. – 528 с.
70. Степанов Е.Н., Байбородова Л.В., Паладьев С.Л. Воспитательная система школы: аспект моделирования. – Псков: ПОИПКРО, 1994. – 93 с.
71. Стратегическое планирование и управление / под ред. проф. А.Н. Петрова. Ч 1: Изд. 2 – е, доп.: учеб. пособие. – СПб.: Изд – во СПбУЭФ, 1998. – 142 с.
72. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Киев, 1977.
73. Татур Ю.Г. Образовательная система России: высшая школа. – М.: Исследовательский центр качества подготовки специалистов, 1999. – 210 с.
74. Тоффлер, Э. Третья волна. – М.: АСТ, 2004. – 784 с.
75. Уотермен Р. Фактор обновления. Как сохраняют конкурентоспособность лучшие компании. – М.: Прогресс, 1988.
76. Управление по результатам: Пер. с финск. / общ. ред. и предисл. Я.А. Лейманна. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1993. – 320 с.
77. Филиппова Л.А. Теоретические основы и опыт концептуализации и моделирования воспитательной системы образовательного учреждения. – В. Новгород: НЦРО, 2000. – 102 с.
78. Хакен Г. Синергетика. – М.: Мир, 1980. – 404 с.

79. Хиценко, В. Е. Самоорганизация в социальных системах: эволюционный менеджмент: реферативный обзор. – Новосибирск: НГТУ, 1993.

80. Хиценко, В. Е. Самоорганизация: элементы теории и социальные приложения. Эволюционный менеджмент и управленческая кибернетика Стаффорда Бира. – Изд. стереотип. – М.: [издательство], 2022. – 222 с.

81. Ходибоев Ф. Роль молодежи в развитии общества. – Душанбе, 2010.

82. Хомерики О.Г., Поташник М.М., Лоренсов А.В. Развитие школы как инновационный процесс: Методическое пособие для руководителей образовательных учреждений / под ред. М.М. Поташника. – М.: Новая школа, 1994. – 64 с.

83. Хусейнов А. Формирования мировоззрения молодежи в условиях демократизация общества. – Душанбе, 2007.

84. Ценность. Психология. Словарь /Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Т. Ярошевского. 2 – е изд. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

85. Шамова Т.И., Третьяков П.И., Капустин Н.П. Управление образовательными системами / под ред. Т.Н. Шамовой. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2012. – 320 с.

86. Шамолов А.А, Ашуров С.Б Вопросы молодежной политики в Республике Таджикистан. – Душанбе, 1998.

87. Якиманская, И. С. Личностно – ориентированное обучение в современной школе. – М.: Сентябрь, 2000.

III. ДИССЕРТАЦИЯ ВА АВТОРЕФЕРАТХО

88. Барышников Е.Н. Ценностно – смысловое самоопределение воспитательной системы образовательного учреждения. автореф. дис. канд. пед. наук. – СПб.: СПбГУПМ, 1999. – 19 с.

89. Буриев Н.С. Государственная молодежная политика в Республике Таджикистан: дис. канд. юрид. наук. – Душанбе, 2014. – 177 с.

90. Гогоберидзе А.Г. Теоретические основы развития субъектной позиции студента в условиях высшего профессионально – педагогического образования. автореф. дис. докт. пед. наук. – СПб., 2002. – 46 с.

91. Евтушенко С.В. Макровоспитательная система как фактор оптимизации воспитательного процесса. автореф. дис. канд. пед. наук. – М.: МИПКРО, 1998. – 19 с.

92. Заир – Бек Е.С. Теоретические основы обучения педагогическому проектированию: автореф. дис. докт. пед. наук. – СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена, 1995. – 36 с.

93. Кодиров К.Б. История воспитания, школы и педагогической мысли таджиков с древнейших времен до возникновения ислама. дис. на соиск. докт. пед. наук. – Душанбе, 2000. – 281 с.

94. Козлов А.А. Социальная динамика формирования гражданских и патриотических позиций молодежи в современном российском обществе: Опыт социолого – исторического анализа. дис. д – ра социол. наук – СПб.: СПбГУ, 2001. – 284 с. _ •.

95. Кравцов А.О. Проектирование воспитательной системы школы в контексте поликритериального подхода к анализу педагогической действительности. автореф. дис. канд. пед. наук. – СПб., 2003. – 24 с.

96. Ширяев П.Т. Формирование гуманистической воспитательной системы «семейного» типа в условиях школы – интерната. автореф. дис. канд. пед. наук. – М.: ИТОП РАО, 1998. – 22 с.

IV. МАҚОЛАҲО ДАР МАҶАЛЛАҲОИ ИЛМӢ, МАҶМӢАҲО ВА МАВОДИ КОНФЕРЕНСИЯҲО

97. Абдурахимов К.С. Некоторые особенности нравственного воспитания студентов в современных условиях Республики Таджикистан. – Материалы международной научно-практической конференции «Проблемы воспитания студентов». – Душанбе, 1995, с. 54–55.

98. Азаров Ю. Студент: возможности личностного роста // Высшее образование в России. – 2002. – № 1. – С. 50–57.
99. Айнштейн В. О проблеме воспитания в вузе // Высшее образование в России. – 1998. – № 3. – С. 75–82.
100. Альтбах Ф. Дж. Исследования и обучение в высшем образовании: положение дел // Высшее образование в Европе. – Т. XXVII. – 2002. – № 1–2.
101. Альтбах Ф.Г. Высшее образование и WTO: безумие глобализации // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2001. – № 6.
102. Альтбах Ф.Г. Знание и образование как международный товар: крушение идеи общественного блага // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2002. – № 7. – С. 40–44.
103. Аршинов В., Свирский Я. Философия самоорганизации. Новые горизонты // Общественные науки и современность. – 1993. – № 3.
104. Аршинов В.И., Панченко А.И. Человеческие измерения "постнеклассической" науки (научно-аналитический обзор) // Реферативный журнал. Общественные науки за рубежом. Сер. «Философия». – М., 1991. – № 5.
105. Аршинов В.Я., Свирский Я.И. От смыслопрочтения к смыслопорождению // Вопросы философии. – 1992. – № 2.
106. Атоян В., Казакова Н. Университетские комплексы: международное сотрудничество // Высшее образование в России. – 2002. – № 6. – С. 3–8.
107. Байкова Л.А., Гребенина Л.Н., Мартишина Н.В. Современные воспитательные системы // Классный руководитель. – 1998. – № 3. – С. 19–33.
108. Барышников Е.Н. Формирование и развитие нравственной позиции учащихся в логике «Программы воспитания» // О нравственном воспитании. – СПб.: СПбГУПМ, 1997. – С. 12–30.
109. Белканов Н. Российское образование: поиски себя в контексте глобализма // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2001. – № 1. – С. 25–30.

110. Белов В. Система оценки качества образования // Высшее образование в России – 2002. – № 1. – С. 44–49.
111. Белогуров А. Образовательный округ в современной России: фикция или реальность? // Высшее образование в России. – 2003. – № 2. – С. 24–34.
112. Белозерцев Е. Культурно – образовательная среда малого города // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2003. – № 5. – С. 13–20.
113. Белозерцев Е.П. Культурно – образовательная среда. Образ и смысл русской школы // Очерки прикладной философии образования. – Волгоград, 2000. – С. 295–327.
114. Белозерцев Е.П. Онтологическая реальность современного педагогического образования // Педагогика. – 2003. – № 2. – С. 81–88.
115. Бондаренко В., Красильникова В. Образовательная среда учебного округа // Высшее образование в России. – 2003. – № 3. – С. 99–103.
116. Бордовская Н.В. Педагогическая системология: постановка проблемы // Педагогика. – 1998. – № 8. – С. 25–30.
117. Борисов И. Университетские комплексы и университетское образование // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2002. – № 11. – С. 3–17.
118. Браже Т.Г. Принципы оценки деятельности андрагога // Андрагог в открытом обществе. – СПб.: ИОВ РАО, 2000. – С. 93–97.
119. Бриколл И.М. Конвергенция и цена статус – кво // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2001. – № 4. – С. 16–21.
120. Брок – Утне Б. Анализ глобальных факторов, влияющих на современную образовательную систему, на примере европейских университетов // Высшее образование в Европе. – Т. XXVIII. – 2002. – № 3.
121. Васильев В., Гуртов В., Питухин Е., Суворов М. Синтез информации и анализа // Высшее образование в России. – 2003. – № 2. – С. 35–38.

122. Весна М. Самоорганизация в студенческой учебной группе // Высшее образование в России. – 2003. – № 2. – С. 93–95.
123. Волкогонова О., Панина Е., Малов А. Идеалы современной вузовской молодежи // Высшее образование в России. – 2002. – № 6. – С. 105–118.
124. Воронцова В.Г. «Образовательное странствие» педагога в образовательной сфере университета педагогического мастерства // Университетский вестник: Вып. 1. – СПб.: СПбГУПМ, 2002. – С. 14–26.
125. Воронцова Т.В., Лядова Л.Н., Миков А.И. Проект региональной информационной системы мониторинга образования // Стандарты и Мониторинг. – 2002. – № 4. – С. 33–40.
126. Востриков А. Аудит и оценка качества: вопросы и проблемы // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2002. – № 6. – С. 10–12.
127. Гаврилин А.В., Пелевина Т.В. Концепция адаптивного управления ВСШ // Теория и практика гуманистических воспитательных систем. – Владимир: ОбЛИУУ, 1997. – С. 71–75.
128. Гликман И. Оценка студентами качества преподавания в вузе // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2001. – № 5. – С. 20–21.
129. Горбенко В. Университет как системообразующий фактор социально-культурной среды // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2003. – № 5. – С. 20–23. • «.
130. Гуртовой Е., Добродеева И. Провинциальная модель университетской жизни: университет как градообразующее начало // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2002. – № 10. – С. 15–16.
131. Гутник Г.В. Проектное управление качеством образования в регионе // Стандарты и Мониторинг. – 2001. – № 2. – С. 18–28.
132. Джуринский А. Интернационализация высшего образования: тенденции и проблемы // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2002. – № 9. – С. 44–49.

133. Добрынина В., Кухтевич Т. Особенности и тенденции развития массового сознания студенчества // Альма Матер. – Вестник высшей школы. – 2003. – № 5. – С. 36–40.
134. Дятченко Л. Новый университет: эксклюзивный опыт // Высшее образование в России. – 2003. – № 5. – С. 15–24.
135. Егоршин А. Прогноз (о перспективах образования в России) // Высшее образование в России. – 2000. – № 4. – С. 17–30.
136. Жураковский В.М. Университетские комплексы: цели и задачи // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2002. – № 1.
137. Зайцева И. Политическая социализация студенческой молодежи в условиях малого города // Альма Матер. – Вестник высшей школы. – 2003. – № 5. – С. 40–43.
138. Запесоцкий А. Какого человека должна сформировать сегодня система образования // Высшее образование в России. – 2003. – № 3. – С. 45–52.
139. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5.
140. Иваницкий Г.Б. О том, что такое филиал // Вузовские вести. – 1999. – № 13.
141. Ивахненко Г., Голиусова Ю. Современное студенчество: социологический портрет // Высшее образование в России. – 2003. – № 5. – С. 110–114.
142. Кагиян С. Образовательное пространство и культурно-образовательный округ // Высшее образование в России. – 2002. – № 6. – С. 148–151.
143. Качалов В., Прудковский Б. По поводу оценки качества // Высшее образование в России. – 1999. – № 2. – С. 54–58.
144. Квалевский В. Университетский комплекс как основа подготовки кадров // Высшее образование в России. – 2003. – № 1. – С. 134–139.

145. Киселев А. О некоторых проблемах нашего образования // *Alma Mater. – Вестник высшей школы.* – 2001. – № 12. – С. 3–8.
146. Кликунов Н., Огорокова Г. О статусе филиала // *Высшее образование в России.* – 2001. – № 5. – С. 24–30.
147. Климанович О., Ганчеренок И. Понятийно – терминологический аспект проблемы интернационализации высшего образования // *Alma Mater. – Вестник высшей школы.* – 2001. – № 1. – С. 10–13.
148. Князева Е., Курдюмов С. Синергетика: начала нелинейного мышления // *Общественные науки и современность.* – 1993. – № 2.
149. Князева Е.Н. Случайность, которая творит мир: новые представления о самоорганизации в природе и обществе // *В поисках нового мировидения: И. Пригожин, Е. и Н. Рерихи.* – М., 1991.
150. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика как новое мировидение: диалог с И. Пригожиным // *Вопросы философии.* – 1992. – № 12.
151. Ковалевский В. Концентрат социально – культурного напряжения // *Высшее образование в России.* – 2003. – № 2. – С. 39–42.
152. Кодиров К.Б. Гуманитаризация высшего профессионального образования. // *Совершенствование системы гуманитарного образования проблемы и перспективы.* // Куляб: КГУ. 2001, С. 133–135.
153. Колин К. Информационная глобализация общества и гуманитарная революция // *Alma Mater. – Вестник высшей школы.* – 2002. – № 8. – С. 3–8.
154. Корнетов Г.Б. Парадигмы базовых моделей образовательного процесса // *Педагогика.* – 1999. – № 3. – С. 43–49.
155. Кочнев В.А. Комплексная оценка качества занятий в вузе // *Стандарты и Мониторинг.* – 2002. – № 5. – С. 40–43.
156. Кудрявцев Ю., Уткин В. Нужна ли образованию идеология? // *Высшее образование в России* – 2003. – № 2. – С. 56–59.
157. Кузовлев В. Университетский образовательный комплекс в условиях малого города России // *Alma Mater. – Вестник высшей школы.* – 2003. – № 5. – С. 5–12.

158. Курдюмов С., Малинецкий Г. Парадоксы хаоса // Знание – сила. – 1993. – № 3. •.
159. Куриков Л., Ефремов Л. Путь к модернизации образования // Высшее образование в России. – 2003. – № 3. – С. 96–98.
160. Майбуров И. Объективный процесс // Высшее образование в России. – 2003. – № 4. – С. 80–85.
161. Моисеев В. Территориальный комплекс // Высшее образование в России. – 2003. – № 1. – С. 159–161.
162. Мурзина И. Региональная культура и образование: поле для взаимодействия // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2002. – № 8. – С. 23–28.
163. Наботов Ю.Ш. Особенности формирования специалиста новой формации средством выбора и внедрения вариативных воспитательных технологий и инновационных моделей обучения в вузе // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2009. № 1(15). – С. 6–9 (в соавторстве).
164. Наботов Ю.Ш. Психолого – педагогическое обеспечение процесса формирования конкурентоспособной личности в условиях инновационной среды вуза // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2018. № 7. – С. 191–195.
165. Наботов Ю.Ш. Системные педагогические эффекты проектирования культурно-образовательной среды в контексте формирования конкурентоспособности будущих специалистов в вузе // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2019. № 6. – С. 305–309.
166. Наботов Ю.Ш. Теоретико – методологические и практические аспекты формирования конкурентоспособной личности в условиях инновационной среды вуза // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2018. № 6. – С. 288–292.

167. Образование в провинции: проблемы, подходы, решения // Педагогика. – 1999. – № 7. – С. 42–59.
168. Поздеев Н.А. Проблемы отсутствия адаптации личности студента в условиях смены социальной общности. // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2002. – № 8. – С. 10–17.
169. Рассадин Н. Взгляд ректора на миссию университета в регионе // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2002. – № 19. – С. 3–9.
170. Рыжаков М.В. Федеральный и национально-региональный компоненты: соотношение // Стандарты и Мониторинг. – 2002. – № 1. – С. 44–46.
171. Садовничий В. Роль образования и науки при переходе к устойчивому развитию // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2002. – № 10. – С. 9–14.
172. Садовничий В. Традиции и современность. (Доклад на VII съезде Российского Союза ректоров, декабрь, 2002) // Высшее образование в России. – 2003. – № 1. – С. 11–18.
173. Сахарчук Е. Коллективный субъект образовательного процесса // Высшее образование в России. – 2003. – № 4. – С. 154–157.
174. Себкова Х. Аккредитация и обеспечение качества в Европе // Высшее образование в Европе. – Т. XXVIII. – 2002. – № 3.
175. Селиванова Н.Л. Концептуальные основы теории воспитательных систем // Школьный вестник. – 2001. – № 2/6. – С. 6–16.
176. Семин В. Вызовы современности // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2001. – № 1. – С. 7–9.
177. Сенашенко В., Ткач Г. Болонский процесс и качество образования // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2003. – № 8. – С. 8–13.
178. Сергеева О.Г. О филиале высшего учебного заведения и его правовом статусе // Социологические исследования. – 2001. – № 4.
179. Сидоров П. Университетский холдинг в трех измерениях // Высшее образование в России. – 2001. – № 6. – С. 33–36.

180. Скотт П. Глобализация и университет // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2000. – № 4. – С. 3–8.
181. Скотт П. Реформы высшего образования в странах Центральной и Восточной Европы // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2001. – № 10. – С. 46–52.
182. Скотт П. Реформы высшего образования в странах Центральной и Восточной Европы // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2001. – № 8. – С. 47–52.
183. Смолин О. Приоритеты образования: взгляд законодателя // Высшее образование в России. – 2002. – № 5. – С. 34–43.
184. Стрелова О.Ю. Национально – региональный компонент: вероятностные поля смыслов и значений понятия // Стандарты и Мониторинг. – 2002. – № 4. – С. 27–32.
185. Стрелова О.Ю. Понятие «регион» в проектировании национально-регионального компонента Госстандарта // Стандарты и Мониторинг. – 2001. – № 1. – С. 59–64.
186. Татур Ю.Г., Селезнева И.А. Государственная политика России по обеспечению качества высшего образования: состояние и перспективные ориентиры развития // Квалиметрия человека и образования: методология и практика. Национальная система оценки качества образования в России. Пятый симпозиум. – М., 1996. – С. 6–11.
187. Тумалев В.В. Учительство как фактор национальной безопасности России XXI века. (Размышления социолога о месте учительства в обществе). // Монологи об учителе. – СПб.: СПбАППО, 2003. – С. 50–68.
188. Урсул А., Романович А. Перспективы образования и проблема безопасности // Alma Mater. Вестник высшей школы. – 2002. – № 8.
189. Федоров И. Качество образования – категория фундаментальная // Высшее образование в России. – 2000. – № 4. – С. 3–7.
190. Филиппов В. Высшая школа России перед вызовами XXI века // Высшее образование в России. – 2001. – № 1. – С. 5–15.

191. Филиппов В. Ключевые проблемы // Высшее образование в России. – 2003. – № 1. – С. 22–25.
192. Фоминых Е.В. Филиал вуза в социокультурном пространстве малого города // Управление университетом: модели, методы, перспективы совершенствования. – Тюмень: Изд – во Тюменского университета, 2003. – С. 113–115.
193. Хиценко, В. Е. И хаотический рынок можно прогнозировать // Рынок ценных бумаг. – 1999. – № 3.
194. Хиценко, В. Е. Модель жизнеспособной системы Стаффорда Бира // Менеджмент в России и за рубежом. – 1999. – № 4.
195. Хиценко, В. Е. От принципа неопределенности к контингентному управлению // Материалы научного семинара «Самоорганизация устойчивых целостностей в природе и обществе». – Томск, 1999.
196. Хотунцев Ю.Л. Нравственное воспитание в общеобразовательной школе и вузе // Стандарты и мониторинг. – 2003. – № 1. – С. 62–64.
197. Чекмарев В., Наумов А. Университет как системообразующий фактор развития региона: Методология управленческой деятельности // Alma Mater. – Вестник высшей школы. – 2003. – № 5. – С. 33–37.
198. Чинаева Т. Студенческая мобильность: мировые тенденции // Высшее образование в России. – 2002. – № 3. – С. 93–99.
199. Шадриков В., Геворкян Е., Наводнов В., Мотова Г., Петропавловский М. О показателях государственной аккредитации вузов // Высшее образование в России. – 2001. – № 2. – С. 18–23.
200. Шило Г. О низшем качестве высшего образования // Высшее образование в России. – 2000. – № 4. – С. 35–39.
201. Шкарин В., Буланов Г. Внутривузовское управление качеством образования // Высшее образование в России. – 2002. – № 5. – С. 29–33.
202. Шукшунов В. More scholastico // Высшее образование в России. – 2003. – № 4. – С. 67–79.

203. Элиасберг Н.И. Гуманитарная культура учителя и модернизация школьного образования // Монологи об учителе. – СПб.: СПбАППО, 2003. – С. 102–109. _.

204. Эрлих О.В. Методологические принципы педагогического проектирования // Методология и методика экспериментальной работы в школе. – СПб.: СПбГУПМ. – С. 154–156.

205. Эшонджонова Л.А. Проблема профессионального воспитания студентов высших учебных заведений в условиях модернизации образования // Вестник Таджикского национального университета. Сер.: Гуманитарные науки. 2014. № 3. – С. 234–237.

V. МАНБАЪҲОИ ЭЛЕКТРОНӢ

206. Вишневская Ю.А. Теоретические основы синергетики Германа Хакена [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://..> – Дата обращения: 01.04.2026.

VI. САРЧАШМАХОИ ХОРИҶӢ

207. Self-organization and Management of Social Systems / ed. by H. Ulrich, G.J.B. Probst. – Berlin; Heidelberg: Springer-Verlag, 1984. – Vol. 26.

VII. ИНТИШОРОТИ УНВОНҶӢИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

а) Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[1-М] Тошматов, Р. [Матн] / Саидова, М. Х., Тошматов, Р. Н., Курбонов, Х. / Ахбори Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). – Душанбе: ДДТТ, 2016. – №1 (14). – С. 51-57.

[2-М] Тошматов, Р.Н. Нақши худидоракунӣ дар рушди ташкилии муассисаи таҳсилоти олии муосир. [Матн] / Сафаров, А., Тошматов, Р. Н. / Ахбори Институти рушди маориф. – 2023. – № 4 (44). – С. 98-104.

[3-М] Тошматов, Р.Н. Нақши худидоракунӣ дар ташаккул ва рушди ҷомеаи донишгоҳ. [Матн] / Тошматов, Р. Н./ Ахбори Институти рушди маориф. – 2023. – №.4(44). – С. 58-64.

[4-М] Тошматов, Р. Раванди ташкили иттиҳодияҳои донишҷӯён дар муассисаҳои таълимӣ. [Матн] / Тошматов, Р. Н./ Ахбори Академияи маорифи Тоҷикистон. - 2024. - №1 (50). -С. 160-167.

[5-М] Тошматов, Р. Оид ба масъалаи истифодаи менеҷменти педагогӣ дар федератсияҳои варзиши Ҷумҳурии Тоҷикистон / Саидова, М., Тошматов, Р. / Вестник ДДТТ. - 2014. - № 2(7). -С. 04-108. - ISSN 2308-054X.

б) Мақолаҳо дар мачмуаҳои дигар

[6-М] Тошматов, Р. Проблемаҳо ва хусусиятҳои фаъолият ва рушди тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити иқтисоди бозорӣ. / Саидова, М.Х., Абдуллоев, А.Б., Тошматов, Р.Н. / Материалҳои конференсияи илмӣ амалии мукотибаи байналхалқии «Проблемаҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар шароити муносири иҷтимоӣ иқтисодӣ» (Гомель, 27 март 2020 Г.). - Гомель : БТЭУПК, 2020. - С. 73-75. - ISBN 978-985-540-531.

[7-М] Тошматов, Р. / Саидова, М.Х., Абдуллоев, А.Б., Тошматов, Р.Н. / Маводҳои конфронси V байналмилалӣ илмӣ донишҷӯён ва олимони ҷавон “Варзиши донишгоҳӣ: саломатӣ ва шукуфоии миллат» (20-21 апрели соли 2018, ш. Улан-Батор, ш., Мугулистон). -Улан-Батор: [Нашриёт], 2018. - С.60-63. - ISBN 978-99978-2-777-7.

[8-М] Тошматов, Р. / Саидова, М. Х., Каландарбеков, Б. Х., Тошматов, Р. Н. / Маводи конференсияи байналмиллалӣ «Асосҳои физиологияи биохимиявӣ ва технологияҳои педагогии мутобиқшавӣ ба бори физикии андозаҳои гуногун», бахшида шудааст. хотира д.б. Илм, профессор А.С. Чинкин (18 ноябри 2022, Қазон). - Қазон: Муассисаи таълимии федералии давлатии буҷетии таҳсилоти олии «Донишгоҳи давлатии тарбияи ҷисмонӣ, варзиш ва сайёҳии Волга», 2022. - С. 349-352.

[9-М] Тошматов, Р.Н. Ташаккули механизми ташкилии идоракунии рақобатпазирии ташкилотҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш. / Саидова, М. Х., Тошматов, Р. Н., Курбонов, Х. Д. / Материалҳои инт. илмӣ-амалӣ

«Мушкилоти актуалии рушди иқтисод ва маориф» (Душанбе, 2-3 июни 2016). - Душанбе: «Суманӣ Қудрат», 2016. -С.162-167.

[10-М] Тошматов, Р.Н. Фаъолияти сарпарастӣ дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши Ҷумҳурии Тоҷикистон. / Саидова, М.Х., Холахмадӣ, С., Тошматов, Р.Н. / Маводи конфронси умумирусиягии илмию амалии бо иштироки байналмилалӣ «Муоширати интеграционӣ дар варзиш ва туризм: маориф, тамоюл, таҷрибаи байналмилалӣ» (18 ноябри 2022), Краснодар). - Краснодар: КГУФКСТ, 2022. - С. 156-158.

[11-М] Тошматов, Р.Н. Аҳамияти таҳсили мустақилонаи донишҷӯ-духтарони донишгоҳ дар курси тарбияи ҷисмонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. / Сафаров, А., Курбонов, Х.Д., Тошматов, Р.Н. — Дар 4 ҷилд — Т. 1: Материалҳои съезд. / Илмӣ сом.: S. D. Neverkovich [ва ғ.]; Вазорати варзиши Федератсияи Русия, Раёсати маорифи шаҳри Маскав, Муассисаи федералии давлатии таълимии бучетии таҳсилоти олии касбии «ГТСОЛИФК». - М.: [Нашриёт], 2014. - С.95-97.

[12-М] Тошматов, Р.Н. Рушди намудҳои олимпии варзиш дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. / Сафаров, Ш. А., Тошматов, Р. Н. / Конгресси ХІ Байналмилалии «Варзиш, одамон, саломатӣ» (26-28 апрели 2023, Санкт-Петербург, Россия): Маводҳои Конгресс / Ад. Петрова С.И. - Санкт-Петербург: Матбуоти политехники, 2023. - С.612-614.

[13-М] Тошматов, Р. Омӯзиши омилҳои ки ба ҳавасмандгардонии кормандони ташкилотҳои сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсир мерасонанд. / Сафаров, Ш., Тошматов, Р. / Конфронси байналмилалии илмию амалии «Варзиши донишгоҳӣ дар ҷомеаи муосири таълимӣ» (23-24 апрели 2015, Минск, Беларус). -С. 238-240. - ISBN 978-985-569-035-2 (қисми 1). - ISBN 978-985-569-034-5.

[14-М] Тошматов, Р.Н. Дурнамои рушди туризми экологии кӯҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Тошматов, Р.Н. / Конгресси XXVII байналмилалии илмӣ «Варзиши олимпӣ ва варзиш барои ҳама» (20-23 октябри соли 2021, ш. Душанбе). - Душанбе : ТИФК им. С.Рахимова, 2021. - С.158-162.

[15-M] Тошматов, Р.Н. Рушди созмонҳои ҷамъиятии ҷавонон: омилҳои муваффақият ва самтҳои ҷорӣ / Тошматов, Р.Н. / Маводҳои конфронси байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Такмили системаи идоракунии рушди сайёҳӣ дар кишвар: мушкилот, омилҳо. ва тамоюли рушд» (28 декабри 2023). — сах. 41-46.

[16-M] Тошматов, Р.Н. Усулҳои муосири ташкили системаи таълимии донишгоҳӣ дар асоси принципҳои худидоракунӣ / Тошматов, Р.Н. / Маводҳои конфронси ҷумҳуриявӣ илмӣ амалӣ бо иштироки байналмилалӣ дар мавзӯи «Нақш ва мақоми инноватсионӣ идоракунӣ дар таҳким ва рушди индустрикунонии кишвар» (МУТТТ - 2022). - Сах. 67-41.

[17-M] Тошматов, Р. Нақши ташаббуси донишҷӯён дар ташаккули касбу кори муваффақ / Тошматов, Р. / Дар олами илму маориф. - 2024. - № 20. - С. 103-110. - DOI: 10.24412/3007-8946-2024-20-103-110.